

tiszatáj

63. ÉVFOLYAM

Oravecz Imre,
Nagy Koppány Zsolt,
Tózsér Árpád
prózája

Térey János:
Magnificat

Szepesi Attila,
Kovács András
Ferenc,
Veress Miklós,
Vári Attila versei

Fried István,
Elek Tibor
tanulmánya

Monostori Imre
a Németh László
Társaságról

2009 APR 02

AF555

51584
A'EEEE

4

2009. április

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Főszerkesztő:
OLASZ SÁNDOR

Szerkesztő:
HÁSZ RÓBERT

A szerkesztőség tagjai:

ANNUS GÁBOR
(művészeti szerkesztő)

DOMÁNYHÁZI EDIT
(nyelvi lektor)

HAJÓS JÓZSEFNÉ
(szerkesztőségi titkár)

tiszatáj

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat, Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata,
a József Attila Alapítvány,
a Nemzeti Kulturális Alap és
a Magyar Szak- és Szépirodalmi Szerzők és Kiadók Reprográfiai Egyesülete
támogatásával.

Felelős kiadó: Tiszatáj Alapítvány.
Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány.
A lapot nyomja: Garmond 2000 Kft., Szeged.
Felelős vezető: Kinyik Erika.

Internet: www.tiszataj.hu e-mail: tiszataj@tiszataj.hu

Szerkesztőség: 6741 Szeged, Rákóczi tér 1. Tel. és fax: (62) 421-549. Levélcím: 6701 Szeged, Pf. 149.

Terjeszti: Lapker (Magyar Lapterjesztő Rt.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága 1008. Budapest, Orczy tér 1.

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél,

e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 303-3440

További információ: 06 80/444-444

Egyes szám ára: 500 forint.

Előfizetési díj: negyedévre 1200, fél évre 2400, egész évre 4800 forint.

ISSN 0133 1167

Tartalom

LXIII. ÉVFOLYAM, 4. SZÁM

2009. ÁPRILIS

TÉREY JÁNOS: Magnificat	3
ORAVECZ IMRE: Kaliforniai fürj (regényrészlet)	14
KOVÁCS ANDRÁS FERENC: András mártíriuma	24
SZEPESI ATTILA: Fellázadt játékok (Galambos Tamás képeire)	26
VERESS MIKLÓS: Avokádó; Meseházi mise	31
VÁRI ATTILA: Mene, mene, tekel	33
TÓZSÉR ÁRPÁD: A misztikus realista (Milan Rúfus 80 évére)	35
MILAN RÚFUS: Majd ha beérünk...; Aludj csak, jó éjszaka-t; Hegyi lakók; Hegyi szántó; Csillagháború; Ők és Te, Uram (<i>Tózsér Árpád</i> fordításai)	42
SIMAI MIHÁLY: Karácsonyi ének	47
LÁZÁR BENCE ANDRÁS: A rózsaszálról kell; Majd bezáródnak; Egy nyári délelőtt	49
NAGY KOPPÁNY ZSOLT: Amelyben Ekler Ágostra emlékezünk (regényrészlet)	56
KOLLÁR ÁRPÁD: Az Irónia Természetrájza; Talán a rozmaring; Hódolat anakreonnak	62
ORCSIK ROLAND: Ropog a hó; Ruhevoll; Szaftosra dagad; Hová lett a haiku a kínai bolhapiacról?	64

ÖRÖKSÉG

MONOSTORI IMRE: Érezni lehetett az együvé tartozást (Gondolatok a Németh László Társaság első húsz évről)	67
---	----

TANULMÁNY

FRIED ISTVÁN: A „Nyugat” szerzői és az Irodalomtörténet	78
ELEK TIBOR: A történelmi jelen idő áramában (Gion Nán- dor: Börtönről álmodom mostanában, Izsakhár, Mint a felszabadítók)	91

KRITIKA

TURI TÍMEA: Nem elég hosszú (Csiki László: Ajakír)	104
FOGARASSY MIKLÓS: TD munkásságának nagyszabású lel- tára (Az új Tandori-bibliográfia)	107
LAMI PÁL: Ama kései, tékozló remény (Németh László – Képek, történetek az életműhöz [DVD])	111
GAJDÓ ÁGNES: „Csak jelentős dolgokról szabad írni” (Lá- zár Ervin: Napló)	113

Szerkesztői asztal a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

SCHÉNER MIHÁLY alkotásai a címlapon, a 13., 30., 34., 61.,
90., 106., 110., 112. és a 116. oldalon

TÉREY JÁNOS

Magnificat*

A városi, tegnapelőtti hó,
Akár a bőrző tejbegríz, olyan:
Elnézte résztvevően Mátrai,
Ahogy a déli naptól fölpuhult,
S estére pöttyös páncéllá szilárdult;
Szemléli most is, és trolira száll.
A karácsony előtti szerda este
A nagybátyjánál, Zuglóban találja:
„Yeah, Arany Ősz Nyugdíjas Otthon!, ez van,
Ilyen nevet ötlött ki valaki
Felelőssége teljes tudatában.
Naná, panel. Átriumos panel.
Középen a hatalmas műfenyő,
Boákkal, girlandokkal; sok lilába,
A bűnbánat színébe csomagolt
Díszdoboz lapul masnistól alatta;
Pompás égőit bekapcsolva hagyták.
A parkett laminált csikjaira
Vetül a fényük. Hát csak hadd vetüljön.”
Most nincs zshivaj. Lefelé fordított
Kártyalapok az egyik asztalon.
Régen gyakrabban járt itt Mátrai:
Végignézett a szépkorúakon,
Szemlét tartott a demensek fölött,
Mint egészséges, leendő demens;
Volt közöttük egy krumpliorrú nő,
Akinek égővörös volt a haja, itt-ott
Kacér gyöngysorok voltak belefűzve.
Volt napirendjük, otthagyták a tévét,
S négytől hétig elszántan pókereztek;

* Részlet a *Protokoll* című verses elbeszélésből.

A krumpliorrú is verte a blattot.
Emlékszik, hogy szigorú szomorúság
Ült a szemében. „Nem tudta megállni,
S beleszólt a szomszéd beszélgetésbe.
Kötelessége kekeckednie,
Látszott az arcán.” Azt mondta: „Fiam,
Te még egy pajkos gondolat se voltál,
Mikor én már Abbáziába jártam.”

Kihaltak a folyosók. Itt lakik
Az anyja bátyja, Gerdesits tanár úr,
Mióta Pestre visszaköltözött.
A könyvtárát ő vette át. Megőrzi,
Megőrzi, úgymond, a nagybátyja művét.
Életében klasszika-filológus,
És tetszhalálában mákosan őszül.
Egykor diszkrét, csinos formára nyírt,
Mára bozóttá vadult körszakállal.
Az „ápolat kórushangzás” nagy barátja;
Időnként elered az orra vére,
S újabban nem mer hangversenyre járni.
„Édes fehéret kellett vele innom,
Amikor Szentendrén meglátogattuk
Apával... Az anyám nem szereti.”
Takaréklángon él; mindig jegyezget!
A borítékokat kettészeli,
S a hátsó oldalukra jegyzetel,
Még beszélgetés közben is jegyez...
„Kedvence volt Aiszkülosztól a Perzsák.
Sehol a perzsák, s nálam Aiszkülosz.”
Mátrai megpuszilja. „Ilyenek
A tág pórusai, közléről... Ennyi
Maradt belőle. Emberzúzalék.
És akárhogy is, de élni akar,
S közölni. Megremeg a szája széle.
Nem látta vagy féléve Mátrai
A tanár urat. Hallgatja. Olyan
Furcsa a szava, mintha a saját
Elcsúszott szinkronhangja volna... „Röntgen...?”
Nincs összhang szó és szájmozgás között.

„Hogy mondod, Laci bácsi?” Mátrai
Lassan megérti: „Foltot leltek... árnyék.”
A tanár úr jegyez, megint jegyez.
Elszíneződés a hörgőinél...
„Tükrözni fognak, nem túl kellemes.”
Mátrait mindig megviseli a
Beszéd, a test komor titkairól.
Ő ezt az embert kicsit szereti;
Ezt az embert nem tudja fölemelni,
Ezt az embert most itt kell hagynia
A parizeres zsömlék, bögre kávék,
A keresztrejtvények kupacai
S a félig horgolt sapkácskák között,
E nyomott, fojtó, kénes levegőben,
A lopakodó ammóniaszagban,
E pókerező matuzsálemek közt
– „Lopnak vajon? és oda-vissza lopnak?” –;
Itt elvan. Még nem mozgásképtelen;
Pusztul, színes pokrócba bugyolálva.
Mátrai eszmél. Hozott egy palackot.
Tokaji furmint. Kibontják. Alig
Isznak. Ő menekülne. „Máris indulsz?”
És kifelé a krumpliorrú nő
Jön szembe, a mosdóból. És köszön.
Mi az, hogy: „Kellemes ünnepeket?”
Micsoda iszonyú szó: kellemes.
Éppencsak eléri a metrót Mátrai.
Egy kórus ápolt hangja a fülében.

Csütörtök: találkoznak Fruzsínával!
Száz év után fölhívta Mátrai
A parlament gyorsíró bajnokát,
S magában egész nap dédelgeti
Az este tervét. „Nincs az iWiWen,
Ez jó ízlésre vall. Fogom szeretni?
Fogom szeretni az önérzetéért,
A tíz perc munka-tíz perc pihenőért.”
Most ajándékért szalad a Mammutba.
„Az ékszer sok és a parfüm kevés.
Diszalbum, nem jó. Ez karcsú ilyenkor.

Rénszarvas-mécs?... Nem az ő stílusa.”
És most itt áll előtte. „Little girl...”
Fruzsina barna, vékony, mégse vézna;
Fiús-rövidre nyírva a haja.
Madárcsontú, japánosan törékeny,
S ma nagy nő. Lovaglósizmát visel,
És fehér, csipkés harisnyát alatta.
Elnézi kemény combját Mátrai;
A csizmaszár s a szoknya közti sávon
Pihen a szeme. Átmelegedik,
Úgy áll a farka, hogy belépirul,
És kalapál a szíve hevesen.
„Facér?... Kívánatos, zavarba ejtő,
Még a bőre is nipponi fehér;
Nem vad, de mégis: vadóc manga-lány most.”
Besétálnak a Vörösmarty térre,
Hogy meghallgassák a toronyzenét.
„Mátrai Ágoston, tudod te, hogy
A Gerbeaud-ház homlokzatán
Délután ötkor egy ablak kinyílik?
Eszméltető aláfestés, komoly
Kürtszó és fényjáték kíséretében
Kinyit az adventi kalendárium
Aznapi ablaka. S mögötte kép van...”
Számos tünemény lent a téren is,
Melynek középpontját kijelöli
A költő szobra, fölfújtt fóliában.
Fából faragott betlehemi jászol,
S karéjban elrendezve körülötte
Mind az úgynevezett vásárfiák:
Szűrrátétes, cserép, festett üveg.
Vad bábjáték. „Figyeld, a színpadon
Épp Vitéz László püföl egy gazembert,
Nagy péklapáttal, könyörtelenül!”
De őket épp ma más érdekli. Korty
Pálinka? Kísértések: körte, alma,
Cseresznye? Egy falat kürtőskalács vagy
A „töki pompos” jó szalonnaíze?...
A pecsenyésnél illatorgia,
Amely a korzó széléig szivárog.

„Uram, akkor legjobb a hús, ha enyhén
Savanykás almalével van leöntve”,
Dörzsölgeti nagy tenyerét a mester.
„Vagy mégis inkább lángos, Fruzsina?”
„Részemről bögre forralt bort, lehet?”
Szereti, már ezért a „lehet”-ért.
Az erkélyen, fönt a harmadikon,
Akkor szólal meg az a büszke fanfár,
Mely bárcsak új napok nyitánya volna.
És majdnem az; de követi a túlzás:
Harangjáték, negédes szószban úszó.

A földalatti nyugodt, mintha két
Síház közt közlekedne: ingajarat,
Finom néppel megtöltve hét felé.
„Egy jó apa nyerítő hintalóval
Kedveskedik a csemetéinek,
Csomagjából kilóg a pej nyaka:
Hozzájuk képzelandó egy nagy este,
Mely irigylendő, a fenébe is.”
Az Oktogonon szállnak le. A fényár
Beférkőzik a kis zugokba is,
Csóvákka, betlehemi csillagokkal;
És pillantásukat magára vonzza
Egy retrócsíkos kávéház, a Menza,
Hol pezsgő pukkan, mécszet gyújt az advent;
Két szisszenő poén közt omlatag csend.
Fruzsina kibontja a csomagot.
„Micsoda óra, édes Istenem...”
Tényleg Swarovski... Úgy érzi magát,
Mint akire éhesen licitálnak.
„Akárki ülhetne a helyemen.”
„Nem, Fruzsina, minden nagyon komoly.”
„Elsőre karcosnak találtalak,
Mohónak aztán, s gyöngédnek belül.
Biztos meghalt valamelyik szülőd.”
„Igen, az apám. Autóbalesetben.”
„Nagyon szeretted?” „Őt aztán nagyon.
Közgazdász volt, és nemigen szerencsés.”
Az élet: fém csöngése, surrogás,

Ahogy megterítenek nekik,
S ahogy kirázzák az abroszt utánuk.
„Istentelenül szerelmes vagyok.”
„Nem vagy szerelmes, csak istentelen.”
„Hozzám vagy hozzád?...” „Mindenki haza.
Kissé gyors volna így, nem gondolod?
„Vicceltem. Dehogyanis letámadás...”
„Hívsz egy taxit nekem?” „Nekünk.” „De kettőt.”
„Tényleg? Én itt most kosarat kapok?
Tenedek kosárfonó műhelyed van?
Te kosárból szereztél diplomát?”
„Nna... Köszönöm az estét, Monsieur.”
„Megvan a számom.” „Megvan; és ha megvan?...
„Az egész estémet bearanyoztad.
Ez arany fejleménynek épp elég.”

Ó, tombol már a téli főszezon,
És izgató sítábor-hangulat van!
Karácsony mindenütt és mindenáron.
S akad minden estére élelem;
Vernisszázs, hol a túlhabzó közönség
Takarja csinos testével a képet;
S hangverseny, amelyen a zenekar
A közönségétől nem látható.
„De Bach ronggyá játszott Magnificatja
Azért még 1001-edjére is szép...
A fúvósok, vonósok, s öt komoly hang!
Irgalmas szívem!” töpreng Mátrai,
Egyik reggel fölhívna Laci bácsit;
Kirobbantaná a tanár urat
Az elfekvő poklából egy estére.
„Csak egy estére? De ugyanoda,
Összkomfortos és halálpatinájú
Vackára kéne visszatérnie.
Nem jobb, ha többé nem is lát világot?”
Itt kurtán káromkodik Mátrai.
Doktor Donnerrel megy el a MüPába.
Kakasülőre kapnak csak jegyet,
De mit se számít, mert a szólamokba
Belezendül az egész nagyterem.

A földszinten észreveszik Karányit:
„Ez egy hivatásos műélvező.
Barbár cipőjével üti a taktust.
Egyik kezével a karfán dobol;
Könyökével támasztja súlyos állát,
S hosszú mutatójaja fölszalad
A járomcsontjáiig; ájuldozik,
Mindig túlozva, grimaszolva élvez!...
Ő közelebb hatolt Bach centrumáig,
Mint akármelyikünk – ezt üzeni
Cipővel, könyökkel.” Így Mátrai;
A nagyszünetben tesznek egy komoly kört,
S a nőket nézik két pezsgő között.
„Ötkor kelek!”, döbben rá Mátrai.

Rádlér, a templomjáró javasolta
Az „angyalos misét” a Pasaréten.
Perverzióból, vagy ki tudja: heccből?,
Másnap hajnalban rórátéra mennek
A dúlt, kialvatlan Mátraival.
Micsoda ötlet, magyar, mazochista:
Bemelegítés a csodára, hatkor!
Hadd szóljon: „Harmatozzatok, Egek,
Onnét fölülről”, hintse szét a szószerk
Ádvent végső hetének harmatát.
A náluk buzgóbb hívekkel vegyülve
Mormoljanak Úrangyala-imát;
Vagy bóbiskoljanak hűvös homályban,
Ha túl sok volt egymásból és az évből!...
„Fruzsni megkínált az illúzióval.
Így volt jó, épp csak érintettük egymást.
Naná, hogy nem adja olcsón magát!
Még sohasem láttam a tárgyait,
A címét sem tudom, szokásait sem,
De ismerősebb minden rokonomnál.
Még nem adom föl”, mormolja magában
A kaktuszember. „Valamennyi távlat...”
A nap végén átfutja telefonját,
S a híváslistát törli Mátrai.

Szenteste, ahogy minden év utóján,
Az édesanyjához hivatalos.
Verocska nagydarab, vitális, önző
Nő, szép a maga módján. Mert amúgy
Egy valóságos energiavámpír;
Jellemszínész a Nemzetiben.
A Szent István parkból jön Mátrai.
A kódot tudja. Főnt megáll az ajtó
Ismerős kajütblaka előtt.
Ádventi koszorú a rácsra kötve,
Kis csöngettyűvel, tűzvörös szalaggal;
Derús az antré, mert a fal mögött
Egy tűzvörösben izzó asszony él.
Túl sok cukor. És túl sok szavalat.
Csönget – nincs kulcsa, évek óta nincs –,
Aztán: „Ágoston...”, és „Szia, anya”,
És: „I’ll be Home for Christmas”, odasúgja,
És meg is hajol szertartásosan;
Alázattal, miként is máshogyan.
„Színész vagy, de mekkora színész?”
„Csak óriásit tudnál elviselni.”
„Csak óriásit nem”, így Mátrai.
Ebben a házban az öccse a kedvenc.
Az informatikus, Balázs, a néma.
Szétnéz a nappaliban Mátrai.
Húsz év. Itt nőtt fel. Megvan a szobája.
Az íróasztala. A perzsaszőnyeg.
És semmihez többé semmi köze,
Csak apja fényképéhez a keretben,
S a gyászszalaghoz. Íme, évről évre
Hogy ellepték a premierfotók!,
A színikritikusok díjai:
„Minden idők legjobb Atálijája...”,
Fakó vagy harsány színházi plakátok
Az okkersárgára mázolt falat.
„A fát szokás szerint túlméretezted,
Balázskám, most is több húsz centivel,
A csúcs megint a plafont bökdösi?”
De nem. Idén jó, egész takarékos,
A talpba pontosan beléfaragva,

És élő, és ezüst. Vera pakolgat.
A vikszelt padlón végiggurul egy
Szegefűszeggel teleszurkált narancs.
„Laci bátyádnál jártál?” „Hogyne, jártam.”
„És jól van?” „Na... Ne bolondozz velem.
Azért szurkolsz, hogy pocsekul legyen.”
„Te nem vagy normális.” „Az is lehet.”
Most végigveszik a rokonokat,
Anekdotázva. Néhány névre csak
Ümmög. Blanka nevére összerezzen.
„Anyám nem tudhat semmit, evidens”,
Gondolja idegesen Mátrai
A damasztyszalvétán végigsimítva.
Blankát fölhívni nem szabad, tilos.
Ők tegnapi pár. Egymás mérlegén
Immár észbontóan idegenek;
Olyanok, akiket szenteste s -éjjel
Egy röpke csilingelés sem köt össze,
Akik közt ötszavas jelszó se fut.
Hiába exek. Hiába család.

Kortyonként nehezül el Mátrai,
És lassan szimatol a levegőbe.
Az illatlámpában fahéjolaj
Párolog. „Javítja zilált kedélyünk.
Ne feledd: afrodiziákum is!”
„Na ja, világi nő vagy, mindig aktív.”
Ádventi kényszer, téli kötelesség!:
Minden ajándék telibe talál,
A csecsebecsék s a nagy tételek:
A szivargyújtó. Szájfény. Karkötő.
A krómacél szalvétagyűrű-szett.
Az USB-lemezjátszó, Baláznak...
Bevált megint a termékcsere-program,
Mindenki abszolút elégedett.
És majdnem szálkamentes a halászlé,
S jó a rumos-gesztenyés pulyka is,
Aszalt szilvával töltve, mint tavaly;
Az összetartozás paródiája.
A pianínóhoz lép Mátrai;

*Unt billentyűket simogat keze,
Aztán a telefonja gombjait;
Jön a karácsonyi körkapcsolás,
De egyik próba sem hoz friss gyümölcsöt:
Donner foglalt; kikapcsolva Karányi;
Novák kedvetlenül dűnnyög bele
A kagylóba; Rádlér nem veszi föl;
Hallgat Diótörő s Egérkirály;
Sehol Mr. Scrooge, bár a levegőben
A régi karácsonyok szelleme.
Föladja vággyát, hogy kommunikáljon,
S fotel mélyére süpped Mátrai.*

*Elindul az övéihez az öccse;
Az anyja elbóbiskol – szája nyitva –;
S ő beléfeledkezik az adásba:
Éjféli misét közvetítenek
A kónyapusztai birkahodályból:
Igazi bús, nagy, hortobágyi éjjel.
Az atya szépen üti meg a hangot.
„Azokban az arénákban, ahol
Régen nemes versenyek folytak, akkor
Gladiátorok vívtak életre-halálra.
Az erkölcsében megroggyant, cudar
Nép emberek és jámbor állatok
Kiomló vérében gyönyörködött.”
És újratölt, s még rátölt Mátrai.
„...Mert Jézus nemcsak tanítást adott,
Hanem fölemelte a szívet is,
Annak befogadására, hogy Isten
Minden helyzetben határtalanul
Szeret minket...” Így van, nyilvánvalóan.
„Szeret téged, szeret téged az Isten.”
Kétségtelenül így van, legalábbis
Éjfélkor, amikor az ember immár
Egy szép palack óborral súlyosabban,
És behímezve öltönyét a jólét
Skófiúmával, egy estére boldog.*

...

*Háromnegyed kettőkor ér haza.
Postája: csupa karácsonyi spam
Között egy váratlan, rövid levél.
„Hiányzol.” Blanka, persze, régi Blanka.
Oh Come All Ye Faithful – ez az ének
Zúg át a házon, s megtapad fülében.
„Na és mi lesz, Jégcsap királyfi, földhívz?...”,
Ezt firtatja ez a bájos levél.
Most örüljön vagy sírjon Mátrai?
Talonban Blanka; közel Fruzsina.
„A fiad vagyok, boldogtalan ország.
Bocsásd meg: nem vagyok boldogtalan.”*

ORAVECZ IMRE

Kaliforniai fürj

(REGÉNYRÉSZLET)

14

II.

Jókedvűen jött meg az iskolából. Ma kivételesen nem kapott körmöst, és a tegnapi is gyengébbre sikerült a szokásosnál, úgyhogy egészen jól tudta használni az ujjait. Bekapta az ebédjét, és kiment a házból. Az anyjának azt mondta, az utcájukra megy játszani Tibivel, meg van beszélve, a leckéjét később csinálja meg. Tibi, Strick Tibi az osztálytársa volt, és velük szemben lakott a szüleivel egy magyar stílusú házban. Magyar stílusú háznak Birminghamben az olyan házat neveztek, amelynek a haza iránti vágyódás jeleként boltíves saroktornáca volt.

– De el ne koncsorogjatok, mint a múltkor, mikor abban a rossz kertben megvágta kezed az üveg! – intette az anyja.

– Á, dehogy – felelte Imruska.

Tibinek híre-hamva sem volt az utcájukon. És nem véletlenül, mert nem beszélt meg vele semmit. Azt csak úgy mondta az anyjának, hogy elaltassa a gyanúját. Ácsorgott egy darabig a házuk előtt, a sekély vizet nézte az árokban, amelynek nem lévén megfelelő lejtése a legutóbbi esőt követően ott rekedt, és bebékanyálasodott. Úgy tett, mintha annak élővilágát tanulmányozná. Még le is guggolt egy helyen, ahol szétnyílt a zöld fátyol, és egy kis pióca vonaglott a felszínhez közel.

Délelőtt az iskolában még úgy tervezte, hogy kiszökik a Maumeehoz hajókat, uszályokat nézni. Aztán felmerült benne, mi lenne, ha a kis tóhoz menne, a Hecklinger's Pondhoz, amely a magyar templomon túl van, Dél-Toledo irányában. Mindkettőt elvetette, mert egyiknél is, másiknál is járt már, igaz, nem egyedül, hanem az apjával. Végül a Kiserdő mellett döntött. Azt még nem látta, arról még csak hallott, de annak alapján az látszott a legérdekesebbnek. Nem tudta pontosan, hol van, csak annyit vett ki mások szavaiból, hogy keletre, valahol a negyeden kívül, ahol már nincsenek házak, se utcák. Úgy sejtette, ha végigmegy a Paine Streeten, és utána is tartja az irányt, akkor a vasúton túl előbb-utóbb megtalálja, hiszen egy erdő, még ha Kiserdő is a neve, nem lehet olyan kicsi, hogy elvétse. Biztosan vannak benne magas fák is, amik már messziről látszanak, és mutatják,

hol van. Egy másik osztálytársa, Juhász Bence, aki a barátja is, bár nem az ő utcájukban lakik, már látta a Kiserdőt. Az apja mutatta meg neki, aki ugyanabban a gyárban dolgozik, ahol az ő apja.

Szerinte vadmacska, *bobcat* is lakik benne, de ő ezt nem hiszi. Az ő apja is megígérte, hogy elviszi oda, de eddig még nem vitte, csak mesélt neki róla. Meg az ókontri erdőről is, ami Szajla mellett van, ahonnan jöttek. Úgyhogy nagyon kíváncsivá tette, milyen az az erdő, milyen lehet egyáltalán egy erdő, mert ő bizony még nem látott erdőt, se kicsit, se nagyot. Vagy lehet, hogy látott, mert Madár nagypapjához az ókontriban többször elvitték, és azok az erdő mellett laknak, de nem emlékszik rá, mert ő akkor még nagyon kicsi volt. Még Madár nagypapára se, pedig az egyszer az anyja szerint majdnem elverte. Látogatóban voltak náluk, és ő az ereszhez támasztott létrán felmászott a háztetőre, azért.

Felegyenesedett és körülkémlelt. Se az anyja, se Bözsike nem jött ki közben az udvarra, és Sütőék se tartózkodtak a maguk részén. A szemközti házak tornácán, előkertjében se mutatkozott senki. Az utca is kihalt volt. Csak egy lovaskocsi közeledett rajta a Paine irányából. Nem ismerte a kocsist. Megvárta, amíg a jármű elhalad mellette, és elkanyarodik a Whittemore-on. Aztán elindult a Paine felé. De előbb megtapogatta a zsebét, hogy benne van-e a kis bicskája. Benne volt. A bicska, amelyet titkon vett magához, fontos volt. Nem mehetett csak úgy, fegyver nélkül az erdőbe. Előfordulhat, hogy megtámadja valami fenevad, és akkor meg kell védenie magát. És botot is azzal vág majd ott, mert – ezt is az apjától hallotta – az embernek az erdőn a bot a társa.

Június eleje volt, koranyár, napsütés, derült ég, gyönyörű idő. Minden nyílt, serkent, törekedett. Virágok illatoztak, méhek döngtek, lepkék szálltostak, versenyt énekeltek a kardinális pintyek, önfelédten hancúroztak a szürke mókusok. Imruska mindezt észlelte, látta, hallotta, szagolta, de egyelőre nem élvezte. Túlságosan lekötötte a feladat, az, hogy sikerül-e úgy kereket oldania, hogy senki nem látja meg. Minthogy úgy látszott, igen, az anyja legalábbis nem kiabált utána, némiképp megnyugodva fordult keletnek a Paine-en. Ezt az utcát ismerte valamelyest, hiszen először ebben laktak. Elhaladt a Szabó-féle vegyesbolt előtt. Éppen megszólalt az ajtaja fölött az ütőcsengő, de csak egy ismeretlen asszony jött ki kezében kosárral. Szemből közeledett viszont egy ember, akiről először azt hitte, ismeri, de aztán rájött, hogy mégsem. Kellemetlenül érintette, hogy nagyon megnézte őt, bár nem szólt hozzá. Az amerikai iskola kerítésénél önkéntelenül megállt. De aztán mindjárt továbbment. Két nagyobb fiú érte utol. Feltehetően amerikaiak voltak, mert angolul beszéltek. De nem bántották, még csak meg sem lökték, hanem szó nélkül megelőzték. Utána Malicsek Samut látta kijönni egy ház tornácára. Az is osztálytársa volt. Gyorsan átszaladt a másik oldalra, és elbújt egy fa mögé. Megvárta, amíg Samu ismét visszamegy a házba. Ám alighogy elhagyta rejtékhelyét, menten visszafutott. Mr. Magyar bukkant fel túlhan, akitől az anyjával az ókontriból érkezett leveleket szokták elhozni. Mr. Magyar nemcsak

postás, hanem egy személyben ügyvéd, bankár és hajóügynök is volt, a közösségnek tehát igen sokoldalú tagja, de sose mosolygott, és sose szólt őhozzá, amiből Imruska arra következtetett, hogy nagyon szigorú ember, ezért ajánlatos elkerülni. Miután elhaladt, Imruska visszatért az előbbi oldalra. Most egy darabig nem jött senki. Ezt a szünetet arra használta fel, hogy ellenőrizze, nem jelentek-e meg közben felhők az égen, nem lesz-e mégis eső, mert ha igen, jobb, ha visszafordul.

A feje fölött és kelet felé ugyanolyan tiszta, üdeké volt az ég, mint mikor elindult. Déli irányban viszont némi változást fedezett fel. Éppen egy foghíj előtt állt meg, így jókora darab eget belátott. Arrafelé vékony, hosszú, helyenként átetsző fátyolfelhők nyúltak el keresztben, és egy helyben álltak, mozdulatlanul, mintha csak mázolvá lettek volna. Azoktól nem tartott, mert úgy tudta, az olyanokból sosem lesz eső, bár valami közelgő változást jeleznek, de nem emlékezett rá, mifélet, pedig mintha az anyja egyszer már mondta volna neki. Nyugat felé azonban, amerről jött, és kissé észak felé is, hatalmas gomolyfelhők tornyosultak csavart, vastag, fehér bodrokkal a szélükön, még hozzá egészen közel, a Front Street fölött. A csúcsaikkal elkülönültek egymástól, de lefelé úgy összenőttek, egymásba gabalyodtak, hogy valóságos összefüggő falat alkottak, és teljességgel elzárták a kilátást. Annyira lelógtak, hogy az aljukat egyáltalán nem lehetett látni, mintha nem is lett volna aljuk, mintha a házakból, a földből vagy a Maumból nőttek volna ki. A napot csak azért nem takarták el, mert kora délután lévén, még magasan állt, nem került mögéjük.

Ha Imruska újdonsült birminghami, és először látja ezt, minden bizonnyal megijed, és inál vissza, mert azt hiszi, vihar lesz, miként hitte annak idején minden frissen érkezett, látogató vagy átutazó idegen, aki nem rendelkezett kellő tájékozottsággal. Ám ő már veteránnak számított, és nem most szembesült első ízben e légköri jelenséggel. Nem futamodott tehát meg, mert tudta, hogy ezek nem igazi felhők, hanem ember csinálta gőztömbök, amelyek a kokszolóműből szállnak fel, és úgy keletkeznek, hogy ott vízzel hűtik az izzó kokszt. Külsőre azonban szakasztott olyanok, mint a valódi felhők, és mindig ott lebegnek Birmingham fölött, és nyáron mindig olyan, mintha vihar akarna lenni.

Utoljára az északi égtájat vizsgálta meg, és minthogy arrafelé is mindent rendben levőnek talált, folytatta útját.

A Csorba-féle húsboltban nagy volt a forgalom, és az oda betérő vagy onnan távozó vevők közt akadhatott olyan, aki ismerte őt, de senki nem állította meg. Kissé odébb, az átellenes oldalon füves térség terült el pár halódó almafával, ahol gyerekek rongylabdával és házi készítésű ütővel baseballt játszottak. Ez volt az az elhagyott kert, amelyre az anyja utalt, és ahol az üveg megvágta a kezét. Oda szóltak neki magyarul, hogy álljon be *pichernek*¹, de ő csak a fejét rázta, és ment

¹ Az a játékos, aki a dombocskáról az ütőnek dobja a labdát.

tovább. Nem ért rá játszani. Neki dolga volt, neki a Kiserdőre kellett mennie. Meg különben se nagyon vonzotta ez a játék. Még nem értette egészen, pedig már többször elmagyaráztatta az apjával, még le is rajzoltatta magának a pályát. A Tarczaly édesség- és frissítőüzlet előtt kísértésbe esett, hogy ne vegyen-e valamit, de egyből kijózanodott, mikor a zsebébe nyúlt, és egy árva centet se talált benne. Megint lovaskocsi jött szembe. Az ócskás volt az. Már lovaskocsival járt, és mindenféle használt holmit, de főként bútorokat szállított. Ügyet sem vetett Imruskára. Aztán megpillantott valakit, és egy nyitott kapun át be akart menekülni előle a legközelebbi két ház közti keskeny zugba, de elkésett, mert Popcorn Joe előbb meglátta. Ő, a pattogatott kukorica árus jött vele szembe kétkerekű kocsiját maga előtt tolva. Ha kiabál, hogy pattogatott kukoricát vegyenek, mint szokta, időben észreveszi, de most éppen hallgatott. Popcorn Joe olasz volt, fiatalember, és a negyedben a gyerekek kedvence, mert annak is adott kukoricát, akinek nem volt ki a pénze, ahány centtel kevesebbje volt, annyival kevesebbet. Imruskának, mint törzsvásárlójának néha még hitelben is. Senki nem tudta a rendes nevét, nem árulta el, hiába kérdezték tőle. Viszont mindig vidám volt, dúdolt, füttyörszett is, és szerette a gyerekeket. Nevetve intett Imruskának, és a járdaszegélyhez irányította szállítókésztségét.

– *What’s up?*² – kérdezte tőle.

– *Nothin*³ – felelte Imruska.

– *How much?*⁴

– *No money*⁵ – mondta.

– *No problem. You pay next*⁶ – válaszolta Popcorn Joe, és máris megtöltött egy közepes méretű papírzacskót az illatos, fehér csemegével, és átnyújtotta neki.

– *Enjoy it*⁷ – tette még hozzá és azzal továbbállt.

Tapintatból-e vagy másért, nem kérdezte meg Imruskát, hová megy. Búcsúzóul mindössze cinikusan rákacsintott dús szemöldökű, nagy, fekete szemével, mint aki mindent tud, mindent ért, de ígéri, hogy hallgatni fog.

Mikor túl jutott a Caledonia Streeten, már csak olyan járókelőkkel találkozott, akik bizonyosan nem ismerték. Kivéve egy asszonyt, Mrs. Kisst, egykori szállásadójuk feleségét, aki éppen a házuk előtt tartózkodott, és a járdát söpörte. Imruska homályosan még emlékezett a burdra, a házra, amelyben először laktak. De a burdosnéra már nem.

Mrs. Kiss abbahagyta a söprést, és megszólította:

² Mi újság?

³ Semmi.

⁴ Mennyit?

⁵ Nincs pénzem.

⁶ Nem gond, majd legközelebb fizetsz.

⁷ Jó étvágyat!

– Nem az Árvai István fia vagy te, hé? A Genesse-n laktok, igaz-e? Megkukul-tál, hogy nem tudsz köszönni? Mit keresel erre magadban? Elcsavarogtál? Jobban tennéd, ha visszafordulnál, aztán hazamennél. Lehet, hogy már keresnek.

Imruska nem felelt. És ahelyett, hogy megállt volna, vagy megfogadta volna a tanácsot, inkább nekiiramodott, és futni kezdett abba az irányba, amerre egyébként is igyekezett.

– Várjál csak, majd ad neked az apád! – kiabálta még utána Mrs. Kiss, és az ujjával is megfenyegette.

A burdosné szavai annyira megzavarták, hogy az utolsó keresztutcához, a Woodfordhoz érve véletlenül elfordult balra, északnak, és csak a Paine-nel párhuzamos Caignél vette észre, hogy eltért a helyes iránytól. Lefékezett, hátraarcot csinált, és gyorsan nyargalt visszafele. A Varga-féle szénudvar után egy cégér miatt lassított. Egy ház bejárata felett lógott, és gólya volt rajta, amely két hosszú pántlikán pólyás kisbabát tartott a csőrében. No, mégiscsak neki volt igaza, nem Strick Tibinek, aki szerint nem a gólya hozza a gyereket, gondolta magában, és megint gyorsított.

A Woodford után a Paine-en már nem voltak házak, csak üres telkek, és a gyalogosforgalom is elapadt. Két lovaskocsi jött még szembe, az egyik szénával megrakva, a másik fagerendákkal. Ismeretlen kocsisaik nem törődtek vele. Mikor a sorompó nélküli vasúti átjáróhoz ért, átsétált a síneken. Utána telkek se voltak már, csak nagy, kopár terület nyúlt el kétoldalt hosszan itt-ott szemétkupacokkal, galagonya- és sombokokkal. Talpalt, talpalt várva, mikor ér végre ahhoz az úthoz, amely ebből oldalt kiágazik, és állítólag egyenesen a Kiserdőbe visz. De egyelőre nem ágazott ki belőle semmilyen oldalút. Szembetalálta viszont magát egy másik vasúttal. Ez meglepte. Juhász Bence nem említette, hogy másik vasút is van erre. Itt se volt sorompó, de éppen egy tehervonat vesztegelt a síneken keresztben. Se az elejét, se a végét nem látta, olyan hosszú volt. Várt egy darabig, hátha elmegy, de meg se moccan. Erre úgy döntött, hogy megkerüli észak felé, és valahol távolabb megy át a töltésen, és így talán beleszalad abba az oldalútba is, amelyet eddig nem talált meg. A szerelvény hosszú volt, olyan hosszú, hogy sehogy se akart rajta lenni mozdony, vagy utolsó kocsi. Már azt fontolgatta, hogy átbújik alatta, mikor végre távolról fütty hallatszott, meglódult a kocsisor, és lassan elgördült előle.

Átmászott a töltésen. Túlnan rétszerűség terült el bokrokkal, cserjékkel. Nekivágott. A bokrok, cserjék egy idő után úgy megsűrűsödtek, hogy nem lehetett többé kerülgetni őket. Hol széthajtotta az ágaikat, hol alájuk bújtt, hol meg kúszott alattuk. Megszúrták a kezét a tüskék, felkarcolták a bőrét az ágvégek, elszakadt a térdén a nadrágja, a sapkáját többször is leszedték a fejről a gallyak, de tört előre rendületlenül. Aztán egyszer csak kijutott a bozóttengerből, és a távolban fákat pillantott meg. Nagyon dobant a szíve, mikor közelebb érve látta, hogy az már erdő, igazi erdő, mert ott sok fa van, és az nem lehet más, csak a Kiserdő.

És valóban az volt, a Kiserdő, amelyet keresett, amelyről annyit hallott, és amelybe annyira vágyott. A hozzá vivő utat nem, de őt magát megtalálta. Ott volt előtte, tőle pár lépésre, ott zöldellt, sötétlett a maga sűrű, titokzatos valóságában. Mély lélegzetet vett, óvatosan, hogy, mintegy el ne riassa, lábujjhegyen odalopakodott hozzá és megállt a szélén. Megint nézte egy darabig, aztán széthúzta a szegélyező szömörcebokrok ágait, és behatolt a fák alá.

Mintha egy másik világba lépett volna, hűvösség, félhomály és átható korhadásszag fogadta. És csend, vagy majdnem csend, mert mintha ökörszem ticcegett volna a közelben, amelyet a kertjükből ismert, és mintha sas, vagy valami más nagy ragadozó madár vijjogott volna macskanyávogásra emlékeztető módon valahol távol. Habozott pár pillanatig, aztán elindult befelé, az ismeretlenbe.

Kettesével, hármásával álltak a fák, és a zömük juhar volt, de akadt köztük fehér tölgy, nyár és hickory is. Hickoryt eddig nem látott, és nem is tudta, hogy úgy hívják. Odament az ismeretlen fa egyik példányához, és megérintette törzsének szürke, jellegzetesen mélybarázdás kérgét. Aztán felnézett, az eget kereste, de nem találta. A lombkoronák olyan közel voltak egymáshoz, úgy összezártak, hogy valóságos tetőt alkottak és egészen eltakarták. Csak üggyel-bajjal jutott előre a süppedős avarszőnyegen a főként juharhajtásokból álló, sűrű aljnövényzet, és a sok hullott gally miatt. Egy ponton túl tisztább lett a fák köze, könnyebb a haladás, és jobban szétlátott. Próbált botot vágni. Kinézett magának egy fiatal, egyenes hajtást, de nem boldogult vele, mert nem fogott eléggé a bicskája. Erre felvett egy hosszú, száraz ágat a földről, letörte a vékony végét, és kinevezte botnak. Először száraz leveleket is gyűjtött, de nemsokára eldobta őket, mert egy tölgy alatt régi makkot talált. Már fényét veszítette, földes is volt, de még egészen jó állapotban. Zsebre vágott párat, és felegyenesedett. Ismerős kalapálás ütötte meg a fülét. Harkály, vagy ahogy az apja hívta, fakopács dolgozott éppen azon a fán, amelyik alatt állt. Könnyű volt megállapítani, melyiken, mert hullott a forgács, ahogy vagdosott fent a csőrével. Hátrább lépett, kereste a szemével is, de sehogy sem látta, mert eltakarták a lombok. Valamivel odébb egy alacsony bokron szabályos alakú, gondosan épített kis fészket lelt, amelyben apró, zöld pettyes tojáskák heverték, kisebbek, mint az ökörszeméi. El nem tudta képzelni, milyen madaréi lehetnek. Sokáig vívódott, hogy elszedje-e őket, de végül úgy döntött, hogy csak egyet vesz ki, és azt is csak visszafelé, és hazaviszi Bözsikének, a kistestvérének.

Lapos, sík volt az erdő földje, de most egy teknőszerű mélyülethez ért, amelyen egy nagy, kidőlt nyárfa feküdt keresztben. Volt alatta annyi hely, hogy át-bújhasson. Mielőtt a túloldalon felegyenesedett volna, egy tűzpiros gombát fedezett fel. Kiemelte a földből, de közben véletlenül letörte a kalapját, és kék lett tőle a keze. Sajnálta, mert olyan szép piros gomba volt. Nem ismerte még a gombákat, és az apja se járt itt gombázni, de megígérte neki, hogyha hazamennek az ókontriba, átadja majd neki a gombatudományát. Csak annyit tudott, hogy van

ehető meg bolondgomba. Megszagolta a kezét. Bűdös is lett. Úgy döntött, hogy akkor ez bolondgomba volt. Gyorsan az ujjára köpött, és a nadrágjába dörzsölte, nehogy megmérgezze magát, ha a szájához viszi a kezét.

Alighogy kijött a hajlásból, távolabb széles, ferde fénysávra lett figyelmes. Mikor odaért, látta, attól van, hogy ott nincsenek fák, és egy kerek kis tisztásra besüt a nap. Vékony avar fedte a talajt, de itt-ott fű is nőtt. Megörült a fűnek, puha volt, selymes, és kis szigeteket alkotott. Leült az egyik fűszigetre pihenni. Most döbbsent rá, hogy még nem is pihent, mióta elindult. Csak sietett, loholt, mint akit kergetnek, holott nem üldözte senki. A biztonság kedvéért azért körülkémlelt, hogy nem leselkedik-e rá mégis valaki, valami, nem közeledik-e feléje ártó szándékkal. És ahogy körbesiklatta, majd visszahozta a tekintetét a tisztásra, egy helyen egy virágot pillantott meg a fűben. Felállt, odament, megnézte. Apró zöld levelek voltak a szárán, és a közepétől felfelé élénkpiros szirmok övezték egészen a tetejéig. A szirmok vékony, hosszúkás tölcséert alkottak, fent pedig kihajlott a peremük, és szétágazott, mint valami csillag. De hisz ő ezt ismeri, gondolta, ilyen van az angol könyvében is. Hisz ez egy...igen...ez egy kardinális virág! Még az angol neve is eszébe jutott: *cardinal flower!* Pont olyan, mint a könyvében, csak sokkal pirosabb. Hát, ő ezt most leszakítja, és hazaviszi az anyjának. Biztosan örül majd neki, mert nagyon szereti a virágot. Mindenféle virága van otthon, a kertben is és a lakásukban is.

Eddig jutott némán társalogni magával, mikor valahonnan rácsettintett egy kékszajkó, egy *blue jay*. Egy pillanatra megakadt, de aztán folytatta, immár hangosan, hogy a madár is hallja:

– Aha! Te is itt vagy? – kérdezte, mintha valami baráthoz, régi ismerőshöz beszélne, mintha csak az a kékszajkó szólalt volna meg, amelyet nap mint nap lát a kertjükben. – Te is azt mondd, igaz-e? Jó ötlet! Neked is tetszik?

A kékszajkó most szaporábban, izgatottan csettegett, mintha tiltakozna.

– Még ne szakítsam le? Jó, jó! Akkor majd visszafelé jövet, hogy hadd éljen addig is.

Abba az irányba nézett, amerről a csettegés jött, hogy lássa is, kihez beszél, de a szajkó nem látszott, sőt, végleg el is hallgatott, és Imruska akár azt is hihette volna, hogy csupán képzelődött, de ilyesmi fel sem merült benne.

Üres kézzel hagyta hát el a napsütötte tisztást, és tovább szántotta lábával az avart, de most már ráérősen, szinte andalogva. Egyszer csak emberi hangok ütötték meg a fülét, és valóban, kisvártatva embereket pillantott meg odébb a fák között. Hárman voltak, két felnőtt férfi, és egy nagyobb fiúgyerek. Kirándulók lehetnek, mert hátizsák volt a hátukon. Tüstént egy fa mögé húzódott, hogy meg ne lássák. Aztán jött még egy *bike*-os, egy biciklis is. Ebből arra következtetett, hogy ott út van. Mikor a *bike*-os elkeresztelt, odament. Az volt, út. Onnantól azon gyalogolt tovább, ugyanabban az irányban, amerre amazok eltűntek. Egy patakhoz érkezett. A Duck Creek volt az, amely átfolyt a Kiserdőn. Tudott róla, látta is

már Hecklinger's Pondnál, ahonnan eredt. Híd is volt rajta. Felment rá, és megállt a korlátjánál. A patak nem volt széles, de helyenként mély, mert itt-ott örvénylett benne a víz, és nyaldosta az alacsony partot, a fák tövét, amelyeknek némelyike egészen lent, félt a vízben állt. Nem látott benne halat vagy békát, csak vízipókokat a víz felszínén és néhol habot, valamint feljebb, egy kiöblösődésben pár vadkacsát, amelyek nem riadtak meg tőle, hanem le-lebukva, tótágast állva tovább kutattak eleség után. Talált egy friss falevelet a korláton. Ledobta, és megvárta, amíg kilebeg a másik oldalon. A híd után letért az útról, mert a távolból megint hangokat hallott, megint jöttek rajta. Változott a terep, megszapordtak a hajtások és újból megnehezült az előrejutás. Végül annyi lett a hajtás, annyit hajtogatta, kerülgette őket, hogy megizzadt, és meg kellett törölnie a homlokát. A verejtékről jutott eszébe, hogy szomjas. A patakból ihatott volna, na, majd visszafelé, gondolta. És meg is éhezett. Körülnézett valami ehető után. Csak ismeretlen zöld bogyókat talált egy bokron. Bekapott egyet, de menten ki is köpte, mert keserű volt. Szirup, villant át rajta. Azt ismeri, ők is szoktak venni, a palacsintára öntik. A sziruppal két legyet is üt egy csapásra, gondolta. Elveri az éhét, és oltja a szomját is, hisz az folyadék is. Csak meg kell csapolnia egy juharfát. Előkapta a bicskáját, és megszurkálta, megvagdosta vele egynek a kéréget. De nem jött belőle semmi. Nem tudta, hogy a szirupot másként nyerik és cukorjuharból, a Kiserdőn pedig csak vörösjuhar van. Legalább egy tucát fával próbálkozott még, aztán feladta.

Közben annyira a munkájára összpontosított, hogy észrevétlenül olyan nagy sűrűségbe keveredett, hogy szinte lehetetlenné vált a továbbhaladás. Végül talált valami csapásfélét a sok hajtás, vessző között, és kétrét görnyedve, mert felegyesedni nem lehetett, elindult rajta. Ám alig tett pár métert, hirtelen megdermedt. Kissé odébb, de hozzá elég közel valami barna szőrös állat állta, helyesebben, ülte el az útját, mert a hátsó lábain ült felegyesedve, mellső lábait meg maga előtt tartotta. Amerikai mormota volt, *woodchuck*, de Imruska valami emberevő óriás mókusnak nézte, és úgy megijedt, hogy azonnal a földre vágta magát, mintha ettől láthatatlanná válna, és elkezdett kúszni hátrafelé, és amikor így a csapás elejére ért, felpattant, és botját eldobva iszkolt visszafelé. Meg se állt addig, amíg teljes bizonyossággal meg nem győződött róla, hogy az óriás mókus nem követi. Még a fák koronáját is végigpásztázta a szemével, hogy nem ugrál-e utána a magasban.

Egyszeriben elment a kedve attól, hogy továbbmenjen. Úgy döntött, hogy inkább visszafordul, és hazafelé veszi az irányt. Ment egy darabig, és kereste azokat a juharfákat, amelyeket meg akart csapolni, de sehogy se lelt egyet se. Úgy látzott, ijedtében másfelé szaladt. Próbált nyílást keresni a fakoronák közt, hogy megnézzé a napot, és annak alapján tájékozódjon. Talált is egyet, de nem ment vele semmire, mert a nap közben jóval lejjebb ment és nem látszott. Gondolkodott, milyen irányban szaladhatott az óriásmókus elől, és merre tarthatott nyílást

keresve, és ahhoz képest merre lehet nyugat, amerre mennie kell, hogy hazajusson. Nyugat így másfelé esett, másfelé indult hát el. Ment, ment, már hosszabb ideje ment, mint ameddig a patak felől jöhetett az óriás mókus csapásáig, de nem lelte sem a kardinális virágos tisztást, sem a patakot. Olykor ismerős volt minden, mintha járt volna már arra, olykor meg olyan idegen, mintha még soha. Újabb iránnyal próbálkozott, de úgy sem jutott el a patakhoz. Ideges lett, most már tudta, hogy eltévedt. Tanácstalanul megállt, és leült pihenni.

Csend volt az erdőn, most már egészen csend. Az ökörszemek nem ticcegték többé, és a macskanyávogásra emlékeztető madárvijjogás is megszűnt a távolban. Hirtelen zajt hallott a háta mögül. Odanézett, de senkit, semmit nem látott a fák, hajtások közt. Megint felkerekedett, és megint hallotta a zajt, de most már közelebbről. Most már olyan volt, mintha lépne valaki, és megroppanna az avar a lába alatt. Hátranézett, de nem látott senkit. Elindult, és megint roppant az avar és megint közelebb. Mintha valaki mindig akkor lépne, amikor ő, vele egyszerre, és utána mindig elbújna valamelyik fa mögött. Csak azt nem értette, hogy kerül mindig közelebb, ha nem jön nála gyorsabban. Mikor negyedjére is megismétlődött a jelenség, megugrott, és futni kezdett, menekülni, nem ügyelve többé az irányra, hanem csak úgy vaktában előre. Futott, futott, ahogy a lábai bírták, ahogy az aljnövényzet engedte, míg egyszer csak meg nem botlott valamiben, és el nem esett.

Mozdulatlan, arcra bukva feküdt a földön pár másodpercig, megadva magát üldözőjének, de amikor azt tapasztalta, hogy még mindig él, és nem bántja senki, feltápászkodott. Aztán lépett egyet, meg még egyet, és minthogy nem roppanás volt rá a válasz, megint elindult. Nem futott többé, csak sietett. Továbbra se törődött az iránnyal, nem érdekelt többé, most már csak ki akart jutni az erdőből, mindegy volt, hol, mert azt bizonyosra vette, hogy előbb-utóbb kijut belőle valahol. Bár ő inkább előbb szeretett volna, mert ha lemegy a nap, akkor sötét lesz, és nem talál haza. Most még fent volt, és világított, valahol az erdőn túl, de itt a fák alatt sűrűbb lett a homály, mintha esteledne. Egy helyen nagy pókhálóba ütközött, és megállt, hogy leszedje magáról. Mikor úgy találta, hogy nincs már több tapadós kis fonál az arcán, felfedezte, hogy a háló gazdája, egy nagy, potrohos, rusnya pók a ruháján maradt, a mellén. Lekapta a sapkáját, hogy azzal verje le, de az csak lejjebb esett a nadrágjára. Vadul csapkodta a nadrágja szárát a sapkájával, még a lábát is rázta, de nem tudott tőle megszabadulni. Sírva fakadt, és ismét szaladni kezdett, hogy hátha attól leesik, vagy lesodorja valami ág. Végül leesett, de futott tovább, mert közben újabb rémség történt vele. Kis híján rálépett egy vízisiklóra, amelyet mérges kígyónak nézett, és visszatekintve úgy látta, hogy követi, nagy sebességgel siklik utána.

Fogalma sem volt, hogyan találta meg végül a patakot, de mikor megállt, és megállapította, hogy mindkét veszedelemtől megmenekedett, egyszer csak ott volt előtte. Fellelegzett, abbahagyta a sírást, és ingujjával letörölte a könnyeit.

Most már csak a hidat kellett meglelnie. Találomra elindult a folyás irányában, és az is meglett. Előbb azonban még érte egy váratlan megpróbáltatás. Ahogy ott ment a patakparton, hirtelen egy nagy szőrös lény mászott ki előtte a vízből prüszkölve, szuszogva. Széles, csupasz farka volt, amely úgy festett, mint egy szilvalekvárfőző lapát. Utólag nevetett magán, hogy úgy megrettent, még fel is ordított, és elszaladt a pataktól, holott ismerte ezt az állatot, látott már hódot, mert az volt, hód.

Átkelt a hídon, és nem tért le többé az útról. Nem tudta, hová visz, de remélte, hogy a Paine Streetre, annak a második vasút utáni részére, mert talán ez az út az, amelyet jövet elvétett. Nemsokára harangszót hallott, a magyar templom harangját, és vonatfütyöt is többször egymás után. Már nem nézett se jobbra, se balra, csak egyenesen előre, várva, mikor támad elől világosság, jelezve, hogy ott az erdő széle. És elkövetkezett az is, véget ért az erdő, és kijutott a fényre. A nap még sütött, de már olyan alacsonyan állhatott, hogy nem hatoltak el oda a sugaraival. Alig hagyta maga mögött a fákat, mikor az apját és Paja bátyjukat látta vele szembe jönni az úton. Már mindenhol keresték, és most akarták átkutatni a Kiserdőt, még lámpákat is hoztak magukkal. Futni kezdett feléjük, annak ellenére, hogy arra számított, az apja menten megveri. De nem bántotta, csak nyújtotta feléje a kezét, mikor odaért, ő boldogan megragadta, és hozzá bújt, a másik kezével meg átölelte a combját. Később hazafelé menet megszidta ugyan, de otthon se kapott ki, csak babra térdepeltették. Emiatt az anyja nagyon sajnálta, bár előtte ő is alaposan megmosta fejét, és megígértette vele, hogy soha többé nem csinál ilyet.

KOVÁCS ANDRÁS FERENC

András mártíriuma

Egy ismeretlen
El Greco-kép vázlata,
Visky Andrásnak

*Mennyi faanyag
Van egy halászbárkában –
Hát egy keresztben?*

*Számítgatta még,
De már rég nem halászott –
Vízre kifutván*

*Bárkák nélküle
Ringtak, hálót nélküle
Húztak a társak.*

*Elhivatott volt,
Hírlett, első tanítvány –
Kinek lehetett*

*Ő tanítványa?
Minek, s hányadik boldog
Elhivatottja,*

*Ő, az utolsó?
S mily szeretet szavának
Hú meghallója?*

*Csodákat sem tett,
Csak számolt a világgal:
Öt hal, két kenyér.*

*Annyi, ha még van,
Szólott, s göndörödő, ősz
Hajába túrt – van,*

*Ennyi akad tán...
S elhallgatott – különben
Túl sokat beszélt:*

*Szórakozottan,
Szóra közömbösen, úgy
Kérdezgetett is.*

*Később a szkíták
Között élt, térítgetett,
Kevés sikerrel.*

*A szkíták szkíták
Maradtak – számtalan kő
Nomád mederben.*

*Ki tudja, miket
Hirdethetett nekik? Hogy
Öt hal, két kenyér?*

*Aztán Patraszban
Mégfeszítették... Mire
Fel? Miért, kiért,*

*Kihez kötözték
Megtört tagjait?... Kire
Számíthat, kire*

*Nézzen egy X-re
Feszítve?... S ki ő, aki
Egyetlen betű*

*Lett a világban –
Egy lény, egy ismeretlen
Szám, együttható?*

SZEPESI ATTILA

Fellázadt játékok

GALAMBOS TAMÁS KÉPEIRE

Jósnő

*Mindenre van szentencia.
Tegnap vagy holnap egyremegy.
A bérgyilkos megistenül.
A szent vérivó szörnyeteg.*

*A gazdag koldust mímel és
a bölcs ringyrongy futóbolond.
Örök maszka-cserebere:
számár iáz, majom tolong.*

*A vén jósnő meg hadrikál,
bár rég elúnta, azt hiszem.
Nyakában kígyó kunkorog,
a szeme türkiz macskaszem.*

*Kihúz egy-egy kártyalapot,
kör hetesre káró király.
És felkacag, nagyot rikolt
vállán a vérmes papagáj.*

Aranykor

*Másvilági, félvilági, alvilági, újvilági: mind tülekszik nyakra-főre szép jelenből
szebb jövőbe. Miniszter, kit sújt az aggkor szónokolja: új aranykor! Güllü-szemü
kufár nótáz, pohók böllér visszakontráz. Malac-pofa hablatyolja, generális
toldva-toldja, dalra hangol: dús aranykor! zsebre-bátor bőszen orátor, nyakatlan
kókler papolja. Kaméleon fönn a bálvány, pöffeszkedik cifra állvány tetejében,
ezer híve gyűrűjében. Mind csodálják, égi játék: rózsaszínből kékre vált épp,*

aztán kékből tört opálba – vicsorit sárkánypofája. Áttűnik majd hordó-törzse
vérvörösre, kénsárgából mohazöldre. Nyelve leffeg, bőre tarka, kornyadtan lóg
tépett farka. Imádói ahogy illik áhítattal körbegyűlik. Itt tülekszik – pofafüldő! –
bankár, ülnök, lottyadt delnő, kelekótya rigmusgyáros, látomása szivárványos,
menedzser, ki virilista, halálfejes pacifista. Ott vidul a lódoktor is, árokszéli
baka-Maris, melle-lógó festett cafka (kacsint jobbra, sandít balra), pihés öle mű-
kunkori – garantáltan aranykori. Az Úr ikszedik évéből deli sztárok a tévéből,
mézes szavuk mind valódi, egyszerre új- s régimódi. Szikéjével bandzsa orvos,
Prokrasztész az, kedve-morgós, gazdaságtan ködevője: kristálygömb
csodatevője. Ahány szónok, annyi hordó – mundérjukon fényes ordó: mind az
újkort jövendőli, dadog, sziszeg, pöszög, raccsol, karattyolja: új aranykor! –,
arca színeváltozása Elízium földi mása.

Lidércek

*Miféle sanda népek vagytok
ti vörös és fekete maszkok?*

*Búsan lépők vagy víg vitézek,
tűnt világban bolygó lidércek.*

*Hol komorak, hol meg visongók,
pingált pofák, balgán busongók.*

*Felétek örök-egy a módi,
múlt holnapok mindentudói.*

*Foga-törött, hitükbe vásott
unalmas magyar messiások.*

Emberkert

*Az édenkertből száműzöttek,
a rácsuk rázó gyomrakorgók,
a ketrecükből messze nézők
meg a tigrisre visszamorgók.*

*Zsiráfnyakúak, békalyánykák,
lelkük volt egykor, semmi kétség,*

*most rőfögnek, visonganak –
miféle alvilági népség!*

*Sárgarigót meg szúnyogot
játszanak, árnyak közt motoznak,
füttyörésznek vagy zöngicsélnek,
aztán sakál-mód ordítóznak.*

*Krokodilus-formán lapít
egyikük, társa vadszamár,
mind töltekezik és ürit
s a megváltó kürtszóra vár.*

*Dögön gunnyasztó keselyűk,
szemük üres, csőrük kivásott.
Egyik szórmók gorillát mímél,
a párja buszma elefántot.*

*Szarvast, ki ágbogat növeszt
vagy bundás mackót, aki dörmög –
Sorstalanok. Nevük se már.
Világgá fut velük az ördög.*

Régi város

*Kormos árnyak ódöngenek
az ódon várfal oldalában,
és bújnak apró műhelyek,
akár dédapáink korában.*

*Éjfélkor kigyúlnak a lámpák,
muzsikálnak kóbor diákok,
a sikátort szellemek járják,
horgadt kékfestők, gyertyamártók.*

*Az öregtorony égre nyúl,
zsolozsma szívárogoz belőle,
borostyán-inda kanyarul
a nyelvet öltő vízköpőkre.*

Fellázadt játékszerek

*Fellázadt játékszereink,
a nyalka ólomkatonák,
a mérget-rejtő kócbabák,
az agya-mosott táltosok,
a kegyeszerek, a gyógyszererek,
a horgadt regénygyárosok,
a borzas halál-árusok
s a tömegsír, mit rejt a térkép,
a héttörpék, a Hófehérkék
meg a vérivó Drakulák,
az óvszerek, a vegyszerek,
a klónozott agyatlanok,
a világlépő klipperek,
a Piroskák és farkasok
meg a muzsikás heckerek,
a szent, kinek nyakán hurok,
a gazdasági augurok,
a lélek-kufár nepperek
s a bősziült csizmáskandurok,
a maffiózó bloggerek,
a bér-vátesz, ki naprakész,
a humanista kannibál,
a bél-fürkésző génebéssz,
az optimista vészmadár,
kinek a fürtje kukkra áll
meg a seprűn szálló banya...
Minek folytassam, semmi kétség
jöhet még mindenféle szépség,
hisz tenger lomot rejteget
a kozmikus ládafia
s kart karba öltve ropja rég
a tudomány s a technika.*

Baglyok

*Szeresd a kék-zöld baglyokat,
meg a lilát, opált, a sárgát,
nincs rajtuk semmi sanda bú
és nincsen bennük semmi álság.*

*Álmodban felhuhognak ők,
borzas kuvik, uhu, füles,
éltek már Atlantiszban is,
görbe árnyuk rémületes.*

*Tán lidércek, tán angyalok,
szárnyuk neszét sem hallani –
tollas mágusok, rád merednek
Galambos Tamás baglyai.*

VERESS MIKLÓS

Avokádó

„Barátai az embert elviszik...”
(Csiki László: Az avokádóköрте)

„Egy barátom van nekem, csak a halál...”
Valaki írta mindnyájunk helyett.
A duzzogó kamasz is kitalál
egy (vörösmartys) holtbiztos helyet.

Soká keressük: a lét erre van.
Neked már nem. Nekem is már alig.
Sohasem alszom már álomtalan,
mert azt hiszem, hogy bennem más lakik;

a végzet, hogy nem vagyok önmagam –
csak ti, akik halott barátaim;
és önzően sodornak céltalan
a csíkiságos éjszakák szerint.

Neked könnyű: hiszen már megnyugodsz,
mert megtetted, mire Isten teremt
költőt és gyertyát. Addig ég kanóc,
míg nélküle is világol a rend.

Melyik? Te ezt is jobban tudhatod.
Neked már van egy harmadik hazád.
Kutatgatom csak messzi válaszod
örökléteddé küldött válaszát:

(Idele, akár hiszik, nem hiszik?)
„Barátai az embert elviszik.”

Meseházi mise

Csabai Boldogság-napra

*Miság a világ? Noha bármi legyen:
a szobrász követ, avagy fát farag.
A költő rímet; merthogy az se szégyen –
de az anyag csak önmaga marad*

*művésze nélkül. S mi van ott a képen,
ha festőtlenül vár a gondolat;
vásznon mit ér, ha mindég csak fehérén?
Ám van, aki még színeket arat,*

*épp Mihály-napkor. Jó nagy szüret léssen:
táncol, dalol a gyereknyi csapat,
s elámulgat az álmodó művészen,
akinek kedve ki sosem apad*

*ilyenkor ősszel. Hiszen a mesékben
talán tavasz is követhet nyarat;
ha valaki ezt megsejti oly mélyen
az Infernóból – mely mennyboltozat.*

*Pictor Schénerus azért soká éljen
érettünk – az sem túl nagy feladat,
hogy közben élő-képeket meséljen,
míg általunk örök gyerek marad.*

VÁRI ATTILA

Mene, mene, tekel

Csiki László emlékének

*Írtam a tőlem telhetőt,
volt benne némi felvető,
s bár gondolat nem lelhető
benne, borom épp kellettő.
Megittam, mint a levegőt,
a mérgezetten lebegőt,
(házmester fröccs lett,
nem volt édes,
ciántól terhes
lőpor-kénes, mint életem.)*

*És versben jött el a halálom,
sántikálva fél ló-verslábbon,
és rímet kért az elmúlásra,
legyek véltségem elmúlt társa
így lehetek csupán nemlélet,
– Éltem féltem? Már más szemlélet.*

Hát így rímel a halál-ének

*Csak látomás a lét: és nem való!
Itt megtörtént már minden Fennvaló.
E patazajban hangom elhaló,
kancám csikója trójai faló.
Hazug betűkkel a hír is csaló:
téliésített – (mit jelent?) – nyaraló?
Havazik benne? Nyáron fagyaló?
Vagy jégcsapok közt hótól aszaló?*

- I. A bárányfelhő juhok ellene.
- II. Giordano Brunonak gyémánt a szene.
- III. Hóhér fülének pofon a zene.
- IV. Csodára vártam de már elmene.
- V. És kiíratott a mene mene tekel,
hogy végezetül megméretettel.
(Sorsáért itt már senki nem felel.)
Ufarszin mondom, velem mentek el.

És itt e verset zárja a halál.
Hú olvasóm, versemben meghalál.

TŐZSÉR ÁRPÁD

A misztikus realista

MILAN RÚFUS 80. ÉVÉRE*

A cím természetesen utalás Radnóti Sándor *A szenvedő misztikus* című emlékezetes Pilinszky-tanulmányára, amely jó negyedszázada jelent meg. S hogy miért az utalás, kiderül a dolgozatomból.

A 80 éves Milan Rúfus, a legjelentősebb s a külföldön is legismertebb élő szlovák költő ugyancsak feladja a leckét azoknak, akik a születésnapján köszönteni kívánják: olyan olvasott és sikeres költő ő, akinek a költészetéhez nincs *ma érvényes* értelmező és értékelő nyelv. Vallásos költőnek számít (egy róla szóló nemrég megjelent monográfia egyenesen *poeta sacer*nek, „szent költőnek” nevezi), de a vallásos költészet hagyományos kritikai nyelve nem tudja megmagyarázni lírájának mai időszerűségeit, a mai, mondjuk posztmodern kritika Prokrasztész-ágyába pedig a költészetének transzcendens kiterjedései nem férnek bele.

Egy korábbi interjújában ő maga jelentette ki: olyan ember vagyok, aki a költészetet költészetten kívüli célokra használja. Ez az állásfoglalás nyílt tagadása annak a ma szélében elterjedt és alkalmazott monista költészetfelfogásnak, amely szerint a költészet nem használja legsajátabb anyagát, a nyelvet (s főleg nem nyelven kívüli célokra), hanem olyan cselekedetet végez vele, amelynek „célja” is a nyelvben van, s ennél fogva csak és kizárólagosan a nyelv által végezhető el. Rúfus számára a nyelv eszköz, s az ő célja ettől az eszköztől független, a nyelv által csak megmutatkozó. S ez a cél nem más, mint az *én* és a *transzcendens világ* egysége, vagy ahogy a misztika teoretikusai mondják: az ember és az Isten (mint az, úgymond, egyetlen hiteles létező) uniója, s az az extázis, amelyben ez az egység-unió megvalósulhat. (Vö. Radnóti S., i. m.)

Azt is mondhatnánk hát, hogy Milan Rúfus a szlovák költészet misztikusa, de amennyiben leírásai történetileg és szociológiailag is hitelesek, egyben realista is. S ez az elmentmondás sajátos drámai feszültséget ad a költészetének, s már önmagában ellensúlyozza azt az állítólagos „statikusságot”, amelyet a bírálók a Rúfus-versek misztikus idő-tapasztalata, „örök mostja” összefüggésében néha a szerző szemére vetnek.

A következőkben a 80 éves mester költészetének ezeket az izgalmas ambivalenciáit, korszerűségét, sőt időszerűségét és vallásosságát, misztikáját és realizmusát próbáljuk körüljárni, de előtte, mivel Budapesten vagyunk, s a magyar olvasóközönség feltehetően csak kevéssé vagy egyáltalán nem ismeri a költőt, lássuk röviden az életútját.

* Elhangzott 2008. november 25-én, Budapesten, a Petőfi Irodalmi Múzeumban, a Milan Rúfus 80. születésnapjára rendezett ünnepségen. Az idős költő nem sokkal az ünnepség után, 2009. január 11-én elhunyt, s így a születésnap köszöntő immár, sajnálatos módon, nekrológ is.

Az említett monista költészetfelfogás elterjedése következtében újabban nemigen szokás az alkotók művét a származásukkal, gyermekkorukkal, személyiségükkel összefüggésbe hozni, dolgozatunkban azonban több okból sem tudjuk megkerülni azt a valamit, amit a pszichoanalitikusok és az ún. tárgykapcsolat-elmélet képviselői a személyiség mélyszerkezetének neveznek, s némely pszichoanalitikus verselemzők egyenesen az alkotások eredendő mátrixának tartanak. Milan Rúfus ugyanis személyiségének mélyszerkezetét, azaz származását és korai családi környezetét a költészetére nézve nem egy nyilatkozatában-ars poeticájában maga is meghatározónak mondja, s az életművén végig vonuló két alapmotívum-lánc: az anya, mint az ember (a magzat) legősibb környezete és a hozzá kapcsolódó szenvedés- és szeretetfogalom (mint a *transzcendencia* és az *én* egységének leggyakoribb foglalata), valamint a későbbi, már inkább az apához kötődő externizált tárgykapcsolat az ilyenfajta odafigyelést egyenesen kiköveteli.

A szerző önéletrajz jellegű, *Murárska balada* – Kőműves ballada című, terjedelmes, 1987–1991-ben írt verses kompozíciójából tudjuk: apai felmenői kőművesek voltak. Apjának tíz testvére volt, de csak hárman érték meg közülük a felnőttkort, a többit gyermekként vitték el a betegségek, s a másik kettő is fiatal felnőttként halt meg.

Maga a költő természetesen már tanult ember. 1928-ban született, érettségi után a pozsonyi egyetem bölcsészeti karán (szlovák–történelem szakon) szerez diplomát, végzés után a szlovák nyelv és irodalom tanszékén dolgozik, s egyetemi oktatóként megy nyugdíjba.

Nagyapja, nagyanyja, apja, anyja mélyen hívő lélek, az említett önéletrajzi vers egy régi biblia és a nagyapa megsárgult fényképének az ihletésében készült, a biblia első lapján a nagyapa kézírásával a szöveg: *Miso Rúfus és családja tulajdona, én is, családom is az Istent akarjuk szolgálni*. Ez a vallásos elkötelezettség már a költő első verseit is áthatja, csak természetes hát, hogy első kötetének a kézírata (1952-ben, a közép-európai kommunizmus talán legsötétebb évében) nem kell a kiadóknak (az anyaga később, 1974-ben *Chlapec mal'uje dúhu* – A fiú szivárványt fest címmel jelenik meg), s Rúfus az irodalomtörténetek szerint az 1956-ban megjelenő *Až dozrieme* – Majd ha beérünk című kötetével debütál. Nehéz lenne eldönteni tehát, melyik költőnk első kötete, egy dolog viszont biztos: az irodalomtörténészek a második világháború utáni, de a szocialista realista sematizmustól már mentes szlovák költészet történetét az *Až dozrieme* c. Rúfus-kötettől számítják, helyesen.

A kötetben *Až dozrieme* c. verset nem találunk, viszont a *Ludstvo* – Emberiség című nyitó versben ezt olvashatjuk (a hevenyészett fordítás tőlem!):

*Az ég hangtalan villámlik, nézi
némán a madár, megül. – És
félve érik a gabona, érzi
fájni fog..., nőnek a szülés.*

*A szigorú föld méri a kalászt,
kicsinek találja még,
korai lenne a kasza.
Majd ha beérünk, majd ha beérünk...*

*De te, vers, versem, ne bocsáss meg.
Legyen meg a szavak igaza.*

S tulajdonképpen már ebben a kis opusban teljes a rúfusi glóbusz: ég és föld, transzcendencia és a transzcendencia felfogására éretlen ember, s a vers, az ige mint etikai instancia a természet-isten törvényei ellen vétkezők fölött. A későbbiek során ez a vershabitus csak komorodik, szigorodik.

Az 1968-as *Zvony-Harangok* c. kötetben megjelent *Vrcháry* – Hegyilakók c. versből idézek:

*Magasra tetted asztalunkat, Uram,
vért izzadunk, míg széléig érünk,
s folyik a só rólunk patakokban,
a só, mire gyakran pénzünk sincsen.*

*Felemeltél bennünket, Uramisten,
emeltél az emberen egy keresztnyit,
e mérték nem kerülhet el itt senkit...*

A bevezető sorokban a hegy és az asztal, valamint a vér, a só (a csupasz egzisztencia szimbólumai) kerülnek egymás mellé, a vers másik részében pedig a hegy a kereszttel mint a szenvedés jelképével azonosul. A költő a vers további részeiben konkrét emberekről, a „hegyilakókról” szól, akik kemény munkával keresik a kenyerüket, de az aktus teljesen összecseng a bibliai szöveggel: „*A te orcádnak veritékével egyed a te kenyeredet*”, s így a konkrét helyzet és jelentése szakralizálódik is.

A puszták lét ára az élet, a szenvedés, de az ember a „kereszt” mértéke szerint emelkedik emberré – íme a vers hozzávetőleges jelentése. S Rúfus szinte minden versében ezt a metamorfózist tematizálja és dramatizálja: a hegyilakó szlovákok hagyományos életformája szenvedéstörténeté emelkedik, az Embernek, a létezőnek sorsa a léte.

S mielőtt az életmű alapmotívum-sorának az enumerációjában tovább lépnénk, jegezzük meg: a szlovák Rúfus költészetét az evangéliumi emelkedettség mellett éppen a szenvedésmotívumának ez a sorsszerűsége rokonítja a magyar Pilinszky János lírájával. Pilinszky szenvedésvállalása Rúfusé is lehetne, jellemző különbségekkel persze.

Ilyen különbség például: a magyar költő szenvedése kozmikus-transzcendens, s legtöbbször – a láger-versek rémületét, fájalmát leszámítva – csak azzal válik evilágivá, hogy evilági költő éli-írja őket, Rúfus szenvedésének mozzanatai kvázi a „társadalmi-termezeti valóság” mozzanatai is. Pilinszky Istene űr-hideg, érzéketlen; a Pilinszky-vers lírai protagonistájának eszelős fájdalma, szorongása nem kis mértékben éppen abból ered, hogy „*Maga van az örökös magányban*”, hogy az Isten nem váltja meg; Rúfus Hegyországá őrjási feszület, Istene az emberré lett Krisztus, aki a Föld keresztjére feszítve maga is szenved.

Camus írja a *Sziszüphosz mítoszában*: „*Az embert mindenkor megvárja a terhe. Sziszüphosz a felsőbbrendű hűséget hirdeti, amely... felemeli a sziklát. Kővének minden szemcséje, ennek az éjszakába merült hegységnek minden ásványszilánkja egymagában egy világ.*” – Rúfus „hegyországá” felfogható Sziszüphosz köveként is. Olyan kőként, amely az embernek szenvedést okoz, de életének (az életen túli, a transzcendens alapcél

mellett) egyben pluszértelmet is ad. „Sziklája az ő jószága” – folytatja Camus, pontosan úgy, ahogy a rúfusi táj is tartozéka a költőnek: „darócing: százéves verejtéktől tapadsz testemhez” (*Hegyilakók*). De a költő az egyik prózai vallomásában direkt módon is megfogalmazza a camus-i tanulságot: Sziszüphosz is „az újból és újból visszahulló terhe fel-emelésében találja meg léte lelki forrását”, mondja.

Kijelenthetjük: Rúfus lírai hőse Camus Sziszüphoszával is azonos. Földje „az ő jószága”, amellyel „vért izzadva küzd”, s ez a küzdelem életének második tartalmává válik.

S ahogy a misztikus Rúfus az ember földjét, „szikláját” s a vele való küzdelmet megjeleníti, abban realista is. Kóncsol László, a Rúfus-költészet egyik legavatottabb magyar ismerője írja: „...a tájban küszködő szegények egyszerű tárgyai népesítik be a Rúfus-versek világát. Kövek, sziklák, tavaszi és őszi sarak, szekerek, lovak, friss vagy fáradt keréknyomok, a lovak patanyoma, a benne csillogó víz, a tehénke, a juhok, a kapura szegezett denevér, a kút, a rókaacsapda, a hármass fogat, a tönkbe vágott fejsze, a kenyér, a só, a krumpli, kutyák, szakajtó, madárijesztő, rabul ejtett veréb, harangok” – s mindez a leghitelesebb lírai realizmussal megrajzolva, tehetjük hozzá a pontos felsoroláshoz mi.

De Rúfusnak érdekes módon a realizmusa is sok jelentésű: első fokon az archaikus ruralista szlovák életformát jeleníti meg (a huszadik században ez még a jelenben is szemlélhető volt), másodfokon annak a múltba (a múlt erkölcsi értékeibe) vetített pozitív utópiának a rajza, amelyről a költő spanyol fordítója, Alejandro Hermida ír egy helyen, de az „emberiség gyermekkorának” (ez is Hermida kifejezése) a rúfusi képe valamiféle negatív utópiát is sugall, legalábbis számomra: e kép redukált életszükségletű szegényembere mintha túlélője is lenne egy világvégnek, mintha már visszafelé jönne, mondjuk, Pilinszky apokalipsziséből.

Hogyan értem ezt?

A *Hegyi szántó* c. versből idézek:

*Gyermekkorom viharvert parasztja,
mi történt, mondd, velem, veled,
mi maradt belőlünk?*

*Tört gyűrű, árnyak, derékba szakadt fa:
a kevésnél is kevesebb.*

*S még ehhez is sok verejték,
a rongyos nyomorhoz is roppant hűség kell.
A fogyasztónak semmit!
A föld csak a sömörként csendes férfit
szolgálja ki, aki a követ is lisztté töri,
s csipetnyi is elég neki.*

*Az alázódik meg utolsónak,
aki ismeri az alázat árát,
s a hála lukas garasát is tudja becsülni.*

A lázadó megint

a hegyekbe futott. Túlélni. Egyes-egyedül.

A kőből lisztet őrölő paraszt klasszikus szegényember, de amennyiben az így nyert „csi-petnyi liszt elég neki”, annyiban történelem utáni lény is, aki „kihűlt-kihált otthoni föld-del” (*Zvony – Harangok*) a lába alatt már nem lázad, hanem számot vet a megváltozott körülményeivel, s megpróbál tovább élni. Nem a népköltészet és a romantika szegényembere, s nem is a szocialista realizmus hamis forradalmára ez már, hanem a szabadságát eljátszott civilizáció utáni lény, aki ha könyörög, már csak Istenéhez, egyébként pedig szenttelenül vall nyomoráról, esettségéről, a túlélő ember minimalizmusáról.

S ezek után néhány szó erejéig még térjünk vissza az életmű és a rúfusi világkép alakulásának a diakroniájához.

A fentebbi versidézetek többnyire az 1968-as dátumozású *Zvony – Harangok* c. kötetből valók. A hatvanas-hetvenes évek opusaiban, ha kételyek és komor, sőt apokaliptikus hangzatokba-képekbe ágyazva is, de még erős volt a túlélés szólama, a későbbi periódusokat azonban már egyértelműen a kilátástalanság hangjai, látomásai uralják.

A *Hviezdna vojna – Csillagháború* c. versből idézek (a vers az 1987-es *Prísny chlieb – Kemény kenyér* c. kötetben jelent meg):

*Honnan jössz, ember? Érted,
hogy mily erők összege vagy?
Honnan a fekete szőlő, amitől véred
sűrű? S miért hogy a vágyad bárhol lobban,
az állat már egy éjszakával
előbb ott van.*

Rúfus újabb verseiben az ember, ahogy egyik kritikus írja, „még mindig nem ért be, félig még állat, nem képes felmérni helyzetét, semmit sem tesz a saját maga és a Föld megmentéséért és vakon rohan a pusztulásba” (Ján Zambor).

A költő számára pedig marad a fohász a Mindenhatóhoz az isteni és az emberi minőségek korábbi egységének a visszaállításáért, az időbeliség levetkezéséért, a könyörületért:

*Távoztál belőlük. –
Mezőről a félénk első hó
s a füst száll így el.*

*Álj meg, Istenem, egy percre a kor fölött.
Hideg és fényes tál – kong, zörög,
s olyan fennköltén sívár.*

Az idézett vers címe: *Oni a Ty, Pane – Ők és Te, Uram, s a Báseň a Čas – A Vers és az Idő* című, 2005-ben kiadott, s ez idáig az utolsó előtti Rúfus-kötetből való.

S befejezésül szóljunk még a Rúfus-versek külső formájáról, elsősorban metrikájáról.

Az 1928-ban született költő az irodalom nyilvánossága előtt az ötvenes évek közepén csaknem egy időben jelentkezett az ún. nagyszombati csoport, nálánál mintegy tíz évvel fiatalabb tagjaival (ebben a csoportban talán a magyar olvasóközönség számára sem teljesen ismeretlen Ľubomír Feldek volt a hangadó), a belső különbségek mellett azonban volt

a verseinek olyan külső sajátossága is, amely első látásra megkülönböztette a fiataloktól: míg emezek – a cseh Nezval és a szlovák szürrealisták hagyományaira esküdve – csaknem kizárólagosan a rímtelen szabadverset művelték, addig ő, szilárdabb kötőanyagért, visszahátrált egészen Ivan Kraskóhoz, a szimbolisták szlovák atyjához, nevezetesen a kraskói rímhez és időmértékhez. A Krasko óta elhanyagolt daktilus Rúfus metrikájában újra központi helyre került, s verstanában, kicsit megváltozott funkcióval ugyan, de a rím is újra jelentős szerephez jutott.

Mielőtt állításunkat példával igazolnánk, szóljunk valamit a szlovák daktilusról és rímről általában.

A daktilusnak a szlovák verselésben távolról sem az az értéke, mint a magyarban. A 19. századi Ján Kollár volt az utolsó (a magyar olvasók úgy ismerik, mint a szláv összetartozás eszméjének a költőjét, apostolát), aki a klasszikus, az egy hosszú, két rövid szótagból álló daktilust alkalmazta. E versláb a szlovák költészetben ma már tulajdonképpen egy hangsúlyos és két hangsúlytalan szótagból áll, éppen ezért nem antikizálónak, nem patetikussá és szónokivá teszi a verset, hanem, az akcentus tagolta gregorián korált idézve, kicsit monotonná, elégikussá, szomorúvá, sejtelmes szenvedésekre utalóvá. (Rúfusnak egyébként is kedvenc kifejezése a korál: „*Szitál a korál, az ősi korál / a zöld hegyekre*” – írja egyik versében.)

A rímről pedig röviden ennyit: a Krasko-iskola gyakorlatában a rím többnyire csak a verssor végét jelezte (ennyi volt a funkciója, vö. Mikuláš Bakoš), Rúfus viszont Kraskóéknál egyrészt ritkábban nyúl a rím eszközéhez (és sokszor nem a sor, hanem csak a vers végét jelzi vele), másrészt azonban nagyobb jelentőséget tulajdonít neki, mint amelyet az elődei. Kraskóék ragrímekkel szemben az ő rímei mindig tiszta rímek, s a vers végén álló s rendszerint a vers harmadik negyedében elhelyezkedő hívó rímre felelő kádencia mint harangkondulás hasítja ki a mondanivalót, a verset a hallgatásból, a csendből, a megfogalmazatlanból, és sugallja a káosz, a pusztulás időleges pánikjával, reménytelenségével szemben az időtlenségben, a transzcendenciában ígérkező reményt.

S engedtessek meg itt nekem, hogy az elmondottakhoz szolgáló példaverset eredetiben idézzem. Az emlegetett rúfusi „gregorián” daktilusokat és mélységessé szomorúságú rímeket s barokk pompát ugyanis csak eredetiben lehet igazán élvezni.

A vers címe: *Spi, dobrú noc*, magyarul: Aludj csak, jó éjszakát.

A vershelyzet a következő: a költőt egy alvó csecsemő homloka kis kápolnára emlékezteti. A hasonlóság nosztalgiát ébreszt benne: szeretne újra kicsi lenni, s részesülni az alvó gyermek kozmikus, nem e világi nyugalmaiban, „*templomi*” békéjében. A visszaút azonban lehetetlen. – Ezt az alaphelyzetet a fáradtan, csak távolból összecsengő vagy nagyon is közelből feleselő kádenciák s a hosszabb-rövidebb sorok tagolják, erősítik, s a meglepő metaforák, szimbólumok, a költői túlzások, ellentétek (főleg a „kicsi” és „nagy” állandó ellenpontozása), a kérdező-felelő forma, a halmozások, ismétlések – megannyi barokk formajegy – tovább erősítik, feszültségét fokozzák, s a visszatérés lehetetlenségét a sejtelen, a képzelet, az „*ég, föld, pokol*” távlataiban oldják föl.

Olvasás közben próbálják elképzelni, hogy zenét hallgatnak, mondjuk egy barokk fűgát. Figyeljenek a téma hármas tagolódására, a fűga három szólamára, a visszatérő motívumokra, s főleg a három szólam határait markánsan jelző három fő rímre, amelyek sorrendben a következők: „*A čo ja?*”, magyarul: „És én?”, „*pokoja*”, magyarul: a „béke” szó

genitívusza, és az „ako ja” szókapcsolat, magyarul: „mintsem én”. Tehát: A čo ja – pokoja – ako ja. Ezek a rímszók, s perssze az egész korpusz, egyben a fentebb bemutatott szlovák daktilust is reprezentálják. (A vers magyar fordítása mellékelve.)

*Klenbičkou kaplnky je tvoje čielko.
Tak vykľenuté, že ma dojíma.*

*Dve štíhle sviečocky tam na noc zhasína
kostolný spánok.
Zhrnie plamienok
pod klobúčiky viečok.*

A čo ja?

*Ja chcem byť hrášok.
Taký maličký,
aby som vošiel do tej kapličky.
A pod jej klenbou, v nebe krojenou,
zmieril sa nebom, peklom, so zemou
a vymodlil si tvojho pokoja.*

*Ale som veľký.
Nemožne som veľký.*

*Spi, dobrú noc.
Skôr ťava uchem ihly,
ako ja, dieťa,
ako ja.*

Dolgozatom kódájaként hadd mondjam még el, hogy Milan Rúfus költészetének mai aktualitást természetesen és főleg korunk nagy spirituális szomjúsága ad, s hadd kívánjak a nyolcvanéves költőnek a jubileum alkalmából jó egészséget és sok születésnapot még, hogy lelki-szellemi szomjunkat sok szép verssel enyhíthesse.

MILAN RÚFUS

Majd ha beérünk...

(AŽ DOZRIEME...)

*Az ég hangtalan villámlik, nézi
némán a madár, megül. – És
félve érik a gabona, érzi
fájni fog..., nőnek a szülés.*

*A szigorú föld méri a kalászt,
kicsinek találja még,
korai lenne a kasza.
Majd ha beérünk, majd ha beérünk...*

*De te, vers, versem, ne bocsáss meg.
Legyen meg a szavak igaza.*

Aludj csak, jó éjszakát

(SPI, DOBRÚ NOC)

*Homlokod kicsi kápolna
megható ívű boltozattal.*

*Két gyertyácska ég alatta nappal,
estére ellobbannak.
Szemhéjad koppantója
ráhull a csöpp lángokra.*

S nékem

*egy kívánságom van csak:
borsónyi szeretnék lenni,
hogy e kápolnába be tudjak menni.
Mennyei boltíve alatt
elnyerném én is a te nyugalmaidat,
s élnék éggel, pokollal, földdel
megbékélten.*

*Dehát nagy vagyok,
esetlen vagyok.*

*Jó éjszakát, aludj csak, szívem.
A tű fokán a teve tán igen,
de én nem, gyermekem,
én nem.*

Hegyi lakók

(VRCHÁRI)

*Magasra tetted asztalunkat, Uram,
vért izzadunk, míg szélét elérjük,
s folyik a só rólunk patakokban,
a só, mire gyakran pénzünk sincsen.*

*Felemeltél bennünket, Uramisten,
emeltél az emberen egy keresztnyit,
e mérték nem kerülhet el itt senkit,
keresztre s bölcsőre
fa bőven terem.*

*Szigorú, kegyetlen táj, te
egy vagy énvelem:
darócíng, százéves verejtéktől
tapadsz testemhez.*

*Már nem vetlek le.
Nyugodni is benned térek meg,
s ásom krumplidat
ott lenn is egyre.*

Hegyi szántó

(POLIČKA V HORÁCH)

*Gyermekkorom viharvert parasztja,
mi történt, mondd, velem, veled,
mi maradt belőlünk?*

*Tört gyűrű, árnyak, derékba szakadt fa:
a kevésnél is kevesebb.*

*Eldobták tárgyainkat.
S a kövek közt felejtették.
S még ehhez is sok verejték,
a rongyos nyomorhoz is roppant hűség kell.
A fogyasztónak semmit!
A föld csak a sömörként csendes férfit
szolgálja ki, aki a követ is liszté töri,
s csipetnyi is elég neki.*

*Az alázkodik meg utolsónak,
aki ismeri az alázat árát,
s a hála lukas garasát is tudja becsülni.*

*A lázadó megint
a hegyekbe futott. Túlélni. Egyes-egyedül.
Kis hegyi szántó, koszorúról szalag ha lecsüng.*

Béke velünk.

Csillagháború

(HVIEZDNA VOJNA)

*Honnan jössz, ember? Érted,
hogy mily erők összege vagy?
Honnan a fekete szőlő, amitől véred
sűrű? S miért hogy a vágyad bárhol lobban,
az állat már egy éjszakával
előbb ott van.*

*Ad astra...
Ó, a szerelmi vallomások!
Mindig a csillagokról
szólt az ember álma és tette.
Christian is a csillagokig mászott,
míg végül Roxane-t ágyba vihette.*

*S a bölcs Cyrano,
mint mindig, hosszú orral
távozott, járta a világ rossz utait.
„Formát adtam a vágnak.
Mit tehet mást, ki eszmét forral!
Mássz, állat, mássz csak,
ott fenn már várnak.”*

Ők és Te, Uram

(ONI A TY, PANE)

*Távoztál belőlük. –
Mezőről a félénk első hó
s a füst száll így el.*

*Közömbös vagy nekik.
Elődeik
legalább tagadtak
buzgó szívvel.*

*És mi?
Közelebb Hozzád egyre?*

*De hogyan közelebb, hogyan?
A kor gyermekének úri kedve
arra sem érdemesít, hogy tagadjon,
ismert Ismeretlene rég nem vagy neki!*

*Egeret kígyó szeme,
bűvölik tárgyak,
ül javai közt, se be, se ki.*

*Arra, hogy Te elévülsz majd
persze csak a bolondfi vár.*

*Állj meg, Istenem, egy percre a kor fölött.
Hideg és fényes tál – kong, zörög,
s olyan fennköltén sivár.*

(TÖZSÉR ÁRPÁD fordításai)

SIMAI MIHÁLY

Karácsonyi ének

*Szürke ég és föld között
megfagyott az angyal könnye.
Szürke ég és föld között
leng a lélek – – és a test
kristály-csillag összetörve...*

*– Ébredj, ébredj, Lázár Bence!
Eljött a Karácsony-este!*

*Szürke ég és föld között
három angyal sír havat.
Eljött a Karácsony-este...
Fáj a lélek, és a test be-
vérzi a hó-szálakat.*

*– Költő Lázár Bence, ébredj!
Szól a karácsonyi ének...*

*Szürke menny és föld között
mint szakadt húr, leng a lélek.
Húz a Semmi... Hív a Minden...
Belenéz szívedbe Isten...*

*„Költő Lázár Bence, ébredj!
A Mindenség-Tükörbe nézz!
Két szemedben álljon össze
a megrontott, az elgázolt,
az összetört Világ-Egész!”*

* Tavaly, egy karácsony előtti éjszakán ismeretlen száguldozók elgázolták, sorsára hagyták Lázár Bence Andrást, a tehetséges egyetemista költőt. Napokig kómában feküdt, ekkor született ez a Karácsonyi ének. (S. M.)

*Kelj föl és járj, Lázár Bence!
Rádtalált az Úr kegyelme!
Halld anyácskád hívó szavát!
Hallgasd, mit súg a havazás!
Érted zeng Mindenség-Mise...
Élni szólít, szólni szólít
ezer kristály-hangú ige.*

*– Lázár Bence, kellj föl és járj!
A Szeretet előtted áll.*

*Szürke menny és föld között
poklokra ha kellett szállnod,
tanulni a sámánságot,
ideje már visszatérned!
Hív a karácsonyi ének,
– túl szép nap ez a halálhoz...*

*Kelj föl és járj, Lázár Bence!
Téged nem törhetnek össze!
Világtengely Fenyő alatt
ne rikasd az angyalokat!
Rázd le a bénaság-béklyót,
vedd kézbe az ajándékod!
Hóba-pólyált fejed rázd meg!
A Lét Titkát magyarázd meg!
Szegezd szemed a jövőbe,
légy az Idők hegedőse!
A csodáknak burkát tépd föl,
dalolj az Élet-Szentségről!
Járj a Fényben, Lázár Bence!
Elmúlt már Karácsony-Este,
de él benned él a csodás
Karácsonyi Föltámadás!*

LÁZÁR BENCE ANDRÁS

A rózsaszálról kell

„Mintha te volnál a hős és
én ejteném fehér kézzel
erkélyről a rózsaszálat.”

(Weöres Sándor – A lélek éjszakája)

1.

*A kertajtót ma nem csaptam be
magam mögött. Gondoltam, nyitva
hagyom, kövessen a lakásig,
az aki akar. Nézze a hátam,
képzelfjen elé egy testet,
arccal, végtagokkal.*

*Voltam nálad is, ittunk teát,
te mézzel, én cukorral.
Kérted, hogy tanítsalak meg
franciául, mert az olyan elegáns.
A coeur szót ismételném neked,
mert az szívet jelent, amiből erek
jönnek, olyat. Néztük az ablakon át,
ahogy kijavítják az utak hibáit,
mútétnek is lehetne nevezni.
De talán több annál.*

*Aztán ismerkedtem a tested darabjaival.
Melyiket, hol, mire használod.
Néztem a hátad, testet képzeltem
elé, arccal, végtagokkal.
Próbáltam törni az ujjaidat,
de nem adtak hangot, nincsenek
hibák a kezekben, nem úgy, mint
az enyéim, az ropog.*

*Azt mondták havazik majd a hétvégén.
Elterveztem, hogy majd rajzolkodok neked
lenn a hóban, a kertajtót bezárom,
hogy ne lássa senki. A nevedet, négy
betű, ezt írom majd le, hogy mindenki tudja.*

*Itt nincs történet, csak pontosítás.
Hogy mit, miért, nem én döntöm el.*

2.

*Elképzeltelek, ahogy tusolsz.
Végig mosod szépen lassan
tested minden hajlatát.
Aztán megtörölközöl,
és felveszed azt a rózsaszín
fürdőköpenyt, amit valamelyik
családtagodtól kaptál, amin
szívek vannak meg zöld foltok.*

*Eszembe jut, ahogy kávéval
kínálsz, felforralod a vizet,
majd minimum kétszer megkavarod.
Ebben van valami zárójeles.
Ahogy vitánk a borokról.*

*Tudnod kellene, hogy én
nem szoktam csak úgy,
kérni, akár egy imában szokás,
bármit.*

*Persze, neked rózsákat kell venni,
hogy megértsd: a lassú mozdulatokat,
tisztára mossa a vetkőzés.*

3.

*Most már lassan kezdem
megjegyezni a kapukód számait,*

*Emlékszem, kiszóltál az erkélyről:
így kell, így kell megnyomni, beütni.*

*Aztán álltál a fűtőtestnél,
akár egy szebb szobor darab.
Nem akartam mondani,
hogy maradj, alapvetően,
minden mondatom mögött
keresztbe fekszenek a szavak.*

*Ahogy a hajad például,
fel volt kötve, mondjuk
én jobban szeretem, ha nincs.*

De nem ez számít.

*A rózsaszálról kell,
hogy beszéljünk. Meg
arról, mit jelent franciául,
az hogy, coeur. Szívet, de
olyat, amiből erek jönnek.*

*A kertajtót becsapta mögöttem
a szél, majd besötétedett.
Csak az illatodat érzem,
hogy mit, miért szerintem nem én döntöm el.*

Majd bezáródnak

„Ne mondják többé, hogy az apák ettek egrest,
és a fiak foga vásott bele.”
(Jeremiás könyve, 31)

1.

A klórszagú reggelekkel kezdeném az egészet.
Amikor még hideg volt itt is.
Anyám többször rám szólt,
hogy húzzak zoknit, mert fel fogok fájni.
Sosem értette: így érzem magam igazán tisztának.

Persze a kétségek között,
mindenhol ott a bizonyosság.
Például, hogy nem volt rajtan sapka,
pedig tél volt, és át kellett sétálni
a hídon. Szerettem sétálni.
Úszni már kevésbé. Igazából, nem is
a víz miatt jártam ki, a szagok kellettek,
testek, a klórral átitatódott bőr.
Majd visszafelé az árusok,
kirakatok, útszéli rakodás.

Kinőtt zoknikat keresek a fiókban,
hogy bebizonyítsam.

2.

Aztán a fehér égbolt jönne.
Apád keze, a mozdulat,
ahogy rágyújt, nem keres szavakat.
Figyelsz, kinyitod a szád, elköszönsz.

Nincs ebben semmi különös.
Délután, a levegő száraz,
akár egy kenyérdarab.

*Anyám végig törölgeti,
a gyertyatartót.
Elhiszem, hogy ez
jelentőséggel bír.*

*Én testekre vágyom,
legyenek kinyitva,
lássak mindent: vesét,
májat, gyomrot, ereket.
Legszebb szabályosságukban.*

*A hamutálat naponta
kétszer kell kiüríteni,
köszönni szintén,
az ajtóra ki lett írva:
vezeték-, mellette keresztnév.*

3.

*Az estéket kiimádkoztuk a naptárból.
Sokszor féltem a sötétben is.
Párnákat gyúrtam a fejem alá.
Esti mese nem volt. Persze, nem is kellett.
A húgomnak magyaráztam
az évszakok, a napok neveit.
Ő nyugodtan aludt.*

*Apám kabátja a fogason,
akár egy nyitott könyv.
Az előszobát átjárta a szaga.
Ezt érzem most is,
nem kell bizonygatnom,
az eleje és a vége úgyis
meghatározhatatlan,
hiszen mindenben ott
van egy törött kulcs
rejtjeles csillogása.*

4.

*A levetett ruhadarabokat
anyám szedte össze.
Vett szappant, tusfürdőt,
sampont, hogy tisztítsam
meg a bőröm minden nap.
Elmagyarázta, hogy kell,
hogyan a legpraktikusabb.*

*Persze, neki volt köntöse is,
abban ült a fotelben. Olvasott.*

*Elhittem, hogy nem fél, tud mindent.
Aztán rájöttem, hogy
mért szeret mosogatni,
mért nem hagyja, hogy
mezítláb járjak a csempén.*

*Most tél van, semmi különös,
hideg, akár egy pinceablak.
Az ajtók maguktól záródnak.*

Egy nyári délelőtt

*„Világol a düledező viskó,
mindazoktól, akiket valamilyen hullám vagy szél
ide sodort, hogy betöltsék sorsukat.”*

(Thomas Tranströmer – Keleti tengereim)

*Az éjszaka becsapódott vagy kétszer
az ablak a vihar miatt, amit a nyár hozott,
mint piacról egy csokor virágot nagyanyám
a zongorára dísznek. Nagyapámnak, hogy lássa,
hogyan szárad el és miként lesz az élőbből halott.
Téged sosem érdekeltek az ilyen dolgok, ezek*

*a nagy szavak. Nem is beszéltem róla neked,
akartam. Itt nálam a lakásban, ha nézed
a redőnyt, akár egy szoba tükörrel befedve,
a réseken láthatod, ahogy darabokra hullik
mindaz, amit egyszer valaminek nevezünk.
A nagyszülőket idővel te is majd a falra
ragasztod, s csak így gondolsz rájuk.
Mért ült fotelben nagyapád, s mért hallgatott,
mikor nagyanyád megjött a csokor virággal,
amit a piacról hozott, ahogy tegnap éjszaka
nyár a vihart, ami becsapta az ablakot.
Mért nem szólt senkihez, ha szólhatott.
Ősz hajából kihullott, emlékszem, az utolsó
fekete szál, egy nyári délelőtt, mikor nagyanyám,
kinn a teraszon muskátlit öntözött. Aztán láttam,
ahogy zoknit húz, mintha menne valahová, messzire,
ahol nem fáradnak az izmok, nem görcsöl a száj,
ha szólni kell, s nincsenek napszakok. Egy nyári délelőtt,
emlékszem, nagyanyám nárciszt hozott, sárgát, amilyen
akkor az ég volt, s vizeset, mint megizzadt háta.
A végén csak egy fényképet ragasztasz ki a faladra,
s így temeted azokat, akik téged takartak.
Már hiába próbálom elhíttetni, hogy van valahol egy ház,
ahonnét kizárhatod magad, ahol te benn maradhatsz,
és nem szárad a nárcisz, amit nagyanyád hozott.*

*Ahová azon a nyári délelőtt, mikor az ég még sárga volt,
ősz haját hátradobva nagyapád elindulhatott.*

NAGY KOPPÁNY ZSOLT

Amelyben Ekler Ágostra emlékezünk

(REGÉNYRÉSZLET)

Aki emlékezik: Jackson Ockpoll (művésznév) (35): Ekler Ágost barátja, iskola-társa, giccsképfestő-kollégája. Szomorkás ember, savanyú hang. Művészi karrierje nincs, alkoholistá. Sokat panaszkodik, (szinte túl) nagy tisztelője Ágostnak.

Rágyújt, kihörpinti a poharát, majd még egyet kihörpint (majd még egyet),
és beszélni kezd *(Állókép: irigységét tiszteletteljes pislákolásba ojtó,
lassan elfogyó mintagyertyaszál)*

Minél több idő telik el barátom halála óta, annál inkább meggyőződésemmé válik, hogy az ő élete példa lehetne számomra. Modell, megfestethetetlen modell az, ahogyan élt! Olyan művész volt ő, amilyent keveset hord hátán a föld.

De hol is kezdjem? Elmesélhetném például, hogy neki csak a-terve volt. Van erről egy elméletem, figyeljen ide: nekem például van b-tervem. Bármilyen megálázó és szánalmas is lesz, ha majd minden egész eltörik, engem – szerintem – eltart az asszony. Utálni fog, utálni fogom, és egyelőre minden pénzét magára költi: de tudom, hogy nem lesz képes elválni, magamra hagyni, bárhogy fenyeget is, és valami apanázst mindig kiutal majd számomra. Ne feledje, volt idő, amikor szerettük egymást.

Ágostnak viszont nem volt b-terve. Előtte csak egy út állt, mégpedig az, hogy nagy festő legyen. És bár a halála körüli időszak nem éppen azt jelezte, hogy ez a vágya a beteljesülés malasztjától terhes, azért szépen, lassan haladt a nagyság felé. Festett három kiváló képet, amelyeket még a nagy Mánoliosz is megdicsért, és amelyeket Aurélia nagyapja egy vagyonért vásárolt meg, és mindannyian tudtuk, hogy viszi valamire. Akinek nincs b-terve, az az a-tervre kénytelen feltenni mindent: az életét. Vagy nagy festő leszek, vagy meghalok. Kész. Nincs harmadik út, nincs az, hogy rajztanárként, kocsmárosként vagy szélszasszistensként (esetleg annak kitartottjaként) éldelegélek valahogy – Ágost számára sem volt harmadik út... Ez lehetett a halála oka is: nem valósult meg elég hamar az a-terv, és – b- nem lévén – elunta a várakozást, és kilépett a teherautó elé. Hát így... neki nem volt, nekem van. És nem vagyok valami bátor. De ha minden kötélt szakad (és szakadni fog, mert ne feledje: ha van b-terv, akkor mindig, kivétel

nélkül mindig az valósul meg), én túlélek. Csak éppen azt kérdem én: melyik a jobb? Melyik ég szentebb tűzzel? Vajon melyikünk dőlhet hátra annyira, hogy azt mondja: ha ez nem jön be, majd csinálom azt? És ezáltal vajon melyikünkől vész ki az ambíció olyan mértékben, hogy már csak ocsmány sorozatképek gyártására lesz képes? Ne is mondja. Hát persze, hogy belőlem. Alig festek valamit a megrendeléseken kívül.

De ez csak egyik ok, amiért csodálom őt, még így, poszt humusz és post mortem is. A másik az, ahogyan a feleségével tudott bánni. Az én asszonyom, Rózsika, erőszakos, parancsolgató teremtés, nehéz vele meglenni. Igaz, bevalom, velem sem könnyű. Mégis már tizenöt éve vesződünk egymással, pontosan úgy, mint két héjamadár – ahogy azt a *Héjamadarak az avaron* című képemen igyekeztem megfesteni. Bár mindenki tudja, miféle viszonylat van köztem és a nejem között, én igyekszem fenntartani a látszatot: fontos, hogy társaságban jó asszonynak látsszék. Előre ledolgozom neki ezt (főleg mosogatók), kihízalgem, és mindent megteszek, hogy arra a két órára engedelmesnek mutatkozzék – de megéri. Mondok egy példát. Ha vendégségbe jön hozzánk valaki, a kitűnő ebéd után, amit a sarkon vásárolok, és úgy tálalunk, mintha Rózsika főzte volna, hanyagul hátradobom magam, és így szólok:

– Asszony, hozd a söröket és a hamutartót!

Nem mondom, hogy ugrik, de megcsinálja, én meg besöpöröm a barátok hüledező és elismerő tekintetének nagy vegyértékű halmazát. Azt persze nem tudják, hogy ezért cserében reggelente mennyi kávé hordok az ágyba neki, és azt sem értik, hogyan is van az, hogy nyámnyila férjként nem tisztel engem a köz, mikor lám...

Ágosték viszont szépen éltek – már persze, ha ők is nem csak mutatták kifelé a nagy egyetértést, és otthon Ágost előre le nem dolgozott minden villantós órát. Ari, ahogy a neve is mutatja, aranyos és megengedő fehérnép. (Úgy érzem, hogy vele sokkal boldogabban tudnék élni!) Hadd meséljek valamit, ami igazolja ezt: Ágost – ezt tudni kell róla! – odavolt a népzeneért. Aurélia azonban ki nem állhatta, sőt, valahányszor meghallotta a hegedű cincogását, sírógörcsöt kapott. Ennek ellenére egy este Ágost, a kispályán hazafelé menet, megismerkedett egy székelyudvarhelyi néptáncos csoporttal, akik – elég morbid látvány lehetett – népviseletüket még utazás közben sem cserélték civil ruhára. Volt ott vagy tíz táncospár és három zenész. Ágost nyomban vérszemet kapott, és rövid, de kedélyes beszélgetés után meghívta az egész csapatot magukhoz.

Engem telefonon értesített, hogy nagy buli készül, és bizony én olyan vagyok, hogy ha valahol megszagolom az italt, oda elmegyek, ha a fene fenét eszik is. Egyszerre érkeztünk a tömbház elé, a legények vidámak voltak, a lányok piros-pozsgások, Aurélia pedig majdnem elájult, mikor ajtót nyitott. De, és meg kell mondani, tisztelem, becsülöm ezért, úrinóként viselkedett: még húst is rántott a társaságnak, sőt, többször – külön kérés nélkül – leszaladt italért. Aztán mikor

elkezdődött a mulatás, minden pofavágás nélkül, kulturáltan átment egyik barátjának aludni. Na ez igen, kérem! Képzelve el nálunk ugyanezt a jelenetet! Az asszony dührohámot kap, mikor felcsengetek, rajzszöveget szór ki a nagyszobába, és eldugja az ezüstkanalakat, majd az első hegedűnyikkanásnál olyaténképpen repülünk kifelé mindannyian, hogy csak úgy lebegnek a rokokó a szélben...

Bezzeg Aurélia még arra is hajlandó volt, hogy elmenjen otthonról, hadd mulasson kedvére a társaság. Mert lett ám olyan mulatás, hogy rossz volt nézni. Noha Ágost botlábú volt – mely dolog igen nagy akadálya a felhőtlen néptáncolásnak – ő kezdte a táncot, és megejtően torz mozdulatokkal próbálta eltanulni a legényest, amikor a csoport tagjai felálltak a nappali közepén, és járni kezdték. Én csendesen ittam a sarokban – mert megvallom őszintén, utálok a népzene, de még jobban utálok a nagyképű, medvehúson felnőtt, bunkó és önérzetes székeket –, és figyeltem. Ágost volt a legjópofább, mármint a szó nevetséges értelmében, de senki nem röhögött rajta, mert ő volt a vendéglátó; sőt, volt a táncosok között egy, a Zsoci bácsi, aki még taníttatta is. Nem mondom, hogy túl nagy sikerrel, mert Ágost lábából a szögletes mozgást nem lehetett kiverni, de egy idő után ez már nem is számított, mert nagy összeborulás és barátság lett belőle (csak a teljesség kedvéért mondom el, hogy ez a Zsoci bácsi később kitelepedett ide, és sokáig Ágostéknál lakott, sőt, együtt írtak is valamiket – de ez annyira piszkos történet, hogy kérdezze róla inkább Gávavencsellői doktort, az járt utána a dolgoknak), és mindannyian fenségesen berúgtunk. Ott aludtunk a földön, egymás hegyén-hátán. Aurélia másnap hazajött, és igaz ugyan, hogy csóválta a fejét, de szépen rendet rakott és egész nap borogatta Ágost homlokát. Engem sajnos már akkor sem méltatott pillantásra, én viszont örömmel vegyes irigységgel néztem ezt az idilli házasságot.

De mindannak ellenére, amit elmondtam róla, leginkább a tehetségét irigyeltem és irigylem mind a mai napig. Neki biztosan sikerült volna naggyá és híressé lenni, ha nem hal meg ilyen korán: nekem viszont már aligha van esélyem erre. Sajnos egész életemben nálam tehetségesebb emberek mászkáltak körülöttem, és ez gyakran fáj: annyiszor, ahányszor eszembe jut.

A főiskolán például egyik tanárunknak az volt a szórakozása és a maga kitűzte küldetése, hogy egy születésétől fogva vak embernek elmagyarázza a világot. Ezért minden nap elment hozzá egy-két órára, és amikor megismerkedtem velük, már olyan magas szinten voltak és olyan közös szókincsük alakult ki, hogy éppen a szivárványt meg a számítógépet vették. Maga tudná, hogyan kezdjen hozzá, mondjuk a számítógéphez? Az alakjánál? A tapintásánál? De mihez hasonlíthat? Mi lenne az első, kiindulási pont, az első szó, az első hasonlat, amire aztán az egész magyarázatot építi? És mi szavatolná, hogy a vak ember tényleg azt érti a dolgok alatt, amit maga mondani akart? Szóval nem könnyű. Nem tudom ugyan, hogy a pasas milyen sikereket ért el a továbbiakban, az viszont biztos, hogy ennek az állandó pontos kifejezési kényszernek köszönhetően végül olyan lényegre-

törőn tudta megfogalmazni a mondanivalóját, hogy a hideg futkosott a hallgatóság hátán, valahányszor előadott, és mindenhol a csodájára jártak; természetesen dékán lett belőle. Festeni azonban nem tudott olyan jól, mint beszélni, és mikor erre rájött, egy délután, ahogy később mondta, beburkolta magát ifjúkora bádogslágereivel, és felvágta az ereit.

Túlélte, és most már tényleg nem tud festeni, mert ideget ért a penge, de így legalább megnyugodott és ment' lett egy fájdalmas kényszertől... na meg végre nyugodtan szónokolhat. Neki határozottan jót tett ez a kis öngyilkosság. Ó, ha én is ilyen bátor volnék, és ki mernék lépni e güröző húskerékből!

De nem, én inkább hazamegyek a feleségem mellé, és behúdom a farkamat... Rózsikának – csak hogy jobban el tudja képzelni, milyen nő – kedvenc magazinja a Cosmopolitan magazin; amit lazán csak Cosmónak becéz... Képzeld, múltkor benn vagyok Karcsi bácsi rendelőjében, mert van egy csont a bokámban, ami gyermekkoromban félrecsúszott, és ahogy vénülök, egyre jobban fáj, és mivel utolsó beteg voltam, az öregúr kikísért az ajtóig. A váróteremben, az asztalon hevert egy csomó gyűrött magazin, és minthogy az öreg nagy úriember és igaz hódolója a női nemnek, hirtelen más nem jutván eszébe, felmarkolt néhány életvezetési és a jobb szex érdekében megfogadandó tanácsot tartalmazó, kevésbé agyonolvasott lapot, és a markomba nyomta, hogy vigyem el az asszonynak. Szabadkoztam, de mondta, hogy ismeri a Rózsika ízlését, ráadásul épp leselejtezni készül őket, vigyem csak bátran. Próbáltam megmondani neki az igazat („Köszönöm, de inkább mégsem. Feleségem kedveli ugyan ezeket a lapokat, de engem ki ment meg, ha kinéz belőlük valamilyen szeretkezési praktikát, és este ki kell próbálnunk?”), ám ő azt hitte, hogy viccelek, jót neveltünk, én meg hazamentem a folyóiratokkal. Ne tudja meg, miket talált bennük az asszony...

Őn azt mondja, érdekes, én viszont azt, hogy jellemző, amiért nem kívánom már olyan hévvel a feleségemet, mint ifjabb koromban, vagy mint más nőket, jelesül Auréliát; pedig ritka szép asszony: bárcsak másnak is ilyen felesége lenne tizenöt év házasság és két gyerek után. A testalkatára gondolok, természetesen, nem a természetére. Ahogy telik ugyanis az idő, egyre jobban bebizonyosodik, hogy igaz, amit a bölcsek mondanak a házasságról: a frissen férjült férfi azt akarja, hogy a házasságban a nő ne változzon meg ahhoz képest, ami azelőtt volt – legyen ugyanolyan csinos, jókedvű és állandóan szopásra kész. A frissen felavatott feleség viszont azt szeretné, ha a férje az ő keze alatt megváltozna: ha felhagyna a dohányzással, az ivással és minden erőfitogtató, ifjúkori legénykedéssel, sőt, még a farka sem állna fel olyan gyakran, mint azelőtt; azt szeretné, ha a pasas hozzá és a házasság intézményéhez idomulna. Csakhogy az esetek döntő többségében ott fut zátonyra minden ilyen elképzelés és szépséges terv, hogy a férfi nem változik semmit (nem tud és nem is akar): ugyanolyan kéjvágyó, iszákos, vagy esetleg kicsit iszákosabb marad, mint volt, és ugyanannyit dohányzik, nézi a nőket az utcán, mint legénykorában tette. A nő viszont teljesen megválto-

zik: tyúkanyós lesz, többnyire kövér, utálatos és kiabálós, szemérmes és álszemérmes. Úgyhogy egyikük elvárásai sem teljesülnek. Hamarosan kezdődnek a veszekedések, és velük együtt a vég. Nálunk ez a prófécia olyan szépen beteljesedett, mintha a sorstól, amiért mi voltunk a százbilliomodik házaspár, azt kaptuk volna jutalomként, hogy illusztráljuk a tételt.

Ágosttal többször is beszélünk erről, de tényleg sosem értettem, hogy ő miért panaszkodik: szerintem az enyémhez képest istenes családi élete volt. Az a nő a halvány szemüvegével olyan, mint egy földre szállt angyal. Nem úgy szép, mint Rózsika, hogy roppan a kemény teste, mint a frissen mosott ágynemű, nem; neki a lelke szép. Csúnya tréfája volt az isteneknek, hogy őt Ágostnak, Rózsikát viszont nekem osztották. Ágostnak jót tett volna egy olyan tűzrőlpattant, nagyszájú nőszemély, mint az én feleségem, én pedig minden este érezhettem volna, milyen remek dolog a nyugodt, könyv- és olvasólámpaillatú révbé bevezetni... Számítlan, szebbnél szebb gondolatom támadt egy kísérleti cserét illetően, de a gyermekek miatt nem lehetett, és azért ilyent az ember még a legjobb barátjától is nehéz szívvel kér. Ráadásul abban sem lehettem biztos, hogy Aurélia ugyanolyan kitörő örömmel vetné magát a keblemre, mint én az övére. Ejj, az istenit, erősen tetszik nekem ez a nő! Gyakran felkeresem, de sajnos csak általánosságokról és Ágostról hajlandó velem beszélgetni.

Eleget lesem, hogy hátha kicsit melegebb hangon szólal meg, vagy ad valami bátorító jelet, de nem, nem teszi. Félek, hogy soha nem engedi meg, hogy közelebb férközzek az átlátszó testéhez, vagy lefessek meztelenül – úgy tartja azt a fránya távolságot, mint aki örök életére apácáságot fogadott. Pedig amikor hozzámegyek, összeszedem magam: vidámságot mímelek, és arcomra kirakom a carpe diem-életérzést. Sokat segít ebben egy-két pohár pálinka, mert ettől kicsattanó egészségű pirosnak látszik a pofalemez, no meg egy olyan ember arcának, aki nem sokat teketóriázik, hanem leszakítja az útjába kerülő, fonnyadó özvegyet a partikularitásból, és minden más nőnek meg órának a virágát a generalitásból. Csak hát ehhez, mármint ahhoz, hogy az ember minden órának leszakassza a virágát, igen bonyolult tervezés, apparátus és rengeteg számolgatás szükséges. És ez önmagában bűzös kupac szarrá változtatja az egészséget.

De azért töretlen kedvvel kerülgetem, hátha lesz belőlünk egy csodaszép románca, vagy legalább egy közepes baszás. Persze, amikor levehetem az álarcot, mondjuk hazatérés után, újra aggodalmaskodni (és iszogatni) kezdek: egyszerűen nem tudok aggodalmaskodás nélkül meglenni. Mindig kell valami, ami miatt izguljak, és ha éppen nincs, akkor keresnem kell egyet, mert egész belsőm erre ösztönöz. Csak akkor vagyok nyugodt, ha van, amin idegeskedjek. Ez borzalmas és nem tudom, meddig tartható fenn. Persze, ha iszom egy pohárkával, nyomban enyhül a kín, látja, most is mindjárt egészen megvidámodok (*kérünk még egyet*).

Rendkívül ízletes ital ez a pálinka... legtöbb pohár italunkat az én drága barátommal kultikus kocsmánkban, az Arany Lóherében hajtottuk fel. Ő, páratlan volt ez a kis szentély, melynek igazi nevét (Aranyló Here) csak mi, beavatott, festők tudtuk. Viszont azért, hogy a gyanút eltereljük, és hogy jobb legyen a móka, a mit sem sejtő betérő vendégek olyan pohárban kapták a sörüket, amelyet egy stilizált lófasz díszített; mi viszont olyanban, amelynek oldalán egy arannyal bevont, stilizálhatatlan, négylevelű lóhere virított. A többi vendég értetlenkedve bámult, úgyhogy egy idő után Tata más kocsmába helyezte el őket, mi pedig elégedetten kuncogtunk – és nem sokkal később találkoztunk Ádámmal.

Volt okunk a kuncogásra (és sajnos akkor már a találkozásra is): például a férfimosdóban, a piszoár fölé tükröződő fémlapot erősített a tulaj... és ez a felület a pisilő férfiak hímtagját jóval nagyobbak mutatta, mint amilyen az a valóságban volt. Ittuk is a sört rendesen, hogy minél gyakrabban kimehessünk a vécére. No, de lassan befejezem, mert mire hazatér az asszony, meg kell festenem tizenkét képet, mert ha nem, ideges lesz. A viszontlátásra.

KOLLÁR ÁRPÁD

Az Irónia Természetrajza

*Mint a mesében a gyáva janicsár,
aki folyton hibát hibára halmoz,
és veszélyt neszel minden árva neszben,
szinte nem él, hozzátapad a falhoz;*

*kezében izzad a pompás kis szablya
– meghasad rajta a hulló hajsza,
haza is menne már, hogyha lehetne,
fasz kivan, hagyná abba a hajsztát;*

*tovább cibálja őt mégis az ösvény,
ha kúszva, ha mászva, nem cövekel le,
míg végre vidáman vattacukor vér
nem habzik a színes utcakövekre.*

Talán a rozmaring

*a rozmaring talán eszembe juttat,
idéz belőled nekem valamit,
a kertet, a puha levegőt –*

*humusz, agyag, cuppanó sár,
szikkadt, mindig szikkadt
feketeföld.*

*ma áthozza, át az oszlás illatát
– a nyarat, a krémes nyarakat,
a kásás, hideg dinnyét,*

a boldog vacogást a meggyfa alatt –

*a rozmaring, ha nyers hússal keverem,
tárkony hozzá, babér, borecet,
kesernyés gyömbér.*

*ha zúzzák, darálják sárgás fogaim,
talán megint kertedben ring,
rohad a rozmaring.*

Hódolat anakreonnak

*Gyűlölöm azt, aki bölcs és Aphrodité meg a Múzsák
szép adományairól zengve szeretni tanít –
s józanon is mebuggyan a gyomra ha hadba vonulnak:
vért hány még ha vizet is vedel Aphrodité!*

*S kedvelem azt, aki telt kupa mellett bort iszogatóván
háborut emleget és lélekölő viadalt –
ám sebesen fut a harc mezején, mert félti a seggét,
vagy lelapul csak akár egy picit tapsifüles!*

ORCSIK ROLAND

Ropog a hó

*Ropog a hó talpunk alatt,
Kondul a testünk, szélütötte:*

Bim-bam-bom.

*Menetelünk az éjszakában,
Csípős hidegben kong a táj:*

Bim-bam-bom.

*Magába nyel az éhes erdő,
Belénk bűg az éber harang:*

Bim-bam-bom.

Ropog a hó talpunk alatt,

*Bim-bam-bom,
Bim-bam-
Bom.*

Ruhevoll

*Reggeli napfény
szűrődik át
a csipás lombokon,
elvegyül a tea
finom gőzével.*

Verebek csipegetnek
a nyugalom párkányán,
önfeledt kacaj
fut végig az örömtől
lúdbőrös kerten.
Szálldos a boldogság,
csiklandós ökörnnyál.
Majd lassan, lopakodva szinte,
jön az este.
Majd tompán, alig hallhatóan
kopognak a bejáratnál.
És ajtót nyitnak az idegennek:
a homályban
rongyokba bújít,
szakállas gyerek
támaszkodik a mankójára.
Ne prepoznaješ me,
kérdézi.
Eltűnik.
Akár az ébredés fátylán át
az álom.

Szaftosra dagad

Készül a mennyei paprikás,
füstöl a csípős indulat,
zsíros a sötét éjszaka,
éhes gyomor a virradat.

Azt hinnéd, vége, de mégsem,
tovább tüzel, rotyyant
az isten, éget belülről,
szaftosra dagad az alkony.

*Hortyogna végre
a korgó gondolat:
jó falatok, finom bor –
untig elég a békéhez.*

Hová lett a haiku a kínai bolhapiacról?

Balhés bolha Zalán Tibornak

*Nem kell ide nagy
IQ, máris kész a ha-
iku[♥]: méjd in HU[♥].*

♥ Csodarím!
♥ Még egy!

Örökség

MONOSTORI IMRE

Érezni lehetett az együvé tartozást

GONDOLATOK A NÉMETH LÁSZLÓ TÁRSASÁG ELSŐ HÚSZ ÉVÉRŐL

*„A szív meg leszámolt eleitől fogva
idővel, bajjal, üldözőkkel:
a férfi a halál suhogó árnyékában élt,
bár igazán sose halt meg,
de azért jobb és értőbb utókort remélt!”*
(Nagy Gáspár: *Éjszakáimban lámpafény.*
Németh László halhatatlan szellemének)

1.

Némiképpen személyesre hangolódott ez a most következő bevezető áttekintés a Németh László Társaság működésének történetéről – még mielőtt papírra vettem. Aligha lehetett volna ez másképp, hiszen a szóban forgó húsz esztendő – 1987–2007-ig – sokunknak (akár részesei voltunk a Németh László Társaság működésének, akár nem) nemcsak maradandó emlék, de *szemlélet-* és *érzelemformáló* két évtized volt. Valószínűleg a Társaság nélkül is az lett volna, de a Társaság kebelén mindenképpen és különösképpen. Mert ne feledjük: lélekcserélő idők jártak a nyolcvanas évek közepétől-végétől. (Jómagam is ott voltam például azon az alakuló megbeszélésen, amelyiken Végh Antal és köre egy évvel korábban már alapított egy Németh László Társaságot; ami aztán szinte azonnal hamvába holt.) Ezek a lélekcserélő idők rányomták bélyegüket minden közéleti (és bizonyára sok magánéleti) megnyilvánulásunkra. Másrészt azért sem hessegettem el a személyes emlékeket, mivel a Társaság életének legjobb, legszebb szakaszai, napjai, órái mégiscsak a személyes kiállások, vállalások, „demonstrációk” voltak. Fényesen fájó például legutóbb a Nagy Gáspáré, aki 2006. április 28-án már nagybetegen olvasta fel a szoboravatón az alighanem klasszikussá nemesedő versét; majd e szereplése után egyenesen a kórházba ment, s már nem érte meg az avatás évfordulóját.

De ha kevésbé drámai szituációkra gondolok – sőt akár ha humorosakra –, akkor is hosszú sorban tűnnek fel a magyar szellemi élet azon jelesei, akik vállalták és képviselték a Németh László-i örökséget s támogatták a Társaság munkáját.

Mert *munkaközösség* volt (és az ma is) ez a gyülekezet „eleitől fogva”. A benne működőknek – úgy látszik – nem volt elegendő a magánéleti mindennapok terhe, küszködése; vették a fáradságot, hogy valami szebben szellemit is csináljanak, például, hogy részt vegyenek Németh László *utóéletének alakításában*. Hiszen erről volt szó (és van szó) elsődlegesen. A romlott szellem protagonistái minden időben készek voltak a rohamra ellene, s a halála után másfél évtizeddel reánk szakadt beteges demokrácia körülményei között

még inkább megszorították akcióikat. (És e helyzetértékelés nem utólagos „hisztériakelés”, hiszen ma már mindez evidenciaként jelenthető ki, minthogy feldolgozott, közzétett dokumentumok sokasága tanúskodik a vonatkozó tényekről.) Egyfajta *szellemi honvédelem* volt ez a húsz esztendő – én magam legalábbis ezt tartom a Társaság legfőbb erényének, értékének és eredményének.

2.

A Társaság gyökerei a hetvenes évekig nyúlnak vissza: a Németh László-kultusz már rögtön a halála után virágzásnak indult. Csak néhány példára utalunk a Társaság megalakulásának szellemi előzményei közül.

1976-ban lett volna 75 éves Németh László, erről országszerte megemlékeztek. Hódmezővásárhelyen, a Bethlen Gábor Gimnáziumban terrakotta reliefet (Tóth Julianna munkája) avattak. Emlékülések voltak (Gyöngyös, Hódmezővásárhely), emléktábla-avatások (Tab, Pécs), Németh Lászlóról nevezték el a hódmezővásárhelyi városi könyvtárat, s avatták fel a könyvtár előtt a Tóth Valéria alkotta mellszobrot. Majd 1978-ban diákköri konferencia Egerben a főiskolán, Pátzay Pál szobra Kapuvárott. 1979-ben általános iskolai névadó Felsőgödön. 1980-ban emlékest Szabadkán, Miskolcon, Veszprémben. Az író 80. születésnapján, 1981-ben alig megszámlálhatóan sok esemény volt országszerte. Csak néhányat emlíünk. Előadások számos városban, koszorúzások, megemlékezések, iskolai ünnepek; dombormű-avatás (Szervátiusz Tibor) a vásárhelyi Bethlen Gimnáziumban, Németh László-est Miskolcon, Vácott, Fóton, Sopronban és több más helyen, emléktábla Balatonfüreden (a Lóczy Lajos Gimnázium falán), emlékház-avatás Hódmezővásárhelyen, kiállítások (Zalaegerszeg, Dorog, Sopron, Budapest), emlékműsorok, Tompa László estje az Egyetemi Színpadon (és több más városban), emléktábla-avatás a Szilágyi Erzsébet fasor 79-es házának falán. 1982-ben helyezték el (a Petőfi Irodalmi Múzeum tulajdonaként) Borsos Miklós márvány portrészobrát Hódmezővásárhelyen, a városi könyvtárban; először osztották ki a Németh Lászlóné alapította emlékplakettet (Borsos Miklós műve), a kecskeméti Dolgozók Szakközépiskolája Németh László nevét vette fel. 1983-tól felújították a mezőszilasi Németh-portát; 1984: házavató Mezőszilason, benne a Németh László Klubkönyvtárral. 1985-ben (Németh László halála 10 éves fordulóján) emlékülés Hódmezővásárhelyen, Székesfehérváron, Hatvanban, emléknap Mezőszilason, Felsőgödön, emlékműsor a rádióban. 1986-ban emléktábla-avatás Vásárhelyen, a Bercsényi utca 27. sz. alatt. (Návay Sándor műve.) S a Társaság megalakulásának évében, 1987-ben megnyílt a népi írók szoborparkja Vésztőn.

Mindez a „nagy Hartyányi”-ban (*amelyről még lesz szó*) a „kultusz” fejezetben jórészt megtalálható. S megtalálható számos név is (mint szerzőké) a vastag kötetben: néhány meghatározóan fontos személyiség neve azok közül, akik nélkül aligha szerveződött volna Társasággá a lelkes és tanulni, tudni vágyó Németh László-hívek tábora. Nagyjában-egészében ők alkották a megalakuló Németh László Társaság első elnökségét, illetve választmányát.

3.

1987 júniusában még az akkor szokásos népfrontos konstrukcióban gondolkodva s ennek gyakorlati szabályai szerint alakult meg a Társaság. Ez a „konstrukció” egyrészt azt jelentette, hogy az akkori politika bizonyos szelete is képviseltetni kívánta magát (s talán az alapítók is így látták jónak), bár – az új idők szellemének megfelelően – képviselőik többnyire mint vezető beosztású értelmiségiek, a szocializmus jó szándékú reformerei gyűltek össze. (Legalábbis papíron: hiszen jó páran még a hódmezővásárhelyi alakuló ülésre sem mentek el.) Egyébként is az efféle személyi-politikai összeköttetés, biztonsági háttér valójában csak díszlet volt már. A három tényleges főszereplő három jelentős személyiség: Németh Lászlóné Ella néni, Király István akadémikus és Grezsa Ferenc professzor voltak. Ella néni különleges jelenség, a Társaság igazi nagyszőnye vagy ahogyan Vekerdi László nevezte: „fejedelemasszonya” volt. Sajnos csak rövid ideig. Király a többlelkűségének egyikét kétségkívül Németh László védelmére, „megmentésére” szentelte (egész életében ezt óhajtotta tenni). Ezt le kell szögeznünk, a javára kell írunk. Grezsa Ferenc már-már egygyé lényegülve ragaszkodott a Németh László-örökséghez. Életének, tudósi, tanári működésének nagyobb részét a Németh László-kutatások és publikálások tették ki.

Ők hárman voltak kezdetben a spiritus rectorok (a háttérben az örökmozgó Cs. Varga Istvánnal, valamint a vásárhelyi Földesi Ferencsel és Vassné Nagy Erzsébettel), s persze – mind a mai napig – Németh László leányai: Magda, Ágnes, Judit és Csilla. Egyetértésükkel, aktív támogatásukkal, később számos kezdeményezéssel. Valahogyan ez is sorsszerűen szép. Németh László: *Lányaim*. (Első kiadása 1943-ban, Turul. Felelős kiadó: Hartványi István.)

Az idők (és Németh László) szelleme megtalálta az őt befogadó helyet, s a hely szelleme rezonált az időével: Hódmezővásárhely ismét bizonyította hűségét és nagylelkűségét. Csizmadia Sándorné tanácselnök, majd Rapcsák András és – jelenleg is – Lázár János polgármesterek valósággal elkényeztették a Társaságot: valamennyi vásárhelyi konferencia, rendezvény, megmozdulás örömteli esemény azóta is. Vásárhely újra és újra példát mutatott: hogyan kell fogadni, milyen közegben kell – illik – szerepeltetni, elhelyezni az ország minden részéből egy-egy konferenciára, emléknappra odaseregglő vendégkoszorút. S nem fukarkodtak az ellátással (s az ellátmánnyal) sem. S ugyanígy: húsz év minden emléke szépnek maradt meg a Németh László nevét viselő hódmezővásárhelyi városi könyvtárról. Almási István (már rég alpolgármester), majd Soós Csilla – kedves könyvtáros kollégáink – mindenkor barátokként, mondhatnánk, tettestársakként olvadtak bele a Társaság munkájába. (Érdemes megjegyezni, hogy a Társaság hivatalos elnevezése eredetileg tartalmazta a „hódmezővásárhelyi” jelzőt, azaz a város saját intézményeként ismerte el. Annál szebb, hogy a státus változásával ez a „családi” érzület megmaradt.)

Pénz is adódott a működéshez. Kisebb mértékben a szerény tagdíjak, nagyobb mértékben alkalmi támogatások, önkormányzati, minisztériumi meg a mindenféle pályázaton elnyerhető pénzüsszegek. (Nemritkán Ella néni és a Németh lányok is a zsebükbe nyúltak.)

Így azután – minden feltétel adva lévén a minőségi munkához – elkezdődött a Németh László Társaság rendszerszerű működése. Miként Vekerdi László egyik visszaemlékezésében felidézte: „A Társaság hivatalossá válásával a konferenciák külső körülményei ünneplésesebbek lettek; megkezdődött a vásárhelyi városháza dísztermében rendezett előadó-

ülések máig tartó sorozata, Bercsényi Miklós szigorú tekintete alatt és szabályjának, később Rapcsák polgármester úr jótékony súlyának védelmében.”

4.

Király István rövid elnökségének idején (1987. június 26–1989. április 12., súlyos betegsége miatt mondott le) a feladatok számbavételére, a tagság szervezésére és a működéshez szükséges infrastruktúra megteremtésére helyeződött a hangsúly. Király jól ismerte az életművet s jól ismerte a kultúrpolitikusokat. Azt is belátta, hogy a Németh László-életmű kiadásának – a püspöklila sorozatnak – addigi (cenzúra miatti) csonkaságát már nem lehet tudomásul venni. A Kőpeczi Béla miniszternél tett közbenjárása nyomán jelenhetett meg a *Sorskérdések* című kötet, addig erősen tiltott (de azért persze folyvást támadott) Németh-írásokkal. Más irányban is zajlott a szakmai-filológiai és kultuszteremtő irodalomtörténeti tevékenység: munkabizottságok alakultak a különböző területek összefogására, a szakmai munkák koordinálására. A hangulat – a rendszerváltoztatás hajnalán – szinte lelkes volt; mindenki úgy érezhette, azt hihette, már a jövőért is tevékenykedik egy kicsit: hiszen Németh László örökségét szolgálni, az ő szellemében cselekedni némi demokratizálódási kísérletnek, a magyar szellemi élet egészségesebbé tevését is jelentő önkéntes jócselekedetnek számított. Jelentkezett Németh László egyik háború előtti kiadója, az önzetlen bibliográfus, Hartyányi István, s följánlotta, hogy elkészíti Németh László személyi bibliográfiáját: azaz az általa írt összes írás lelőhelyjegyzékét, s a róla írt összes cikket, könyvet stb. az életműben elhelyezve. (A hatalmas munka eredménye – Németh Magda anyagi támogatásával és Kovács Zoltán társszerzőségével – a Petőfi Irodalmi Múzeum kiadásában 1992-ben napvilágot látott – már említett – „nagy Hartyányi”. A folytatásokat – 2003-mal bezárólag – a hódmezővásárhelyi könyvtár adta közre, Kőszegfalvi Ferenc szerkesztésében.)

Az első két év eseményei közül meg kell említenünk még a következőket: tudományos konferencia Csornán és Hódmezővásárhelyen, Németh László baráti kör Mezőszilason, önálló székesfehérvári tagozat. A taglétszám ekkor mintegy 250 fő.

5.

Greza Ferenc – úgyszintén rövid – elnökségének idején (1989. ápr. 12–1991. jún. 12-ig, haláláig volt elnök) következett be a magyarországi „rendszerváltozás” – erősen vegyes érzelmekkel és eredményekkel. Greza nagybetegen, nyugodtan mondhatjuk: hősies erőfeszítéssel irányította a Társaságot, főként szakmai és diplomáciai síkon volt eredményes. Ezzel párhuzamosan sajtó alá rendezte az *Életmű szilánkokban* (1989) két vastkos kötetét, a már említett *Sorskérdéseket* (1989) s jegyzetelte a levelezés első kötetét (szerk. Németh Ágnes, megjelent 1993-ban). Mindeközben sokat utazott, mozgott: konferenciák, emlékülések, névadások, avatások és így tovább.

A Németh család is igen aktív: Magda és Ágnes nemcsak állandó résztvevői a vezetőségi üléseknek, de a maguk ismeretségi köreiből folyamatosan szervező munkával s a hagyaték feltárásával voltak elfoglalva. Ágnes férje, dr. Lakatos István (nyugalmazott szemész főorvos, 36 éven át a tatabányai kórházban dolgozott) házi archívumában készültek s egymás után láttak napvilágot a kutatásokhoz nélkülözhetetlen kiadványok: naplói, kro-

nológiai, családi visszaemlékezései. A *lányok* alapítványt hoztak létre: 1989 őszén bejegyzik a Németh László Alapítványt. Megfogalmazódott a középiskolások jobbainak a mozgósítási szükségessége: létrejött a Társaság egyik legfontosabb belső intézménye, a két-évente kiírásra kerülő Országos Középiskolai Tanulmányverseny, melynek fő témái a Németh László-életműhöz kapcsolódnak. (E szellemi versenysorozat később bekerült az Oktatási Minisztérium középiskolákat értékelő nyilvántartásába. Lami Pál, a budapesti Németh László Gimnázium tanára, majd igazgatója oroszlánrészt vállalt az országos szervezésben, valamint a sok száz – ezernél is több – dolgozat elolvasásában, a műsorok, a díjkiosztások, az utaztatások stb. szervezésében.) Idővel rendszeressé vált (Németh Ágnes bábáskodásával) a Németh László prózamondó versenysorozat is. Miként számos más iskolai program. A pedagógus Németh László szelleméhez méltó módon.

S továbbra is konferenciák, tudományos ülések, könyvbemutatók, könyvkiadások, kultuszemlékek és programok: emléktáblák, plakettek, portrészobor-avatások, megemlékezések, koszorúzások sokasága. (Például: 1989-ben avatták föl a hódmezővásárhelyi Kossuth Zsuzsanna Szakközépiskola aulájában Návay Sándor bronz domborművét, s a Bethlen Gimnázium diákkönyvtárában kapott helyet Ferenczy Béni híres bronz mellszobor-másolata.)

Megszerveződött a Társaság „sajtója” is. Szerencsére több szerkesztő, főszerkesztő volt folyamatosan a vezetőségben, így azután a *Napjaink*, az *Új Forrás*, a *Tiszatáj* és a *Forrás* örömmel vállalta a konferenciák előadásainak és más írásoknak a közlését. (Jó néhány-szor önálló kiadványként is megjelent egy-egy konferenciaanyag.)

Megmozdult a szülőváros, Nagybánya lokálpatriótáinak színe-java, s a 90. születésnapot már a Híd utcai nagytemplomban is – itt keresztelték meg Németh Lászlót – megünnepeltük (1991. ápr. 6.). Miként Budapesten a Kossuth Klubban – ahová a nagybeteg Grezsa Ferenc már nem tudott eljönni. Ünnepezt a Cseh és Szlovák Köztársaság Kulturális Központja, kiállítás volt a Petőfi Irodalmi Múzeumban (Domokos Mátyás nyitotta meg), kerekasztal-beszélgetés a Magyar Televízióban (Domokos Mátyás, Monostori Imre, Cs. Varga István, Vekerdő László). Koszorúzások, ünnepi megemlékezések, előadások ország-szerte.

Ha azt mondjuk: országszerte, szó szerint kell értenünk a meghatározást. A kilencvenes évek elejétől kis „eklézsiák” sora alakult szerte az országban (sőt a határokon túl is), amolyan szellemi támaszpontokként, helyi képviseletekként. Hódmezővásárhelyet, Budapestet, Mezőszilast és Székesfehérvárt már említettük, de a sor folytatható: Debrecen, Szeged, Eger, Nyíregyháza, Kecskemét, Felsőögd, Tatabánya, Dorog és Esztergom. És természetesen Sajkod, Tihany és Balatonfüred is a kultusztelepülések számát gyarapítják.

6.

1991. november 21-én (majd 1994. ápr. 15-én) a Társaság választmánya Sándor Ivánt választotta elnöknek. A szervezeti változások legfontosabbja ebben a ciklusban az volt, hogy (1995-ben) a Társaság – hivatalosan is – Hódmezővásárhelyről Budapestre tette át székhelyét. Ez nem kis ellenérzést váltott ki – elsősorban a vásárhelyiekben –, mégis helyes, praktikus lépés volt. Ekkorra ugyanis már olyannyira professzionálisan működő szervezetté vált a Társaság, hogy a maradás a működés lendületét fékezte volna. S Grezsa halálával elvesztette legerősebb vásárhelyi oszlopát. Úgy is fölvethető volt a kérdés, hogy ha

még inkább erőteljesebben, hatásosabban kívánunk tevékenykedni, vajon ehhez a főváros vagy Vásárhely lehetőségei a kedvezőbbek-e?

A másik jelentős elvi és gyakorlati elmozdulása ennek az elnökségi időszaknak az volt, hogy a vezetőség nyitott a nem kifejezetten Németh László-rajongók felé. Éppen a megnyerés céljával s reményében. Németh László életműve – vallották az akkori elnökség tagjai – oly hatalmas, olyan sokszínű és sokrétű, hogy minden jóakarátú ember – világnézettől függetlenül – megtalálhatja benne a számára fontos csatlakozási pontokat.

Ilyen új hangulatú találkozó volt az 1992 szeptemberében a (Füzi László által) Kecskeméten rendezett konferencia („A szellem lehetőségeiről a 20. század végén”), és még inkább az 1994 márciusában megtartott kétnapos budapesti tudományos tanácskozás „A századvég szellemi körképe” címmel (ahol az első előadó Göncz Árpád köztársasági elnök volt). S ha azt a tényt is idevesszük, hogy néhány év leforgása alatt négy kandidátusi értekezést védtek meg Németh László-témában a Társaság tagjai, szimpatizánsai, valóban elmondható, hogy minden számunkra elérhető szinten és terepen tovább élt s meg is újult a Németh László-kultusz. (Éppen ez volt a Társaság elsődleges célja mindig.) Egészen addig, hogy a Magyar Posta (Kovács Zoltán tagtársunk szívóssága révén, 1993 szeptemberében) emlékbélyeget bocsátott ki Németh László portréjával... (Csak éppen a hivatalos kultuszkormányzat – bármilyen színű lett legyen – és a színházak voltak tartózkodóak Németh László-ügyben.)

Említettük már a szellemi szigeteket, a szellemi támaszpontokat szerte az országban. Rendeljünk melléjük, hozzájuk neveket is. Legalább egyet-kettőt. Észak-Magyarország és Északnyugat-Dunántúl Cs. Varga István működési területe (már a Társaság megalakulása előtt is). Egyetemi oktató, lapszerkesztő, népművelő, vándorprédikátor, fáradhatatlan. A Közép-Dunántúlon ketten is aktív főszerzők: Mezőszilason (Németh László választott szülőföldjén) Varga István iskolaigazgatónak köszönhet sokat a Társaság, Székesfehérváron Bakonyi Kovács István az „emberünk”. Tanár, lapszerkesztő, könyvkiadó, televíziós riporter – és sok minden más. (Később még inkább „szigetesedik” a Németh László-kultusz. Ld. ott.)

Végül – de nem utolsó sorban – a kezdetektől velünk van az első Németh-monográfia szerzője, Németh László egykori bizalmas segítője, életművének egyik legjobb ismerője s az előadói pulpituson utolérhetetlen, a mindig mozgósítható – Vekerdi László. (Aki az elmúlt húsz évben – Németh Magdához és Ágneshez hasonlóan – a legkevesebbszer hiányzott a Társaság vezetőségi üléseiről.)

Sikerült megnyerni jó néhány – mégpedig különböző pártszínezetű – önkormányzatot. Ez a tény „praktikusan” azt jelentette, hogy ezek az önkormányzatok – a Németh-életmű és a Németh család iránti szeretet, megbecsülés miatt is – pénzzel, helyiséggel, szállással, étkezéssel támogatták a néha kétnaposra sikerült konferenciákat, rendezvényeket. Azt lehet mondani, hogy ezek a találkozók – a jó szakmai, tartalmi színvonal mellett – baráti örömnepet, jó hangulatú összejövetelt is jelentettek mindannyiszor. A háttérből pedig jó néhányszor „üzentek” a Társaságnak. Elsősorban a nemzeti érzelmű sajtó. A sajtótájékoztatókon rendre megjelentek és írtak egy-egy fontosabb programról, könyvről, érdekes eseményről. Az elnevezéséhez méltóan szerepelt Udvaros Béla Evangéliumi Színháza: jó pár Németh László-színdarabot bemutatott. (Egyet-kettőt a Madáchban Koltai János, Debrecenben Lengyel György és a Várszínházban Kállai Ferenc is.)

A Társaság (szellemi és adminisztrációs) központja tehát Budapest lett. Jeleseül az Angyalföldön működő (korábban a Killián György nevét viselő) Németh László Gimnázium. Hoffmann Rózsa igazgató asszony, majd Lami Pál igazgató úr valódi otthont teremtett az iskolában, talán a legfontosabb terepen – a fiatalok körében. Mindig „kéznél voltak”, mindig lehetett rájuk számítani.

A 90-es évek közepe különösen gazdag volt értékes, magas színvonalú rendezvényekben, eseményekben. Csak néhányat emelünk ki. A Debreceni Egyetem (itt Görömbei András a fő szervező) és az ottani Akadémiai Bizottság Németh László drámáiról rendezett tudományos ülést (1994. szept. 23–24.); Németh László halálának 20. évfordulóján a szülőváros, Nagybánya tisztelgett emléke előtt (1995. márc. 4.); a debreceni Bocskai-kert önkormányzata (és még több szervezet) ünnepi műsort rendezett (1995. márc. 15.); hármaskönyvbemutató volt Hódmezővásárhelyen (1995. máj. 9.); tudományos tanácskozás a szegedi városházán (1995. okt. 9?–19?); Nyíró Gyula Németh László-portréját a mezőszilasi általános iskolában avattuk (1996. ápr. 18.); ünnepség volt a budapesti Várszínházban a 95. évfordulón (1996. ápr. 20.); Tompa László előadástje (1996. ápr. 25.); pedagógustovábbképzés a tatabányai megyei könyvtárban (1996. máj. 6.); emlékezés és előadások a hódmezővásárhelyi könyvtárban (1996. máj. 31.); emlékülés Grezsa Ferenc tiszteletére Szegeden az egyetem (tehát: Olasz Sándor) és az akadémiai bizottság szervezésében (1996. jún. 14.); konferencia a pedagógus Németh Lászlóról a budapesti Németh László Gimnáziumban (1996. okt. 25.); Nagy Géza szobrászművész Németh-portréjának avatása a békési Németh László Kollégiumban (1997. ápr. 18.); ünnepség a Várszínház refektóriumában (1997. okt. 19.); kiállítás és könyvbemutatók a szombathelyi megyei könyvtárban (1997. ápr. 23.). A sort folytathatnánk.

A Társaság 1997 tavaszán ünnepelte fennállásának 10 éves jubileumát – stílszerűen Hódmezővásárhelyen, a városháza dísztermében („Bercsényi Miklós szigorú tekintete alatt”).

7.

1996 decemberétől 2002 decemberéig e sorok írója töltötte be az elnöki tiszteket. Lényegében minden maradt a régiben, legfőljebb – törvényszerűen – a stílus változott. Valamennyi elnök: Király István, Grezsa Ferenc, Sándor Iván (s tán jómagam is) magától értetődően markánsan éreztette személyiségének jegyeit, s rányomta bélyegét a társaság vezetőségének működésére. (A *lányok* azonban e szóban forgó húsz év legmegbízhatóbb kiegyensúlyozói voltak a Társaság *egészének* a működését, működtetését illetően.) Az események, a tudományos ülésszakok, a legkülönbözőbb rendezvények, a Németh Lászlóval kapcsolatos könyvek megjelenései s e kötetek bemutatói továbbra is rendszeresen követték egymást.

Egy-egy vezetőségi ülés másfél–két óra alatt lezajlott, mindig az volt a leginkább pozitív, hogy ne mondjam, lelkesítő élmény, hogy a vezetőségi tagok – és számos önkéntes – *örültek* annak, ha feladatot kaptak, sőt: ki-ki a saját ötletét rendszerint saját maga valósította meg. Jól működött a földrajzi-területi és szellemi-munkahelyi jellegű feladatcsoportok meghatározása, kijelölése, majd a kitűzött feladatok önálló megszervezése és lebonyolítása. Az elnök inkább csak följegyezte a vállalásokat, időnként rákérdezett, egyeztetett, telefonált, levelezett. A Társaság irányítása viszont – értelemszerűen – kétpólusú

lett: a budapesti Németh László Gimnázium mellett – hat évre – adminisztrációs és szervezési központtá a tatabányai megyei könyvtár vált. (E hat év alatt a könyvtár sokat adott, de sokat is kapott a Társaságtól. S ezúton is meg kell köszönni a könyvtár két munkatársa, Nagy Gáborné és Eisemann Gézáé szakszerű ügyintézéseit.)

A nagyrendezvények ritmusa nem változott: tavaszi és őszi „vonulás”-ban gondolkodtunk. A pénztámogatások megszerzése viszont komoly feladat volt (végig a húsz év alatt). A tagdíjfizetés nagyságát önkéntessé tettük: ki-ki belátása szerinti összeget fizetett, 150–200 tag esetén egy-két százezer forint már biztosítva volt. A civil szervezetek számára kiírt pályázatok szintén megbecsülendő összegeket jelentettek. Említettük már az önkormányzatokat, egyetemeket, a különböző autonóm szervezeteket: tőlük is nélkülözhetetlen támogatásokhoz jutottunk. S persze az egyes eseményeket, bemutatókat rendező, szervező, fogadó könyvtárak, művelődési házak, iskolák, kollégiumok, könyvesboltok, egyéb intézmények szintén résen voltak, ha erre szükség volt. De nem mindig volt szükség erre: a közreműködők – Kossuth-díjasok és számos, mindenféle rendű-rangú barátaink – nem egyszer jótékony módon, baráti szívességből s a Németh László iránti tiszteletből vállalták a szereplést.

1999 elejétől már a két év múlva esedékes születési centenárium tervezése jelentette a fő témákat a Társaság vezetőségében és a Társaság tagjai között. Az új miniszter, Hámori József védnökséget vállalt a centenáriumi ünnepségek felett (utódjával viszont nem tudtunk zöldágra vergődni). A Digitális Irodalmi Akadémia döntött a Németh László-életmű digitalizálásáról, s ennek szakmai gondozásával a Társaság elnökét bízta meg. (Néhány év alatt az életmű jelentős része fölkerült a világhálóra, de bőven maradt feldolgozni való.) Kapcsolatba léptünk a Petőfi Irodalmi Múzeummal, ők is készek voltak társrendezőként szerepelni a centenáriumi tavaszon.

2000 elején a vezetőség arról döntött, hogy állíttassék egész alakos szobor – ilyen még nem volt sehol – Budapesten Németh Lászlónak, elsősorban közadakozásból. Lelkesítő, nemes gondolat. Ám azt akkor még senki nem sejtette, hogy a Társaság addigi történetének legnehezebb feladatára vállalkozott. Mintegy nyolcmillió forintot összegyűjteni, a megfelelő művészt kiválasztani és meggyőzni, a jóváhagyási procedúrákat megszervezni és végigcsinálni, a fölállítást kiszemelt helyét műszakilag, „államigazgatásilag”, területrendezésileg (stb. stb.) előkészíteni, a fölállítást engedélyeztetni, száz és száz ehhez kapcsolódó alügyet elintézni nem volt egyszerű dolog. (Nem csoda, hogy pontosan hat évbe telt mindez.)

Az Oktatási Minisztérium (Pokorni Zoltánék) most is segítőkész volt, támogatta a tanulóifjúságot érintő centenáriumi programjainkat. Komoly pénzeket kaptunk tőlük az Országos Középiskolai Tanulmányverseny, valamint a jubileumi prózamondó verseny megrendezéséhez.

Viszont a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma (2001. március 6-án) arról tájékoztatta a Társaság elnökét, hogy a 2001. évi költségvetéséből *nem támogatja* a centenáriumi ünnepségek programjait. Drámai fejlemény.

Még szerencse, hogy Németh Ágnes már korábban, 2000. szeptember 8-án az Orbán Viktor miniszterelnöknek írt levelében beszámolt néhány „millenniumi” anomáliáról és méltánytalanságról. S láss csodát: az addig a Németh László utóéletével kapcsolatban szintén bizonytalan magatartást tanúsító Millenniumi Kormánybiztosi Hivatal (a sokadik le-

vél, telefonos megbeszélés stb. után) végre ténylegesen is (és időben) támogatta a fő rendezvényt és az *Emlékkönyv* kiadását.

A centenáriumi éve – 2001 – a Társaság szempontjából, illetve a Németh László szellemét idéző, reá emlékező rendezvények és kiadványok száma és színvonala tekintetében egyaránt sikeres volt. Pontos statisztika aligha készíthető a rendezvények és a résztvevők számáról, mivel – az egyik fontos jellemzőként külön is meg kell ezt említeni – távolról sem egyetlen központból indult ki minden (jóllehet a Társaság és a család nem csekély szervező és koordináló munkát végzett), hanem számos közösségi és még több egyéni vállalat eredményeként. Annyit bizonyosan állíthatunk, hogy a rendezvények száma (beleértve az Erdélyben és más külföldi magyar lakta területeken lezajlottakat is) meghaladta a nyolcvanast s közelített a százhoz. Valamivel egyszerűbb megszámolni az országosan terjesztett folyóiratok, hetilapok, újságok publikációit: mintegy negyven napilap és periódika összesen több mint 180 közleményét regisztrálhattuk. Mindezek mellett 2001-ben (egy év alatt!) – ugyanezen rendkívüli érdeklődésnek köszönhetően – 12 könyv (14 kötetben) és két CD ROM jelent meg Németh Lászlótól, illetve róla. A legfontosabb a háromkötetes esszékötet – Németh Ágnes szerkesztésében –, amely az 1945 utáni írásokat tematikus csoportosításban közli. (2000-ben adta ki egyébként az Osiris az 1945 utáni levelezést három vastag kötetben, Németh Ágnes szerkesztésében, Domokos Mátyás jegyzeteivel.) Így azután teljes lett a Németh László-tanulmányok újrakiadása (miután a Püski Kiadó 1992 és 1995 között újra megjelentette az 1945 előtti tanulmányokat).

A hivatalos centenáriumi megnyitó ünnepség 2001. március 29-én zajlott le Budapesten a Károlyi Palotában. A fővédnök Mádl Ferenc köztársasági elnök volt, aki méltó bevezetőjével főlemelő indítást adott. (Említettük már, hogy néhány évvel korábban az előző köztársasági elnök is föllépett egy nagyrendezvényünkön. Ezzel a ténnyel azt is illusztrálhatjuk, hogy a Németh László Társaság mindkét – egymás világotól merőben különböző – közjogi méltóságot meg tudta nyerni célja, programja számára; más szóval érzékeltetni tudta, hogy az ennek a szervezetnek a rangját és szellemiségét elismerő közjogi méltóságok *vállalják* Németh László szellemi örökségét.) Mádl Ferenc (2001. ápr. 2-án) levélben *köszönte* meg, hogy részt vehetett a rendezvénysorozat megnyitására. Többek között a következőket írta: „Ezúton szeretnék köszönetet mondani meghívásukért a Németh László Társaság és a Petőfi Irodalmi Múzeum centenáriumi konferenciájára. [...] Úgy vélem, [...] a 2001 tavaszi centenáriumi rendezvények szervezésével a Németh László Társaság nemcsak irodalomtörténeti, hanem fontos kultúrtörténeti és társadalompolitikai szerepet is vállal. Köszönöm, hogy részt vehettem a Károlyi Palotában rendezett konferencián.” Az elnök úr rátapintott a lényegre, a Társaság működésének lényegére: irodalomtörténeti, *kultúrtörténeti* és – nyilván ezeken keresztül – *társadalompolitikai* szerepére, szerepvállalására.

S ugyancsak főlemelő, szép élmény volt a szülővárosban, Nagybányán ünnepelni (2001. április 29-én) a Híd utcai református nagytemplomban – tíz év leforgása alatt harmadszor.

Ennek az évnek az eleje volt a nyitánya a közadakozás meghirdetésének a Németh László-szobor felállításához. A jó szándék megvolt, a csordogáló összegek viszont csekélynek mutatkoztak. Az év folyamán tucatnyi önkormányzathoz írtunk levelet – nagyokhoz és kicsikhez egyaránt –, de inkább csak ígérek voltak, meg elutasítások. Legelőször a fő-

város kulturális bizottsága szavazott meg 2 milliót, s ezt az összeget évekig tartalékolta – szinte mesébe illő módon (de inkább tán valami halmazati adminisztrációs hiba folytán) –, még a barátilag támogató képviselő, Kovács Zsolt halála után is. Pályáztunk a Képző- és Iparművészeti Lektorátusnál, Budapest II. Kerületi Önkormányzatánál is. A döntésekre félelmet kellett várni, itt-ott sikerrel jártunk, a megítélt összegek azonban szerények voltak. (Több önkormányzat egyenesen megzavarodott: megígérte, majd visszavonta, illetve elutasította, majd mégis megadta a támogatást. S az évek teltek-múltak...) Mégsem maradt szobor nélkül a centenáriumi ünnepségsorozat: a hódmezővásárhelyi Németh László Általános Iskola és Gimnázium aulájában fölavatták B. Kovács Emőke alkotását, Németh László bronz portrészobrát.

2002-től szépen visszazökkentünk a „nem centenáriumi”, a hagyományos ritmusba és tevékenységi körökbe: Árva László e gondosan összeállított kronológiájából, eseménykrónikájából ez is jól kiolvasható. S az is, hogy ez év végén Csíkszentmihályi Róbert Munkácsy-díjas szobrászművész tervét a Németh László-szoborra a Budapest Galéria mint bíráló bizottság elfogadta. (Az ez után keletkezett szakmai vita nem módosította a hivatalos álláspontot.)

8.

2002. december 9-én közgyűlésünk zajlott az írószövetségben, melynek döntése értelmében Olasz Sándor lett a Társaság – ötödik – elnöke. Újdonság volt, hogy a Társaság elnökségének személyi és szervezeti kereteit – rögzítve a már eddig is működő gyakorlat előnyeit – regionális elv szerint jelöltük ki. E régiók (és az itt működő elnökségi tagok) a következők: Füzi László (Kecskemét), Görömbei András (Debrecen), Varga István (Mezőszilas), Monostori Imre (Tatabánya), Tóth Péter (Szombathely), Jánosi Zoltán (Nyíregyháza), Soós Csilla (Hódmezővásárhely), Jókai Anna, Vekérdi László, Mózsa Szabolcs, Szilvássy Zoltánné (Budapest). Az elnökség tagjai továbbá (és továbbra is): Németh Magda és Németh Ágnes, valamint Lami Pál (Németh László Gimnázium). Ez a munkamegosztás szerencsés, egyben kézenfekvő szemléletet és gyakorlatot jelentett: mindenki tudta, érzékelte, hol és mi a feladata, teendője. Például: a 2003. évi „Katona József Napok” programjaiban a Németh László Társaságot Füzi László képviselte, a 2004. november 5-én a Debrecenben rendezett irodalomtörténeti konferenciát Görömbei András szervezte. És így tovább.

2005 tavaszán a – miután az évet az UNESCO a „Fizika évének” nyilvánította – Németh Judit pályázatot írt ki a hódmezővásárhelyi középiskolások számára „A fizika szerepe más természettudományokban” címmel. A díjkiosztó ünnepséget 2005 decemberében tartották a vásárhelyi Németh László Gimnáziumban.

Időközben összegyűltek az engedélyezési szakvélemények és okmányok a budapesti szobor felállításához. Bakos István, illetve a Bethlen Gábor Alapítvány önzetlen segítségével a szükséges pénzüsszegek is összeadódtak, s lebonyolódta a technikai előkészületek. 2006. április 28-án végre sor került Németh László ülő alakos szobrának felavatására. A helyszín idilli a II. kerületi Pasaréti út és a Radna találkozásánál lévő dombos liget. Velünk volt Mádl Ferenc (volt) köztársasági elnök, Csoóri Sándor, Bánffy György, Nagy Gáspár, Szabó István református püspök és több száz érdeklődő, velünk rokonszenvező ember.

Két szép könyv bemutatója is gazdagította a 2006-os év szellemi krónikáját: a Németh László vallomásaiból, naplójegyzeteiből összeállított *Napló* című köteté, valamint a Németh Lászlóra emlékezések gyűjteményéé (*Európai látóköri magyar*). Mindkét könyvet a szegedi Tiszatáj Kiadó (azaz Olasz Sándor) jelentette meg.

S innen már – időben is – csak egy ugrás Hódmezővásárhely, mely város meg nem koptt szeretettel és figyelmességgel fogadta a Társaság tagjait és szimpatizánsait a 20. évforduló megünneplésére. 2007. október 6-án újra felvonultunk a városháza patinás, nagy tanácstermében, emlékezve a 75 éve született Grezsa Ferencre és munkásságát méltatva, s köszöntve Vekerdí Lászlót, a Társaság ma is velünk dolgozó meghatározó személyiségét.

S elgondolkodhattunk azon is, hány és hány társunk nincsen már közöttünk; akik mindnyájan szerették Németh Lászlót, és akik között érezni lehetett az együvé tartozást. (Még ha egyik-másik tagtársunk egymással esetleg nem is volt mindig jóban.) Emlékezzünk hát – befejezésüképpen – név szerint is ezekre a kiváló emberekre, akik nemcsak a Társaság, de a 20. századi magyar szellemi élet formálói is voltak. Bay Zoltán, Borsos Miklós, Czine Mihály, Domokos Mátyás, Fodor András, Gombos Gyula, Grezsa Ferenc, Hartványi István, Kanyar József, Király István, Kocsis Rózsa, Kovács Zsolt, Moldvay Győző, Nagy Gáspár, Németh Lászlóné Ella néni, Püski Sándorné Ilus néni, Sinkovits Imre, Sipka Sándorné, Tasi József, Veress Dániel, Vörös László.

Alighanem valamennyien érezték, másokkal együtt, amit Fodor András fogalmazott meg a legszebben a *Homloka égőve alatt. Németh László emlékére* című versének első versszakában:

*Amikor még csak fényképen láttam,
akkor is hittem, útravalómmal
és minden rokonommal,
egyszer majd beköltözhetem
homloka égőve alá.*

Tanulmány

FRIED ISTVÁN

A „Nyugat” szerzői és az Irodalomtörténet¹

Mielőtt a *Nyugat* szerzőinek felemás értékelésére és ellentmondásos értelmezésére utaló passzusok alapján elemezném a modernség szócsövének tartott folyóirat (a *Nyugat*) viszonyát a jelenkor irodalmát (is) irodalomtörténetként kezelő, ennek megfelelő kritikai magatartást képviselő tudományos (igényű) folyóirattal (ez nem az *Irodalomtörténet*) néhány előzetes megjegyzés szükséges. Paradox módon mind a méltányosabb, esztétikai megközelítéssel jellemezhető, mind pedig a burkolt és nyílt, például a nemcsak stilisztikai tartalmú „magyartalanság” vádját hangoztató megítélés alapját Horváth Jánosnak részint az 1910-es esztendőkből közölt írásai, részint az Aranytól Adyig terjedő korszakot tárgyaló, inkább röpiratként bemutatható könyvecskéje körvonalazták.² Ennek lényege a „fölismerés”, hogy mind a *Nyugat* (illetőleg a *Holnap* két kötete), mind a *Nyugat* szerzőinek elsősorban lírája, de Babits esetében tanulmánykötete. Lukács György esetében összegyűjtött írásai, Szomory és mások esetében prózája nem örvendetes korszakfordulója a magyar irodalomnak (ritkán vagy sehogy sem hangoztatva, de párhuzamban számos más irodalom hasonló irányzataival). E korszakforduló Ady, Babits líráját tekintve, ehhez még néhány érdekes, noha a „stílromantikába” illeszkedő jelenséget hozzávéve, az irodalmat színesítő, lényegében gazdagító megnyilatkozásával együtt hanyatlásszimptomaként tartható számon, Arany János(ék) irodalmához képest kevésbé értékes alakulási formációként írható le. Horváth 1921-es füzete súlyos vádakot fogalmazott meg: „Az új irány azonban nem egyszerűen irodalmi, nem csupán ízlésbeli fordulat volt”, minek következtében az általa egyébként fenntartásokkal becsült Ady is efféle elmarasztalásban részesül: „Ady (...) szükségét érezte támadó, kritikai hazafiságnak is, s midőn ösztöne (? F. I.) e részben is fenntartás nélkül követte, végzetes eltévedés áldozata lett.” A *Nyugat* küzdelme az Aranyepigonok ellen irányult, ám egyúttal „a magyar klasszicizmus szétporlasztására [is], mi ez esetben tagadhatatlan a nemzeti érdek rovására ment”.³ S bár főleg Ady ellen fordítva az értelmezést, Horváth kiterjeszti elmarasztalását a folyóirat egészére, kiváltképpen ami az 1908–1918 közötti periódust illeti, és összhangban Szekfű Gyula *Három nemzedékének* történet-, nemzet- és személyiségfelfogásával, azaz a nemzeti érzés, hazafiság, „magyarság” kritériumainak rögzítésével, kizárólagosságával elveti a *Nyugat*ban érvényre jutó bizonyos tendenciákat, valamint a Nyugat-szerzőkéivel jórészt azonosnak ítélt Galilei-kör, a *Huszedik Század* liberalizmusát, radikalizmusát, és az 1918-at követő események aspektusából véli szükségesnek megbélyegzésüket. Ezzel nemcsak a méltányosabb és differenciáltabb szemléletű *Ady és a legújabb magyar líra* című könyvtől mozdul el, hanem megveti alapját a kettészakadt magyar irodalom és tudat nagy jövőjű (ál)-„elméleté”-nek, sőt:

főlerősíti mindazokat a megállapításokat, amelyek eleinte a stilisztikára, a mondatszerkesztésre vonatkozott magyartalanságot immár a nemzeti érdekekkel szemben álló, romlást előkészítő, társadalmi gondolkodást züllesztő váddá szélesítik és élezzik ki. A magyar irodalom és gondolkodás kétpólusú, kétosztatú szemlélete nemcsak az értéktényezők helyét jelöli ki reflektálatlan magabiztossággal, hanem olyan hanyatlástörténetet vetít olvasói elé, amelyben a *Nyugat*, különösen Ady démonizálódik:

„Az ellenhatás, mely Adyval valóban megjelent, pusztán irodalmi színét nézve, a klasszicizmus egésze ellen szólt. Új ihlet-elvet s következőképp új stílt jelentett, mindkettőben kerek tagadását a megelőző klasszikusnak. Erkölcsei megfontolás, tudatossá művelt nemzeti akarat, világos, józan értelem, s valóságérzék ellenében az ösztön-ihlet-ereje; az élet közérthető, szabatos, pusztán a kifejezést szolgáló nyelvvel szemben szimbolista sejtetés, mely magát a stílt is a művészi hatás egyik önálló tényezőjének kezeli; ez a változás lényege”.⁴

(S csak mellékesen jegyzem meg, hogy ehhez hasonló kitételek egyfelől Szekfű Gyula *Három nemzedékében* is olvashatók. Ady költészetének „kétségtelenül romboló, anarchiagerjesztő hatása”-ról szólva, és még Babitsot és Móricz Zsigmondot is besorolva „az egyszerűen baloldalinak nevezett kultúrkörnyezetbe”,⁵ mely korántsem tekinthető dicséretnek Szekfűnek ebben a művében, másfelől már Horváth 1911-es cikkében felmerül az epigonság vádja, emígy: „Fiatal íróink mai mozgalma, melynek legilletékesebb szerve a *Nyugat*, alapjában véve csak magyarországi fiókja e két kiváló kritikus nyilatkozataiban megvádolt francia irodalmi irányynak”. Az előzőekben a tanulmány nyitó mondatában, Brunetiere és Lemaître kritikáit idézi Horváth, amelyek homályosságban és a nyelvhelyesség hiányában marasztalják el a francia nyelvű szimbolizmus oly képviselőit (többek között), mint Maeterlinck és Moréas. Brunetiere nem született franciaországiságukat is hangsúlyosan emlegeti. A lényeg azonban az, hogy az elemző-érvelő Ady-füzet ellenében Horváth egy másutt keletkezett irány kritikátlan átvételét rója föl, ennek következtében a magyar irodalmi és gondolkodástörténeti hagyománytól való elidegenedés feltételezésére ad alkalmat. De a kárhoztatott „stilisztikai” keresettség még oly „magyarul tudó” szerzőket is pellengérré állít, mint Móricz Zsigmond és Kaffka Margit, a „budapesti félmagyar ajkak”-ról nem is szólva.⁶

Innen nem túl sok lépés, és már ott találjuk magunkat Bartha József irodalomtörténeti” áttekintésének annál a passzusánál, amely szerint:

„E folyóirat (ti. a *Nyugat*. F. I.) vezetőinek megvolt a maguk következetes irodalompolitikai célja s ez abból állt, hogy a nemzeti jellegnek előbb csak mellőzésével, majd aztán lekicsinylésével és kigúnyolásával beplántálják a hiszékeny magyarság lelkébe az ő nemzetközi forradalmasító elveiket.”⁷

S még egy gyöngyszem, már csak azért is, mert azt igazolja, hogy a Horváth Jánosnál körütekintéssel, jóllehet idegenkedéssel fogadott „Nyugatos” esztétika és versformálás értelmezése miként torzult el a konzervatív kritikában, lépett vissza, még csak nem is a pozitívizmusba, amely mélyebben érintette a „franciás” Horváth Jánost, mint azt szokás hangoztatni, hanem a XIX. század megkövült „nép-nemzeti”, pseudo-etikai felfogásába, amely legfeljebb „tartalmát” tekintve korszerűsödött, ugyanis a megváltozott irodalom-eszmény ellenében igyekezett őrizni módszertanát. Tóth Árpádról ezt olvassuk Bartha könyvében:

„Nyelve Adyéhoz hasonlóan zavaros képekkel terhelt s az idegen versformákba és mesterkéltnél rémélés nyűgébe szorítva annyira homályos, hogy olykor alig érthető.” (Majd nem sokkal alább) „a szimbolizmus nehézkességében és az előadásmód homályosságában Adyt nemcsak elérte, hanem olykor még fölül is múlta Kosztolányi Dezsőt.”⁸

Mindennek előre bocsátása legalább két okból mutatkozott szükségesnek. Először azért, hogy lássuk, miféle erőterben kellett (lehetett?) folytatni a *Nyugatot*, működtek a Nyugat-szerzők terveik végrehajtásán. Különös tekintettel arra, hogy az 1918-at követő történelmi és ezzel összefüggésben irodalom- és művelődéspolitikai események nem maradtak rájuk sem hatás nélkül, s így a *Nyugat* „újító lelkesültsége” természetesen más fénytörésbe kerülve, új megfontolások jegyében alakult tovább. Azok, akik „visszalépésről” beszélnek, szem előtt tévesztik, hogy a konzervatívnak minősített „ellentábor” ellenében a korszerűbb esztétikát immár nem volt szükség megvédeni, körülbástyázni, sőt, tételesen megfogalmazni sem; viszont az 1920-as esztendőek elejétől Magyarországon szélesebb (egyetemi) körökben terjedő szellemtörténet kihívásaira, valamint az avantgárd európai hozadékára, nem kevésbé a Proust által képviselt prózafordulatra választ kellett adni. S ezzel szoros összefüggésben másodszer azért, mert Ady halálával átstrukturálódott a folyóiratnak nem pusztán „ideológiája”, hanem „hierarchikus” szerkezete is; arról nem is beszélve, hogy a reprezentatív személyiség szerepének betöltése sem ment végbe bizonyos küzdelmek nélkül, különösen, ha Osvát és Babits furcsán alakuló viszonyára gondolunk. A szervezkedő jobboldali-konzervatív irodalom szintén megosztott volt, de egy darabig egyesítette a hivatalosság támogatása, valamint a Nyugat szűkebb tere szorításának indulata. Mindazonáltal színvonalban, esztétikai képzettségben jelentős különbségek mutathatók ki e „táboron” belül (is), és ez érzékelhető az *Irodalomtörténet* különféle szerzőinek cikkeiben, közölt előadásaiban, nem kevésbé recenzióiban. A *Nyugat* ellenében létrehozott *Napkelet* (már a címválasztás is üzenet a megszerzendő olvasóknak) a legszínvonalasabb orgánusok közé tartozott; jóllehet az egyik legfontosabb munkatárs, Horváth János kevéssé folytatta vitáját a változó Nyugattal, a kortárs irodalomról értekezve azonban másutt Herczeg Ferencről és Tormay Cécileről közölt elismerő tanulmányt, mintegy sugallva, helyenként kimondva, őket véli az értelmezésre leginkább érdemes, a hagyományokhoz méltó kortárs szerzőknek, míg a kortárs lírikusok közül Vargha Gyula látszott számára a legközelebb állónak (s ez a *Magyar versek könyve* második kötete jegyzetanyagában módosult csupán).

Az *Irodalomtörténet* 1912-ben indult, nem a pozitivistá adathalmazában és az olykor meddő forráskutatásban kimerülő *Irodalomtörténeti Közlemények* ellenlapjaként, inkább, hasonlóan az *Egyetemes Philológiai Közönyhöz*, ismertetésekkel, lapszemléivel nyitni próbált a hazai kortárs fejlemények irányába, mindenestre frissebb nézőpont érvényesítését ígérve. Az első évfolyamban még ott leljük Babits nevét két ismertetés alatt,⁹ a folyóiratot létrehozó *Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak* Babits 1918-ban választmányi tagja, 1920-ban természetesen már nem; 1919-ben még egy verseskötet ismertetésekor efféle sorokat olvashatunk:

„A háború lelki diszpozíciói is ellanyhultak a békére nem vezető nehéz években és ekkor kezdtek megszólalni a legigazabb és az irodalmi fejlődés színvonalán álló háborús versek: Kiss József elégiái, a békevágy fortissimói Babits Mihálynál, Kosztolányi Dezső lágy

melancholiájában a frontmögötti élet prózájának romantikája, Ady Endre belső vergődése élet és halál vízióiban.”¹⁰

Efféle, nyíltan rokonszenvező híradás a későbbiekben már nem kaphat helyet a folyóiratban, annak ellenére sem, hogy néhány év elteltével a *Nyugat* szerzőinek újabb műveiről olykor elismerő bírálatok látnak napvilágot. Kiváltképpen Ady Endre körül csapnak össze a vitázók, ám Babits és Móricz sem mentesült a nemegyszer félreértés, máskor tudatos félremagyarázás kritikai következményeitől; s a Társaság elnöki székéből üzenő, alább idézendő pap-irodalomtörténész, Zoltvány Irén a *Nyugat*nak nemcsak első korszakát állítja szembe a későbbivel, hanem kétségbe vonja a magyar modernség esztétikai jelentőségét, a leginkább etikai megfontolásoktól vezetettve, és a mimetikus felfogás jegyében jelentékteleníti el hozadékukat.¹¹ Az 1919-es, pozitív kitételrel állítható szembe Zolnai Béla(!) egyik korai írása (1921-ből), amelyben a romanista Ady és Zola párhuzamát vonja meg, elrettentésül idéz a *Germinal*ból, majd a jól ismert megosztó taktika szerint tesz különbséget Ady és társai(?), követői(?), a Nyugat Ady-számainak szerzői(?) között:

„Az Ady mellett üvöltő csahosok nem érezték ki Ady hangjából a magyar fájdalomnak tragikus keservét, a lejtőn lefelé rohanó magyarság meghasonlott, önkínzó lelkét, a pogányul lázadó, nacionalista költő jeremiádjait, aki a pusztulást énekelte a végromlás előtt.”¹²

Messze nem bizonyos, hogy Zolnai jelzői Ady lírájának „pozitívum”-aira céloznak, mindenesetre a dolgozat bevezető részével nincsenek összhangban. Egy összefoglaló szép-irodalmi szemlében 1923-ban egyetlen mondat jut a *Timár Virgil* fiának, Móricz *Erdélyé*-nek jellemzésül a „nyers realizmus” korántsem dicsérő minősítése szolgál, Kosztolányi *Véres költőjéről* nem kevésbé ambivalens az ismertető mondandója:

„Nero alakját kelti életre, magát, a császárt a modern dekadencia őstípusának rajzolja, főhősének lélekrajzában sok ügyességgel, de a kor megjelenítésében az elnagyolás bágyadtságával.”¹³

A megfontolandó megjegyzések között – és ezt különösebb kockázat nélkül jegyezhetem meg – a „hagyományos”, a historizmus szellemében készített történelmi regény igénye merül föl, amely a XIX. század harmadik harmadában és még a XX. század elején is rokonságot mutat a történelmi témájú, a Piloty-iskola elvárásait követő festészettel, s a hatalmas tabló megalkotásában tűnt ki. Az a fajta „lélekrajzi” személyiség-beállítás, amelyet egyébként joggal tulajdonít az ismertető Kosztolányinak, lényeges elmozdulás a történelmi regény korábbi modelljétől, és éppen a „modern dekadencia” bevonása az ilyesfajta prózába ellenáll a népszerű műfaji kísértéseknek. Egy másik, 1924-es könyvszemlében¹⁴ Szabó Lőrinc *Kalibánját* rója meg bírálója: „Ebben a forrongó lélekben a legerősebb a katolicizmus gyűlölete és a perzselő erotika”. Akár a találó, akár nem e kijelentés, a kritikus megrovás-számba menő reagálását érhetjük tetten. Babits *Kártyaváráról*: „Ami benne igazi regény, az a rikítóra mázolt jelenetek mögött jóformán elsikkadt: a Kerbolt-család tragédiája”. Majd Eugène Sue (XIX. századi francia rémregényíró, aki Nagy Ignác és Kuthy Lajos horrorisztikus fővárosi regényeinek szolgált mintájául) hatását emlegeti. Móricz *Jószerencsét* című regényéről nemigen van jó szava, a *Búzakalászt* a „strindbergi házassági konfliktus” témakörébe sorolja, „félrerajzolt alakok”-at emlegetve. Mindössze Tersánszky Józsi Jenő két művéről nyilatkozik elismeréssel. Aligha kétséges, hogy az említett művekkel szemben valóban több kifogás merülhet föl. Ekképpen a bíráló elmarasztaló megjegyzéseiben akár sok „igazság” rejtőzhet. Ugyanakkor az a nézőpont, ahonnan a Nyugat-szerzők műveit át-

tekinti, a *Nyugatot* megelőző esztétikára utal, emellett a valaha „eszményítő realizmus”-ként emlegetett irodalomfelfogást idézheti meg. S ennek fényében a modernség irodalma könnyűnek és téves irányzatúnak találtatik. Még az igen visszafogottan fogalmazó Horváth János is szintézisében hasonló megjegyzést kockáztat meg:

„Ez uralkodó törekvés alatt, s többnyire a nyugati irodalmak újabb irányából táplálkozva, de az aktuális magyar ízlésnek is elkerülhetetlen nyomása alatt állva, húzódik meg egy magát modernebbnek tudó réteg, mely a klasszikus ízlésben kiegyeztetett elemek arányát hol egy, hol más oldalra megbontja, s vagy annak józan valóságérzékét élesíti ki fél-szegül túlnyomóvá, vagy az abban megfékezett romantikus hajlamokat ereszti ismét szabadjára”.¹⁵

A „stílrómantika” alacsonyabb rendű ezek szerint a „stírealizmus”-nál, a „nemzeti klasszicizmus” pedig a „magát modernebbnek tudó réteg”-hez képest magasabb rendű; más kérdés, hogy e megfogalmazásból kiolvasható, miszerint a szóban forgó „réteg” (?) nem bizonyosan modernebb, legföljebb önmagát hirdeti modernebbnek. Minthogy a szintézis XIX. század végi, XX. század eleji fejleményeket taglaló kötete nem készült el, így e kissé körmönfont passzusból nemigen szabad nagyon messzire következtetni. Inkább Zoltvány Irén elnöki beszédébe¹⁶ pillantsunk be, mely köntörfalazás nélkül összegzi mindazokat a vádakokat, amelyek a Nyugat-szerzők és a modernség ellen fölhozhatók, ha a beszélő a konzervatív „oldal” képviselője. Az a fajta kizárólagossági, tévedhetetlenségi igény, mely Zoltvány előadását áthatja, a hivatalosság hangját és véleményét van hivatva képviselni, és ellentétes az *Irodalomtörténet* könyv- és folyóiratszempléinek többnyire tárgy-szerű hangvételével. Zoltvány szinte sorra veszi a XX. századi magyar irodalom és kultúra modernként megbélyegzett „eseményeit”, s ezeket egy nemzet- és erkölcsvédő attitűddel szembeesíti. Tetszetős volna Zoltvány ellen kijátszani a korszerűtlenség vádját, hiszen a dekadencia, a modernség, a szimbolizmus, az impresszionizmus európai irodalmi történéseivel szemben inkább a XIX. századi magyar irodalomban sem egészen egyértelmű kulturális ideálokat állít. Ugyanakkor nem állítható, hogy nem tanulmányozta az általa szigorú szavakkal megrótt magyar (és részben francia) anyagot, ám merev „vallás-erkölcsi” álláspontja nem hagyja eltántorodni nem mindig esztétikai alapra épülő felfogásától. A határozott kijelentések sora nem enged teret a legcsekélyebb önreflexiónak, kétségnek pedig különösen nem; s amit a modernséggel szembeeszegez, valójában a „nemzeti klasszicizmus” idealizáló eszménye, illetőleg annak XX. századi továbbélése. Nemigen akadnak kivételek Zoltvány előadásában, a modern törekvéseket általában károsaknak ítéli meg, és a korfordulót (másokhoz hasonlóan) a hanyatlástörténet eseményeként szemléli. „Nem kell bizonyítanom – állítja Zoltvány Irén –, hogy újabb irodalmunk szintén fokozatosan, egyre nagyobb mértékben eltávolodott a valódi művelődés két vezérfényétől: a nemzeti szellemtől és az erkölcs eszményétől”. Itt megalapozódik az elhatárolódás, hiszen valódi művelődés csak egyféle lehet, az ettől való eltéréssel szemben nincsen türelem, s a viszonylagosság, a kételkedés a kárhóztatandó magatartási formák közé fog sorolhatni. Az előadás további részében differenciál az előadó, a rossz után a még rosszabbat emlegeti, fokozza a valódi művelődést tagadóknak szinte kiátkozását: „...napjainkban (...) nemcsak dekadens, hanem egyenesen romboló irányzatú, destruktív irodalom is keletkezett, amely ki akarta ölni az eszményekben való hitet...” Verlaine-nel példálózik, akinek elismeri egy bizonyos területen költői érdemeit, de Verlaine életrajzára célozva, összefogja élet és irodalom meg-

rovását. Hiszen míg a francia költő verseinek „leheltszerű finomság”-ait méltányolja, „erkölcsi léhaság”-át (amelynek hatástörténetét tulajdonítja) megrója. Majd a korszellemet hibáztatja a hanyatlásért, a fin de siècle jelölés a vég hangulatát kelti benne, amelynek kimondását erkölcsi szükségének érzi. Ez volt szerinte az a korszellem, amely „nem tisztelte az ideálokat; nem volt előtte úgyszólván semmi szent dolog, mindennel csak gúnyolódott, anyagelvű világnézete, vagy ha nem mindig is ez, legalább is szkepticizmusa megrendítette a hitet az abszolút értékekben és egyetemes érvényű igazságokban. Ezek helyett a szellemi világ jelenségeinek megítélésében relativizmus és szubjektívizmus kapott lábra”. Mára közhelyesnek tetszik Zoltvány érvelése, ugyanakkor érdemes arra figyelni, hogy az általa megfogalmazott kifogások nemcsak korának, hanem még későbbi időszakoknak ugyancsak sűrűn hangoztatott érvrendszerébe illeszkednek, s többnyire líra- vagy prózaformát sűrűn, eredményező, megvalósító költők, írók, művek ellenében szoktak fölhangzani. Mellékesen jegyzem meg, hogy az „impresszionista kritika” is megkapja a magáét, bizonyára mint relativizáló, szubjektívizáló írásmód, valamint az írásmód révén elítélhető homályosság (Hogy efféle kérdések a Babits–Lukács György vitában már szóba kerültek, erről nem látszik Zoltvány tudni, s arra sem hivatkozik, hogy Horváth János teljes értetlenséggel fogadta Lukács György esszékötetét). Az 1927-es elnöki beszéd még nyitabb perbeszéd a modernnek, a „szimbolista költők” ellen, erről másutt már beszámoltam. Itt annyit említenék, hogy Zoltvány pellengérré állítja e költők verselését (hiszen eltér a szabálytól! De melyiktől? – erre nincs válasz), s újra leírom, miszerint esztétikai ítélőképességének határt szab franciailrodalom-értése, Mallarmét (aki egyébként messze nem volt a Nyugat első „nemzedékének” kedvence) „csekély tehetségű”-nek minősíti. Az elnöki beszédek aligha érthetők másképpen, mint a *Magyar Irodalomtörténeti Társaság* vezetőségének hivatalos állásfoglalásai, legalábbis nincsen tudomásom arról, írásbeli dokumentum sem került elő abban a tárgyban, hogy bárki a vezetőségből ellenvéleményt kockáztatott volna meg. Ellenben az elnöki beszédek sok olyan tézisszerű megállapítást tartalmaznak, amelyek Császár Elemér és mások hasonló megnyilatkozásaiban szintén felbukkannak. Még a tárgyszerűbb ismertetésekből is kitetszik, hogy az ismertetőik csak azt ismerik el, ami irodalomfelfogásuk szerint elfogadható; ami ezen túl található (s ez nem kevés), az elutasításban részesül.

Az 1925-ös esztendő összefoglaló könyv- és folyóirat-ismertetései közül az első helyre kívánczik *A bús férfi panasza*ról írt kritika.¹⁷ Kosztolányit a kritikus Rilke közelében helyezi el, művészetének jellemzésére a magyar századforduló népszerű dán regényíróját, Jens Peter Jacobsent említi, illetőleg Paál László képeit. *A bús férfi panasza*ra térve ismét előkerül Jacobsen, s így sugalmazza a kritikus, hogy a századfordulós modernség attribútumai Kosztolányi versciklusában föllehetők. Ennek így módon ad hangot: „A valóság látását mindig ködbe borítja ez a képzelet: és amit a ködön át lát, az inkább álom, mint való. (...) Érzései sem közösségérzések. (...) A dekadens, akaratát veszített, modern magyar ő...” A köd hangoztatása szintén a századforduló irodalmára utal vissza, nem kevésbé az álomság kiemelése. Ugyanakkor mindez nem feltétlenül elismerése egy modernség-változatnak, hiszen az ellenpontul megjelent „való”, „közösségérzés” – nemcsak az elnöki megnyitók szerint – mellőzése egy kevésbé értékes, „hasznos” irodalom feltételezését hangsúlyozza. A *Pacsirta* sem kap valóban méltató sorokat: „az egész művön valami vontatottság érzik”. Alább: „Az életmegjelenítés naturalizmusa itt igazán naturalizmus: semmi ki-

élezés, semmi szimbólummá-emelés benne.¹⁸ Függetlenül attól, hogy talán a naturalizmus jellemzése sem egészen pontos, alapos félreolvasása a Kosztolányi-regénynek. Schöpfunglin Aladár *Kittli János szerencséje* c. regénye az ismertetőt Csiky Gergely prózájára emlékezteti, és noha visszafogottan elismerőnek látszik a kritika, mégsem tekinthető annak, hiszen részint a nem első vonalba sorolható, XIX. századi prózához hasonlítás nem a mű korszerűségére enged következtetni,¹⁹ részint a valóban nem kiemelkedő alkotásról több jó hangzik el, mint a *Pacsirtáról*. Móricz egyfelvonásosai közül a *Vadkanban* haladást fedez föl a kritikus,²⁰ Juhász Gyula *Testamentuma* viszont maradéktalanul tetszik az ismeretőnek.²¹ Ezúttal is a Paál László-képekkel egybevetés előkészítése a beleérzéses kritikának, amely a bemutatott költészettel való azonosulás lehetőségeit mutatja föl: „Világfelfogását (...) a szelíd szomorúság jellemzi: álma omladékán, magánya dombján búsan, de megnyugodva áll. Költeményeinek zenéje, csendesen dúdolgató muzsikája ezt a szelíd szomorúságot úgy hordozza, mint a csendesvizű tó a halódó hattyút; ez az összhang a lélek és forma között a művészi szépség.”

E záró mondatból olvasható ki a kritikusi líraeszmény, amely a harmónia létrehozásában jelöli meg azt az esztétikumot, amelyet ez a líra-változat sugároz. Mivel egy igényelt organikus formába öntve szólaltatja meg a „művészi szépség”-et. S ezáltal nem engedi be ebbe a költészetbe a disszonanciát, az ellentmondásokat, az ambivalenciát: érzéstartalom és külső forma megfelel egymásnak, s ezt egészíti ki a kölcsönhatás a lírikus „világfelfogás”-ával. Ne vitassuk, hogy Juhász Gyula költészetének, ennek a kötetnek valóban ez-e a megkülönböztető sajátossága, amelyet a kritikus mondataiból kiolvashattam, ennél fontosabb, hogy mely szerző mely műve bizonyul alkalmasnak arra, hogy a kritikus kifejttesse nézetét a líráról. Ezzel a feltételezéssel egybevág, hogy Móricz Zsigmond regényei közül a *Pillangó* „idill”-je jut a legnagyobb elismeréshez,²² annak belátásával, hogy ez az idill még fenyegetettségében is képes az irodalomban nélkülözhetetlen harmónia-elv hordozására. A regényről az alábbi, szerfőlött beszédes mondat íratik le:

„Esztétikai elvvé az szilárdul benne, hogy az ember igazi lelke a szenvedély perceiben a legőszintébb, hogy minden emberben tombol valami szenvedély, akár érzéki szerelem, akár földéhség, akár önzés, akár ártásra hajlás a neve.” S hogy ez nemcsak megbocsáthatóvá válik a *Pillangóról* szólva, az a regényben feltételezett írói igazságszolgáltatás miatt kaphat helyeslést, hiszen a kritikus szerint szinte a regény lényege, egésze, végkicsengése idilli, amely az ellentétek kiegyenlítődsét igényli.

Nem kevésbé tanulságos a *Háború Ady Endre körül* című összeállítás.²³ Herczeg Ferenc, a *Világ* című napilap, majd Rákosi Jenő véleményét idézi az összeállító, olyan sorrendben, hogy a végkicsengés az Adyt elítélő eszmefuttatásé legyen. A *Világ* Ady melletti kiállása epizodikusnak hat Herczeg Ferenc és Rákosi Jenő írásai között. Ezzel ellentétben kommentár nélkül közli a folyóirat szemlervata Babits *Színházi Életben* publikált *Shakespeare-fordítások* cikkének kivonatát.²⁴ S általában megfigyelhető, hogy a lapszemle a Nyugat, de általában folyóirat/napilap esetében olykor csak a címek felsorolására szorítkozik, máskor egy-egy mondatban vagy idézet alakban foglalja össze az írás mondandóját, egészen ritkán kerülhet sor bővebb, tartalmi ismertetésre. Anélkül, hogy a szerkesztőség vagy az ismertető kommentálná.

Az 1926-os esztendő fontos ismertetése Alszeghy Zsolt írása Babits *Sziget és tenger* című kötetéről, amelyről másutt már beszámoltam.²⁵ Noha a kritikus tartózkodása érzékelhető Babitscsal és költészetével szemben, tagadja például, hogy a ma legnagyobb magyar költője lenne, hiszen „nyelvében van nem egy erőszakoltság”, s az sem bizonyosan pozitív tartalmú, hogy „álmaiban szembetűnő a visszafojtott erotika”, az egész kritikára jellemző a kritikusi alkattól alapszabályként idegen költészet értésének akarása, ennek következtében az elismerések száma és minősége jóval meghaladja a bírálatot. Móricz *Kivilágos kivirradtig* regénye „nagyon szomorú képet ad a vidéki keresztény társadalomról”.²⁶ Mindazonáltal mégis a szerző egyik legsikerültebb műveként aposztrofáltatik. Ezzel szemben egy könyvismertetés újra megszólaltatja a Zoltvány Iréntől és másoktól ismerős tételket, ífj. Zulawski Andor 1925-ös könyve ürügyén állítja a kritikus:

„Irodalmunknak – mint általában minden irodalomnak, mely erre a névre számot tarthat – két emberien értékes tulajdona volt: a nemzeti eszme és a tiszta erkölcs. Ezen a két kardinális támaszponton épült és nyugodott irodalmunk különböző ízlések alkotta – de vezérlő eszméit mindig gondosan megőrző – sziklavára. Jött azonban egy kor, mely szédelgett, ha ősei várára föltekintett s idegen-imádatában lerombolni igyekezett – jórészt sikerrel – a várat, hogy a maga eszménytelen épületét rakja a helyére.”²⁷

A nem is oly nagyon rejtett Kölcsey-utalás sem menti a szöveg dagályosságát és célzatát, amely aztán oda vezet, hogy felrója az „ultramodernek”-nek: képesek arra, hogy egyenrangúként kezeljék Adyt és Petőfit. Mind a kötet szerzőjének, mind az ismertetőnek természetesen nem ez a véleménye, az összevetés ürügyet szolgáltat arra, hogy Ady ellen megismételjék a jól ismert vádak.

Az 1927-es esztendőben kevésbé lép meg Szász Károly kritikája az *Édes Annáról*.²⁸ A bevezetés eléggé furcsa kijelentést tartalmaz: „a sokszor szenvelgően modoros lírikus, az erős formaérzékű műfordító – mint regényíró a legtehetségesebbek, a legérdekesebbek közé tartozik”. A szóban forgó kritika a mű első és harmadik részével meg van elégedve, a regény első fele „igazi mestermű”. Vajon miként olvasta a kritikus a Kun Bélák meneküléséről szóló „vízvárosi” pletyka ironizáló említését? Ám Jancsi úrfi és Anna kapcsolatának leírásában kárhoztatja „az eszközöknek felettébb művésziellen voltát”-t, sőt: ezzel összefüggésben „csúnya pornográfia”-t ró föl a szerzőnek. Megállapítása szerint „bántóan rikácsoló s a mű egész koncepciójától élesen kirívó” ez a „középső rész”.

A folyóiratnak ugyanebben az évfolyamában még két bírálatban jelentkezik a magyar modernség ellen irányzott fejtegetések elismerése. Bartha József *Két nemzedék magyar irodalma* című könyvét úgy jellemzi a kritikus, hogy „Itt-ott magyar elkeseredése kissé erősebben nyomja meg a tollát”,²⁹ míg Zulawski Andor *Az új magyar irodalom problémái* c. kötetét „nemes intenció”-ja, „lendület”-e dicséri, érződik, hogy „egy meg nem alkuvó magyar” írta.³⁰ Félreértés ne essék. mára teljes joggal elfelejtett, legfőljebb esettanulmányként egy igen részletes kritikátörténetben, antimodern szemléletű historiában néhány sorhoz jutó könyvekről van szó, amelyeknél jobbakról nem közölt a folyóirat ismertetést. S bár a feldolgozás módját, adatait bírálja a recenzens, megjelenésüket üdvözlí, hiszen a bizonyára a középiskolai tanárság által forgatott folyóiratban népszerűsítik, indokolják a magyar modernség elítélését. S ami a Szász Károlynál felbukkanó pornográfia vádját illeti, ennek elméleti alapozását, a magyar modernségre alkalmazott kifejtését Zoltvány Irén monografikus munkában végezte el,³¹ mind az erotika „világirodalom”-törté-

netét, mind pedig a kérdéses fogalmak (erotika, pornográfia stb.) körüljárását vállalva. Szempontunkból az *Erotika az újabb magyar irodalomban* több mint hetven lapot kitevő fejezet érdekes, itt olyan nevekbe ütközünk (többek között, Adyn és Babitson kívül), mint Bródy Sándor, Makai Emil, Heltai Jenő, Kabos Ede, Szomaházy István, Molnár Ferenc, Földes Imre, Nagy Lajos, Kassák Lajos, Oláh Gábor, Szabó Dezső. Az erotikus írók közül viszonylag hosszan szól Erdős Renée-ről és Kaffka Margitról, Szomor Dezső a „hírhedt” jelzőt kapja (talán Horváth János bírálatától nem függetlenül), Móricz Zsigmondról megtudható, miszerint „egyike legdurvább naturalista íróinknak”. Külön említi Ady Endrét és „iskoláját”-t, valamint *A nyugatosok*-at. Zoltvány általánosít, pellengérré állítja a nemcsak Magyarországra jellemző „erkölcstelen irányú könyvtermelés”-t, a század elején szétburjánzó „destruktív irány”-t. Kiváltképpen a magyar tendenciák esetében kevésbé kódolt beszédben véli feltárni az erotikus/pornográf irodalom térhódításának okát: „általában az újabb írói nemzedék egyik fő közös vonásának és egységbe foglaló, jellemző sajátosságának az erotikus kultuszát tekintjük. Ennek mélyebb okát bizonyos faji jellegben találhatni.” Alább még nyíltabban „zsidószerű irodalom”-nak minősíti az „újabb írói nemzedék” kultiválta irányt, s igazának alátámasztásául, noha „nem szívesen”, Octavian Goga híres-hírhedt, pamflet-ízű írását idézi a modern magyar irodalom elzsidósodásáról. Goga írása magyar fordításban az *Irodalomtörténet* 1913-es évfolyamában jelent meg (120–121.).³²

Aligha tagadható, hogy Zoltvány nagy anyag birtokában nyilatkozik, igaz, kiragadott sorokkal, versrészletekkel érvel, ám egy olyan előfeltevés alapján, amely – eufemisztikusan szólva – egy viktoriánus valláserkölcstéziseiből tevődik össze. A nagyvárosiasodás, a szekularizáció előrehaladtával az irodalommal, a művészetekkel szemben támasztott követelmény korszerűtlensége áll, s a testiségnek csupán meghatározott körben, „funkcionálisan” történő megjelenítését hagyja jóvá, és a múltból, a „klasszikusok”-ból vett példákkal indokolja, a modernséget egészében fosztja meg értéktartalmától, s ezt összeköti azzal az antiliberalis, helyenként antiszemita érveléssel, amellyel természetsszerűleg nem állt egyedül 1919-et követően. Egyetértéssel hivatkozik Szegfű (nála így) Gyula liberalizmus- és korkritikájára, ezt feszíti végletessé, mikor sorra idézi a szerinte eliteléssel sújtandó szerzőket. Az 1919 után harciasan és a hivatalos támogatás fedezékéből a „képviselési” irodalom érdekében fellépő és a l’art pour l’art-ként elkönyvelt művészet ellenében szót emelő kritika valójában a „nemzeti klasszicizmus” meghaladhatatlanságának hitében művelte mesterségét, s a dekadenciát nem a századfordulós modernség esztétikájaként elemezte (amennyiben elemezte, és nem csupán megbélyegezte), hanem egy romboló tendencia jelződéseként. Az 1918-at követő események okát találgatva, hamar rábukkantak a liberális és radikális felfogások nemzetietlennek minősített „világ”-ára, s ezt kapcsolták össze a *Nyugati* szerzőinek modernségével, mint a nemzetiséget és erkölcsöt aláásó perverzióval. Alszeghy Zsolt a konzervatív kritikusok közül társainak gondolatmenetét és ügyészi attitűdjét nem vette át, s mind Babits, mind Krúdy, mind Tóth Árpád prózája, illetőleg lírája befogadásához vezető értelmezési stratégiát alkalmazott. Nem állítható, hogy mindent helyeselt, a följebb említett szerzőkről értekezvén, de nyitott maradt az előtt az irodalom előtt, amelytől távolabb állt, s így dialogikus pozícióba helyezkedett. Ezzel szemben még 1928-ban is fölmerül Ady ellen a „homály” vádjá. A Szabó Lőrinc összeállította Ady-antológia ürügyén árulkodó sorokat vet a kritikus papírra: „Adyban sok a homály, úgyhogy számos helyét még a magukat Ady-specialistáknak nevezők is annyiféleképpen magyaráz-

zák, ahányan vannak.”³³ A rögzíthető és egyedül érvényes értelmezés ábrándjához ragaszkodó kritika értetlenkedve állt a Szabó Lőrinc (azaz a következő nemzedék) más típusú hermeneutikája előtt, amely a versértést nem kötötte a régimódi, XIX. századi „világosság” és „szabatosság” követelményéhez. Lényegében ennek jegyében készült Szász Károly következő Kosztolányi-kritikája: ezúttal a *Meztelenül* verseskötet került terítékre.³⁴ „Tehetsége még akkor is kiérezhető, mikor – eléggé gyakran – szimbolikus bizonytalanságokba és érthetlenségbe téved, vagy poetai vénája az ízléstelenség sivár homokjába fül.” „Mint versíró, néhány szép verse mellett igen sokszor divatosan zagyva affektációba keveredik...” Megdicséri Az apa, a Csomagold be mind és a Szegények című verseket, a kötet olvasásának előrehaladtával azonban – Szász szerint – az egyhangúság lett úrrá, de a kötet címlapja és főleg a címe sem nyeri el kritikusa tetszését.

Feltűnő, hogy különböző „Nyugat-szerzők”-kel kapcsolatban jórészt azonos vagy legalábbis hasonló kifogások merülnek föl a konzervatív kritikusok idézett írásaiban. Ennek ellenére aligha minősíthetők egy kidolgozott esztétikai-poétikai rendszer következetes – gyakorlati – érvényesítésének, a legtöbb esetben ugyanis nem közvetlen irodalmi problémák bírálatára bukkanhatunk, hanem az önmagukat a „nemzeti szellem” és az „erkölcs” kizárólagos birtokosául feltüntetett kritikusok nem egyszer számon kérő fejtegetésére.³⁵ A helyzet akár paradoxnak is nevezhető: egy XX. században született és a XX. századi európai irodalmakkal dialogizáló irodalom kritikai megméretésére – nevezzük így – a XIX. század igényei szerint kerül sor, s így az értelmes párbeszéd lehetetlenné válik. Részint azt keresik e kritikusok, amit a szerzők nem vállaltak, részint a kritika történetében bekövetkezett terminológiai hasadás lesz egészen nyilvánvalóvá: a művek és a bírálatok szembeállításakor kitetszhet, hogy még a nemzeti irodalom tartalmi jegyeit illetőleg sem hozhatók közös nevezőre a széttartó nézetek, arról nem is szólva, hogy az esztétikai kategóriák értelmezései között kibékíthetetlen ellentétek feszülnek. A XX. század kritikátörténetének meglehetősen szomorú szakasza esik az 1920-as esztendőkre, hiszen a *Nyugattal* szembenálló és többnyire a hivatalosságot képviselő kritikusok vagy a „nemzeti klasszicizmus” utolérhetetlen alkotóihoz viszonyítják az „újabb magyar költészet”-et, és marasztalják el, vagy értékelendő és elismerendő irodalomként az általuk magasra méltatott, ma már többnyire avított érzett írókat-költőket állítják szembe a *Nyugat* lírájával-prózájával. Mai nézőpontból akár utóvédharcokat is lehetne emlegetni, reménytelen küzdelmet egy kevésbé korszerű irodalom védelmében; a kortársak egyfelől érzékelték (az 1920-as évek elején) a hivatalosság bizonyos következményekkel járó agresszióját, másfelől (az 1920-as esztendők második felében) a konzervatív kritika önismétlő retorikáját olvasva, e kritika mind súlytalanabbá válását, jóllehet a hivatalos intézmények egyelőre tartották hadállásaikat, s így igazolást kínáltak a *Nyugat*-szerzőket támadóknak. Más kérdés, hogy a *Napkelet* megjelenésével nem egyszerűen méltó vetélytársa támadt a *Nyugat*nak, hanem a folyóiratban publikáló fiatalok révén olykor hatásos és korszerű nyelven szólt meg, annak ellenére, hogy a szervező szerepet vállaló Tormay Cécile (és Horváth János) nem látszott visszavonni irodalmi nézeteit. Az *Irodalomtörténet* „történeti” anyagának sokszor érdektelensége, másszor lapos (késő-)pozitivizmusa általános érdektelenségbe fullasztotta volna a folyóiratot. E téren nemigen különbözött az *Irodalomtörténeti Közleményektől*. Folyóirat- és napilapszemléivel, általános áttekintéseivel és az ebben a rovatban közölt rövidebb-hosszabb bírálataival azonban feltehetőleg szélesebb körök érdeklő-

dését célozta meg. A lapszemlék korrektek, a lapszemlét végző nem fűz kommentárt az ismertetéshez, pusztán tömör összegzését nyújtja a tanulmánynak, cikkeknek, adatközlésnek stb., és ezzel fontos információkat közöl. A részletező áttekintések ugyan több ízben tendenciózusak, de itt fel-felbukkan a megértés/megértetés akarása, ismét leírom: a leginkább Alszeghy Zsolt írásaiban – az olykor markánsan megfogalmazott fenntartások ellenére – kitapintható az a rokonszenves kritikai attitűd, amely lehetővé teszi, hogy a „másik oldal” irodalmi természetét se ellenséges indulattal, hanem elemzéssel, érvek kifejtésével mutassa be. Alszeghy esztétikai-poétikai elveiről sem állítható, hogy a Babitséival vagy a Schöpflinéivel rokoníthatók lennének, ám az irodalmi nézetek közötti távolság sem akadály annak, hogy „esztétikai kritiká”-val fogadja a tőle világnézetileg távolabb álló szerzőket. Berzeviczy Albert kísérlete az irodalmi „egyesítés”-re inkább egy jól megfontolt taktika része, mint valódi közeledés. S hogy a „frontok” mily távol vannak egymástól, pontosan jelzi a Baumgarten-alapítvány díjai körül kialakult „vita”, valamint az az eseménysor, amely nem sokkal később majdnem szétrobbantotta a Pen Klub magyar tagozatát.³⁶

JEGYZETEK

- ¹ E dolgozat előzménye: Babits Mihály és a konzervatív kritika. *Tiszatáj* 2008. 11. 54–67.
- ² Horváth János: *Aranytól Adyig. Irodalmunk és közönsége.* [Budapest 1921.] Jellemző módon nincs (elégge) a köztudatban Horváth Jánosnak a folyóiratokban 1919 előtt megjelentetett kritikai munkássága, noha ebben készülődik az említett füzet.
- ³ I. m. 31, 38, 18.
- ⁴ Uo. 35–36. A Nyugat modernségéről a legújabban Szili József: *A Nyugat modernsége.* Kalligram 2008. április, 50–68.
- ⁵ Szekfű Gyula: *Három nemzedék és ami utána következik.* Előszó: Glatz Ferenc: Budapest 1989. 363–364. 437. A Huszadik Század és a Nyugat vitájáról a legújabban Veres András: *A Huszadik Század irodalomszemlélete.* *Literatura* 2008. 184–188.
- ⁶ Horváth János: A <Nyugat> magyartalanságairól. *Klny. a Magyar Nyelv* 62. füzetéből. Budapest 1911. 3, 4, 7.
- ⁷ Bartha József: *Két nemzedék magyar irodalma 1875–1925.* Budapest 1926. 76.
- ⁸ I. m. 111. Bartha az Ady és köre fejezetet felolvasta a Szent István Akadémia III. osztályának 1923. febr. 11-i ülésén. Az igazsághoz tartozik, hogy a könyv saját kiadásban jelent meg.
- ⁹ Babits Mihály: Böröcz Marcell: Ferencesek a középkori magyar irodalomban. *Irodalomtörténet (It)* 1912, 262–264. Uo: Magyar irodalom Itáliában. Uo. 477–481. A recenziók Babits filológusi érdeklődéséről és képességeiről árulkodnak.
- ¹⁰ -b-: Lendvai István: Fáklyafüst. *It.* 1919. 73., *A Nyugat* ismertetése: Uo. 100. A kritikák egy részével vita.
- ¹¹ Zoltvány Irén: Elnöki megnyitó beszéd. Uo. 1924. 5–12.
- ¹² Uo. 1923. 48–49. *A Nyugat* évfolyamának tartalomjegyzéke: 53.
- ¹³ Zolnai Béla: *Forradalom és irodalom.* Uo. 1921. 86–89. – Uo. *Korrekt ismertetése a Nyugatnak: 63–64, 170–171.* (Schöpflin „Horváth János értekezésének (*Aranytól Adyig*) megállapításaival szemben a nyugatos irodalom kifejlődését magyarázatja.”) A gyakorító ige azért némi tartózkodást sejtet.
- ¹⁴ Uo. 1924. 17–18, 20–21, 23, 25.

- ¹⁵ Horváth János: A magyar irodalom fejlődéstörténete. Budapest 1980.² 355. Mint ismeretes, e szintézis fejezetei egyetemi előadások formájában hangzottak el, így hivatalos megnyilatkozásokként is értelmezhetők.
- ¹⁶ A 11. sz. jegyzetben i. m.
- ¹⁷ Uo. 6–8. Nemzedékének „bűnei”-ről (magyarság, európaiság) s a két tábor. a „hivatalos” és a „nem hivatalos” ellentéteiről megfontolandóan és visszhangtalanul ír Kosztolányi Dezső: Negyvenévesek. In. Uo. Nyelv és lélek. Vál., 5. a. 5. Réz Pál. Budapest, 1990. 391–394. Az írás eredetileg az Auróra 1923. márciusi számában jelent meg.
- ¹⁸ It. 1925. 12–13.
- ¹⁹ Uo. 13–14.
- ²⁰ Uo. 24–26. A Nyugat ismertetése: 57–63; az Ignotus-szám ismertetése: 139–140. Vö. még: 217–218.
- ²¹ Uo. 185–187.
- ²² Uo. 193–194.
- ²³ Uo. 76–82.
- ²⁴ Uo. 69.
- ²⁵ Az 1. sz. jegyzetben i. m.
- ²⁶ It 1926. 170. (B. B. írása)
- ²⁷ Uo. 98 (ifj. Zulawski Andor: Petőfi és Ady. Budapest 1925.)
- ²⁸ Uo. 1927. 42–45.
- ²⁹ Horváth Béla kritikája: Uo. 45–46.
- ³⁰ Uo. Zulawski kötetéről ugyanó: 332–333.
- ³¹ Zoltvány Irén: Erotika és irodalom. Budapest 1924. Zulawski Andor sok mindent átvesz Zoltvány könyvéből. Vö. még: Uő.: A magyar irodalom problémái. Budapest 1927.
- ³² Bartha: i. m. 118. egyetértéssel idézi Gogát.
- ³³ It 1928. 164.
- ³⁴ Szász Károly: Kosztolányi Dezső: Meztelenül. Uo. 1928. 164.
- ³⁵ Vö. erről: Zulawski Andor: Irodalompolitika. Új élet – új irodalom. Budapest 1928. 156: „Besenyeyi azért hozta nekünk Voltaire-t és az egész művelt francia szellemet, hogy jobb magyarok legyünk, a *nyugatos* irány pedig azért lelkesült a *lés fleurs du mal* illatáért, hogy elfelejtsünk jó magyarok lenni.” Zulawski cikkgyűjteményében többször hivatkozik Horváth Jánosnak 2. sz. jegyzetben idézett művére.
- ³⁶ A Hankiss János által szerkesztett Kortársaink sorozat 1928-ban az alábbi füzeteket jelentette meg az alábbi sorrendben: Juhász Géza: Babits Mihály, Szondy György: Csathó Kálmán, Zsigmond Ferenc: Herczeg Ferenc, Juhász Géza: Móricz Zsigmond, Hankiss János: Tormay Cecile, Ruzitska Mária: Zilahy Lajos. A sorozat 1929-ben folytatódott. A szerkesztő Hankiss Jánost a helyesnek gondolt arányokra törekvés jellemezte: ha egy „Nyugat”-os szerzőről íratott egy füzetet, „ellensúlyul” a másik táborból legalább kettőt választott. Ugyanígy Vajthó László *Két költő-nemzedék arca* (10. sz. füzet, 1935.) gondosan mérlegel, nem foglal állást Ady Endre és Vargha Gyula értékelésekor, a szembenállás szerinte használt a magyar irodalomnak. Néhány adat függeléként idekiváncokzik a Nyugat-szerzők változó státusát és megítélését bemutató. 1) A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1916. március 4-i rendes közgyűlésén a 39 szavazóból 22 foglalt állást Babits választmányi tagsága mellett, míg Alszeghy Zsoltra 36-an, Gárdonyi Gézára (!) 37-en szavaztak. A Nyugat-szerzők közül Elek Oszkár 35, Schöpflin Aladár 32 és Király György 39 voksot mondhatott a magáénak. 2) Horváth János 6. sz. jegyzetben i. m.-vel egyidejűleg látott napvilágot *Elek Ilona: Móricz Zsigmond stílusa és nyelve*. Budapest 1911. Az alaptézist idézem a 3. lapról: „Móricz Zsigmond írásai bizonyos tekintetben kellemes ellentétét képezik (...) a »Nyugat«-ban jelentkező szinte beteggé finomult modern irodalomnak.” A mimetikus felfogás szellemében van szó a „sokszor szinte naturalisztikusan igaz színek”-ről. Így a *Sárarany* stilisztikájára „érzéki szemléletesség” jellemző. (5) 3) Az idők változását tanúsítja, hogy míg 1929-ben, Babits

Iphigénia-fordításában a korábbi tolmácsolásokhoz képest semmi jót nem lelő Szegzárdy-Csengery József 1938-ban már disszertációját Kosztolányi életművéről írja s publikálja Szegeden, az előszó szerint Babits Kosztolányi-tanulmányára építve, s a dekadenciát, a szimbolizmust, a XIX–XX. századi francia lírát, Baudelaire-től Valéryig irodalomtörténeti és nem hanyatlástörténeti jelenségként tárgyalja.

ELEK TIBOR

A történelmi jelen idő áramában

GION NÁNDOR: BÖRTÖNRŐL ÁLMODOM MOSTANÁBAN, IZSAKHÁR,
MINT A FELSZABADÍTÓK

Gion Nándor írói sikereinek, jó szervező és kommunikációs (beszéd) készségének, diplomáciai érzékének köszönhetően a hetvenes-nyolcvanas években több fontos szakmai és közéleti pozíciót betöltött a jugoszláviai magyar kulturális életben. Előbb, 1976-tól, a Vajdasági Íróegyesület titkára volt, majd 1979–82 között elnöke, 1983–85 között az Újvidéki Színház igazgatója (ekkoriban a Forum kiadói tanácsának elnöke is), 1985-től pedig, a magyarországi áttelepüléséig, 1993-ig, az Újvidéki Rádió magyar adásának főszerkesztője. Feltehetően ezzel is összefügg az életmű alakulástörténetének az a sajátossága, hogy míg korábban szinte évente születtek az újabb Gion-művek, a *Latroknak is játszott* 1976-os kiadását követő 15 évben csak a három, jórészt ifjúsági tematikájú kötete (*A kárókatona még nem jött vissza*, 1977; *Sortűz egy fekete bivalyért*, 1982; *Az angyali vigasság*, 1985) jelent meg. Másrészt a pályakezdő éveknek az aktuális valóság iránti írói érzékenységet ezekben az évtizedekben felváltotta a történelmi közelmúlt, a XX. század első fele iránti érdeklődés (hiszen még az ifjúsági művek is valamikor a negyvenes évek végén játszódnak). Közben azonban nyilván gyűlt az a kortársi élményanyag, amely a nyolcvanas évek második felétől a nacionalista szenvedélyek felszínre kerülésével, a jugoszláv állam szétesésének polgárháborús folyamatával, a kisebbségi magyar író léthelyzetét is alapvetően meghatározta és meg is változtatta végül. A kilencvenes évek műveiben (a *Latroknak is játszott* folytatásait kivéve) már hangsúlyos szerepet kap mindez, mint ahogy a művészet (benne az irodalom) általános, de aktuálisan is kérdéses helyzetével kapcsolatos aggodalom, illetve a valóság, az élet művészetté, irodalomná formálásának személyes, alkotói gondja is.

Az 1990-ben az újvidéki Forum Kiadónál, majd egy év múlva a Forum és a budapesti Szépirodalmi Kiadó közös kiadásában is megjelent regény, a *Börtönről álmodom mostanában* címével egy régi Gion-motívumot állít új kontextusba. Az 1968-as regény, a *Testvérem, Joáb* Török Ádámja számára az álom még a pozitív értékek szimbóluma: „A szép dolgokról kell beszélni, és a szép dolgokra kell gondolni. Még akkor is beszélni kell róluk, ha nincsenek; az álmokról is kell beszélni, és meséket kell mondani, egészen addig, amíg az emberek el nem hiszik az álmokat és a meséket.” De a *Virágos katona* Rojtos Gallai Istvánja számára is értéktelített menedék az álom, a kiábrándító valóságból való kilépés lehetősége. Az új regény én-elbeszélője minden korábbi Gion-hősnél többször álmodik, és az ő visszatérő álmai (a melegítő tüzet rakó-tápláló Hegedűs Marcella néni, a kőből aranyfogú üzbég lányt faragó Simikovics úr, az álmodót tengerparton fehér lepedővel váró

üzég lány) többsége is pozitív üzenetű, de a gyakorta álmódott börtön már rosszat jelent, legalábbis az egyszer (a tragikus balesetekor) Kiss Lajosként bemutatkozó főhősnek ez a tapasztalata. A regény nyitó bekezdése (felvillantva a később történet néhány mozzanatát) és záró sorai jelen idejű keretes szerkezetben („Mostanában ismét börtönről álmodom.” – „És azóta is börtönről álmodom mindennap.”) észrevétlenül teremtenek lehetőséget a múlt idejű elbeszélésre („Amikor először álmodtam börtönről...”), mert abból, a már megtörténtek felidézéséből, derül fokozatosan ki, hogy az elbeszélő börtönről álmódása negatív eseményeket, például a börtönbe kerülését előzte meg többször is.

A levelezőn magyar szakot végző egyetemista éjszakai portásként dolgozik a Fogászati Műszerek Gyárában, Thomas Mann műveit olvassa, mert dolgozatot készül írni róla, s közben barátainak, a versmondó esteket is tartó Lírikusok bandájának falaz a török Kucsuk cukrászdája előtti éjszakai cigaretta- és szeszcsempész akcióik lebonyolításakor. Előbb csak egyetlen éjszakára kerül egy falusi börtön falai közé a barátjával, Istenfélő Dániellel, egy részeg estén elkövetett meggondolatlan kerékpárlopás miatt, később viszont ittasan vezetve szerelme halálát okozza, s így az igazi börtönvilágot is megtapasztalja. Igaz, ez nem sokban különbözik a kinti világtól, főként miután egy halálokat is okozó tömegverekedést követően a Lírikusok és a rivális banda, a Mágások tagjai is bekerülnek a börtönként funkcionáló munkatelepre, rabgazdaságba. Nemcsak a bandaháború folytatódik, de a szeszkereskedelem is éppúgy megszerveződik, mint a börtönlakók számára rendezett versmondó estek, sőt, egy belügyi dolgozók számára fenntartott tengerparti szállodába kiszolgáló személyzetként kerülve (ismét éjjeli portássá válva), az elbeszélőnek szerelmi kapcsolatokra is éppúgy lehetősége nyílik, mint a kinti világban. „Ez a börtön a civil világ fonákjaként rajzolódik elénk, ahol a törvények megszeghetők, s az események ugyanúgy folynak, mint kinn” – írja N. Tóth Anikó¹ de Gion valójában a börtön és a civil világ közötti különbségeket elmosva még tovább megy. A festőművész Simokovics úr egyszer így fogalmazza meg a maga felismerését: „A börtönélet és a szabad élet között az a különbség, hogy az egyik helyen pezsgőt, a másik helyen teát isznak.” A börtönből szabadult Lírikusok az új, tervezett vállalkozás, az aranycsempészés kockázatait mérlegelve így társalognak: „– A börtönben is sokat kockáztattunk – mondta Dániel. – Vásárra vittük a bőrünket néhány üveg ócska pálinkáért. – Most nem vagyunk börtönben – mondta Lakner Feri. – Nem? – kérdezte Dániel. Erre elég sokáig hallgattunk mindannyian.” Nem lehet eldönteni, hogy ez a beszédes hallgatás és a regény zárása: a börtönről álmódás motívumának visszatérése, mennyiben utal a regény megírása időszakának, a nyolcvanas évek végének, jugoszláviai társadalmi-politikai közérzetére, (élete egyik utolsó interjújában mondja el Gion, hogy „nem véletlen volt a cím, akkor került Milosevic hatalomra Jugoszláviában, és tényleg börtönről álmodtunk elég sokan”²), mennyiben táplálkozik a szerző személyes közérzetéből (egykorú naplójegyzeteiben arról is beszámol, hogy mennyit járt azokban a hónapokban az Újvidéki Rádió magyar adása főszerkesztőjeként kivizsgálásokra, felelőségre vonásokra különböző bizottságokhoz³), és mennyiben akar kifejezni valamiféle álta-

¹ N Tóth Anikó: „Én csak a művészetekbe szököm, ha nagyon elfog a keserűség” Gion Nándor öt regényéről. In: *Uó: Kísérlet a megszólalásra és elnémulásra*. Kalligram, Pozsony 1999. 154.

² Elek Tibor: „... csak nézett ránk és hallgatózott”. Gion Nándor. In: *Uó: Fényben és árnyékban*. Kalligram, Pozsony, 1994. 254.

³ Gion Nándor: *Naplórészletek*. Magyar Szó, 1989. 12. 30. 19.; 1990. 01. 13. 17.

lános létállapotot, illetve a vágyott tágasság és szabadság elérhetőségével kapcsolatos lét-filozófiai szkepszist. A regény némely mozzanatából is lehet arra következtetni, hogy Gion a nyolcvanas évek végén ismét a pályakezdő regényeire emlékeztető érzékenységgel fordul az aktuális valóság problémái felé: a Lírikusok szavalóestjének folytatását azért tiltják be, mert megengedhetetlen, hogy a rabok „színházat játsszanak, egyetlen nyelven, még hozzá olyan nyelven, amit alig ért valaki.”; becsületes képű, öreg parasztemberek, akik kétszövű vadászpuskával is megajándékozzák, azzal az érveléssel hívják a tanyavilágukba tanítóskodni az elbeszélőt, hogy „ez az egyetlen magyar iskola arrafelé, és ha nem lesz tanítónk, bezárják az iskolát, és a gyermekeink szétszóródnak a környező falvakban”. A börtönvilág és a kinti világ strukturális párhuzamai és a börtönről álmodás visszatérése a regény végén, mivel sem a regény térideje, sem a szociológiai körülmények nem konkretizáltak, mégis valamiféle általános érvényűség felé mutatnak inkább, mint konkrét aktuálpolitikai jelentésekre. Szilágyi Márton is azt írja, hogy a regény körbezárulásával a börtön „létszimbólummá válik”. Ugyanakkor szerinte „a könyv nem azt állítja egészében, mint ez a szerkezet: hogy tudniillik a világ egésze börtön, mi pedig foglyai vagyunk a létnek.” Jóllehet „Gion éppúgy a *kint* és a *bent*, a külvilág és a belvilág azonos struktúrájának a kiemelésére törekedett, mint a börtön-, láger-, vagy iskola-regények legjobb darabjai (gondolhatunk itt Ottlikra éppúgy, mint Csehovra, Musilra, Mario Vargas Llosára vagy akár Kertész Imrére, s a sor még folytatható). Csakhogy ez a börtön nem a szenvedés színtere, hanem a kiteljesedés lehetősége. Itt mindenki felfokozva élheti át önmaga legjobb képességeit...”⁴ (kiemelés az eredetiben). Ráadásul a börtön a regény szimbólumhálózatából sem emelkedik ki annyira, hogy a végső szavak sugallta jelentést elbírija, és a szerzői narrációhoz közelítő szövegformálás sem teszi hihetővé a kompozíció szuggerálta értelmezést, mivel „Az egyes szám első személyű elbeszélést az író nem kapcsolta össze olyan, áradó erejű, hangsúlyozottan egyéni nyelvhasználattal, amely a regényt egy szubjektív tudat létfelfogásává avatta volna. (...) A könyv gondosan felépített mikroszerkezetére így települt rá egy olyan szerzői szólam, amely gyöngíti a regény értékeit.”⁵

Ennek a szerzői szólamnak a jelenlétét érzékelem én a költészet börtönvilágbeli kiemelt, élére állított helyzetében is. A élet és művészet, az alkotás, az irodalom szerepe az ember életében régóta foglalkoztatta az ifjú korában e regénybeli hőséhez hasonlóan sok Thomas Mannt olvasó Giont, emlékezzünk csak az *Olyan mintha nyár volna* novelláira, vagy a *Virágos katonára* (és később is fogja még, lásd például a *Mint a felszabadítók* elbeszéléseit és a posztumusz novelláskötetét!), de ilyen hangsúlyosan még egyetlen művében sem tematizálta, mint itt a költészetet. Talán azért, mert ekkoriban szembesült először ő maga is a művészetek, az irodalom háttérbe szorulásával. Épp e regény írásának elkezdéséről beszél egy interjúban, amikor a következő, az olvasók által az irodalomnak való hátat fordításra, a kulturális értékek mindennapi devalválódására vonatkozó kérdésre így válaszol: „Megpróbálok áltatni magam. Áltatni azzal, hogy az igazi értékek mégsem devalválódnak. A mindennapi jelenségek persze gyakran rácsafolnak erre. De azért mégis maradnak emberek, akik a művészetre, az irodalomra esküsznek, még könyvet is vesznek, és el is olvassák. Amíg ők vannak, addig nem lehet komoly baj. Lehet, hogy ez elenyésző

⁴ Szilágyi Márton: Otthonunk a börtön? In: Uó: Kritikai berek, 1995. József Attila Kör Balassi Kiadó, 1995. 110.

⁵ Uo.

kisebbség. De hát mikor nem voltak kisebbségben az ilyen emberek?”⁶ E regény időnként már-már azt a látszatot kelti, hogy többségben vannak azok, akik a költészetre esküsznek, ráadásul a börtönben. Az elbeszélő már a börtön felé haladó buszban, mintegy az önsajnálát következtében, elkezd a versírást, de később is gyakran fordul hozzá vigaszért („Én csak a művészetekbe szököm, ha nagyon elfog a keserűség.”). A börtönbe bekerülő, titokban kint is verseket író Istenfélő Dániel is hamar szükségét érzi, meg is fogalmazza, hogy „Költészet nélkül elviselhetetlen a börtönélet.” Még a hegyekből a síkvidékre költözött új őrparancsnok, a Macedón is azt állítja, hogy ő tényleg szereti a verseket. A szeszereskedelmet a börtönben is megszervező Lírikusok bandája két szavalóestet is tart a sorstársak számára, előbb magyar klasszikusok verseiből, majd a vezérük Istenfélő Dániel verseiből, mindkét szer nagy sikert aratva úgy, hogy a hallgatóság többsége nem is érti a magyar nyelvet, mintegy bizonyítva, hogy „Az igazán szép vers mindenkor áttöri a nyelvi határokat.” Csakhogy Istenfélő Dániel versei egyrészt klapanciák inkább, mint szép versek, másrészt a költészettel foglalkozó tucatnyinál több szöveghelynek, kijelentésnek csak egyik fele, s többnyire éppen az Istenfélő Dánieltől származók állítják, hogy „a költészet az, amely igazából éltet bennünket”; „A költészet félremozdítja a csillagokat és feltámasztja a halottakat.” A kijelentések másik fele, például a verseket állítólag szerető Macedóntól származók, az ellenkezőjét állítják: „a költőkből tulajdonképpen nincsen semmi hasznunk.”; „A költészet már önmagában haszontalan és káros dolog. Ábrándozóvá teszi és elpuhítja az embereket.” Az érthetetlen nyelvű szavalóestekkel nemzeti ellentétek szítása gondolat is Macedóntól ered, igaz a rivális banda a Mágánások aknamunkája nyomán. S amikor ennek következtében végül a Lírikusoknak dönteniük kell, hogy „ezen túl verseket szavalgatunk-e, avagy pálinkát árulunk”, az elbeszélő idealizmusával szemben korábban is mindig pragmatikusabb Istenfélő Dániel is Macedón álláspontját ismétli már, igaz, mintha csak taktikai megfontolásból: „Börtönben legyen rugalmas az ember – mondta Dániel. – Időnként visszavonulunk, de ez még nem jelenti azt, hogy feladtuk elveinket. A szeszereskedelemből még lehet egy újabb költészeti színpad, a költészetből viszont sohasem lesz jó üzlet.” A regény tehát a felszínen, szövegszerűen egyszerre állítja és kérdőjelezi meg a költészet, az irodalom erejét, hatalmát, s mivel a börtönvilágban ugyanazok a törvényszerűségek és erők működnek, mint a kinti világban szükségszerű a veresége is, a visszaszorulása a magánszférába.

A mű egészének világa azonban mintha határozottabban foglalna állást, annak ellenére, hogy a jelképi érvényű álmok, mesék, valóságos történések összhangzása nem valószínűleg olyan tisztán, mint a legjobb Gion művekben. A tengerparti kalandok beiktatása a cselekménybe például különösen erőszakoltnak tűnik. A börtönkörülményei változásával az én-elbeszélő főhős is felhagy ugyan a versírással, de a korábbi Gion-hősökhöz hasonlóan, álmaiban, meséiben tovább őrzi azokat az eszményeket, értékeket, élükön a szabadságvágygal, melyeket a költészet is közvetít, táplál. Másrészt meg is erősödik régi tervében, hogy az egyetlen befejezése után egy tanyasi iskolába menjen „gyönyörű és hasznos dolgokra (...) okítani az ámuló tanyasi gyerekeket”, a börtönből szabadult elbeszélő már nem követi az aranycempésszé fejlődő Lírikusokat, elfogadja a becsületes arcú parasztemberek ajánlatát. E fordulat, időnként valóságoszerű elemekkel, kalandokkal is tarkí-

⁶ Mesélni: igaz történeteket. Bálint Sándor interjúja. Magyar Szó, 1987. október 31. 13.

tott sajátos fejlődésregény⁷ végén az utolsó mondattal („Mégis börtönről álmodom mostanában.”) a szerző nemcsak nyomasztó keretbe foglalja a történetét, nemcsak a befejezés pátozát vonja némiképp vissza, ahogy a regény egészén végighúzódoan a művészet, költészet, a szépség életünkben betöltött lehetséges szerepét is rendre ironikus kérdőjelekkel illette, de a feltehetően, a hatvanas évek végén, hetvenes évek elején játszódó cselekményt, a megírás idejének szorongást keltő polgárháborús előérzetével is felruházza.⁸

*

A Budapestre történt 1993-as átköltözését követően, a Kortárs Kiadónál megjelent *Izsakhár* (1994) című regényét már egyenesen a háború tapasztalatával írja Gion, sőt, a mű direktben meg is jeleníti a háborús állapotot, legalábbis a hátszág állapotát. Itt nem cigarettával, szesszel, hanem a nyugtató, békességteremtő gyógynövények után, illetve mellett már fegyverrel kereskednek. Az előbb csak katonásdit játszó suhancok nemzeti indulatoktól fűtötten önként hadba vonulnak, majd látva, hogy ott meg is lehet halni, haza, sőt Magyarországra szöknek. A menekülni próbáló magyar fiút a vonatról szedik le, erőszakkal kiviszik a frontra, majd a hősi halálát követően önkéntesként temetik el. A város fölött szúnyogirtást végző kis repülőgépet ellenséges harci repülőnek nézve lelövik. Az egyik fegyverkereskedőt szitává lövik egy kávéház teraszán, a bérház pincéjébe szabadcsapat költözik, hogy lögyakorlatokat tartson, csak hogy az első alkalommal felrobban a kézigránát egy fiú kezében, de a bibliai Izsakhárról szóló regényén dolgozó M. Holló János író is előbb baltát, majd egy pisztolyt helyez az ablakpárkányára az ártó szándékúak elriasztásául.

Ennek a regénynek sem az aktuális valóságábrázolás mikéntje, hitelessége azonban az igazi tétje, még ha a korábbiaknál talán pontosabban is tesz eleget egy effajta elvárásnak, jóllehet ezúttal sem konkretizálva például az időt és a helyszínt. Sokkal inkább az teszi izgalmas olvasmánná, ahogyan a háború nyomasztó tapasztalatát a maga esztétikai formanyelvével irodalomná, akár a világ bármely pontján érvényes irodalomná alakítja. Az előző regények én-elbeszélőinek szubjektív nézőpontját ezúttal jelöletlen harmadik személyű, szentvelen narrátoréra váltva például, aki többnyire azonban most is az M. Holló János nevű író főhős perspektívájából láttatja az eseményeket. Nem csupán a történelmi jelen idő átélhető rögzítését, de azzal egyidejűleg a regényben íródó regény bibliai idejének felidézését, sőt a két idő és a bennük zajló cselekmény egymásba játszását is megvalósítva, a magyar és a világirodalomból egyaránt ismert „regény a regényben”, „a saját far-

⁷ Domokos Mátyás és Varga Lajos Márton szerint a mű a pikareszk regényformákkal is rokonságot tart. Varga Lajos Márton: Kritika két hangra. Pesti Szalon könyvkiadó, Budapest, 1994. 42–50. Bányai János pedig valamiféle „nemzedéki regényt” is sejt benne, amely „a Symposion-nemzedék viszontagságos összetartozását, meg belső ellentéteit idézi fel, mintha csak Gion tisztába akart volna jönni indulásának éveivel, amikor a bűn és a költészet lehetőségei, a bukás és a siker esélyei még sorra kéznél voltak.” Bányai János: Gion Nándor. In: Uő: Egyre kevesebb talán. Forum Könyvkiadó, újvidék, 2003. 181.

⁸ Fekete J. József a befejezésből határozottan arra következtet, hogy Gion két idősíkból merítve hozta létre a regény téridejét: a hatvanas–hetvenes évek fordulójára (az általa felismerni vélt újvidéki, mitrovicai, egy meg nem nevezett adriai falusi helyszínekre) rákopirozódik a nyolevanas évek végének idősíkja. Fekete J. József: Bájosan együgyű kőszobrok. In: Gion Nándor: Börtönről álmodom mostanában. Noran, 2008. 609–610.

kába harapó szöveg” típusú poétikák eredeti változatát létrehozva. Érdekes a kötet szerkezeti formája is: ahogy a novellisztikus fejezetek élére a filmsorozatok dramaturgiájából kölcsönvett összegező és visszatekintő mondatokat helyezve megnöveli a fejezetek önállóságát, de közben épp e mondatok által és még inkább a fejezetek cselekménybeli összefűzésével megteremti a műegész műfaji értelemben vett regényességet is. (Igaz, a regény nézőpontjából az állandó ismétlések fárasztóak és feleslegeseknek tűnnek.) Egy interjúban el is mondja a szerző, hogy a fejezeteket úgy írta meg, hogy novellákként külön is megállják a helyüket, de kezdettől regényben gondolkodott.⁹ Címekkel is ellátta és önálló novellákként közölte is az egyes fejezeteket. Hasonló módszerrel készült a *Börtönről álmodom mostanában* is, csak annál a műnél nem kaptak külön címeket az egyes részek, így mindegyik a regény címe alatt jelent meg előzetesen. A következő kötet, az *Izsakhár* folytatásának is tekinthető *Mint a felszabadítók* novellasorozatából viszont nem formált olyan értelemben sem egységes regényt, mint az előző kettőnél.

Az *Izsakhár* poétikai bravúrja ugyanakkor épp az, hogy az önmagukban is teljes novellák sorozatából nem egy klasszikus értelemben egységes regény, hanem tulajdonképpen két-három egymásba szőtt regény egysége bontakozik ki. Az M. Holló János nevű író negyedik emeleti lakásában háromkötetesre tervezett regényt ír Izsakhárról, hogy igazságot szolgáltatson neki, mivel a Bibliában alig esik szó róla, miközben apja, Jákob, halálos ágyán így áldja (átkozza) meg a Leától származó ötödik fiát: „Izsakhár erős csontú számár, a karámok közt heverész. S látja, hogy jó a nyugalom és hogy a föld mily kies: teher alá hajtja hátát, s robotoló szolgálva lesz.” Kevés ismerettel rendelkezik azonban az író a korabeli viszonyokról, életformáról, gazdálkodási (állattenyésztő, fölművelő) módokról, ezért s mert a hétköznapi környezetének egyre erőszakosabbá váló viszonyai, még a saját szemlélődő, megfigyelői életformája (ablakából gyakorta színházi távcsővel figyeli az embereket, igaz, hogy őt meg egy szemközti lakásból katonai távcsővel figyeli valaki, aki talán még a regényébe is belelát) mellett is, rendre megzavarják, nehezen halad a munkával. Az írás, az elbeszélés nehézségeinek időnként hangot is ad, de ebből nem következik az, hogy a regény „a regényírás lehetetlenségéről” szólna¹⁰, hiszen a megtorpanások, kitérők ellenére, mire az M. Holló Jánosról (az ő regényírásáról) szóló csupán 140 oldalas regény elkészül, addigra a saját és a kiadója megelégedésére M. Holló János regénye is elkészül (legalábbis az első kötet), jóllehet mi csak a mozaikjait, egyenes idézetként csak ritkán, többnyire a narrátor közvetítésével átmesélt töredékeit ismerhetjük meg. Ellenkezőleg, ebben az értelemben az *Izsakhár* inkább egy regény keletkezésének regénye, regény a regényírás lehetőségeiről, például arról, mennyire meghatározhatják egy író akár bibliai teremben játszódó munkáját is a saját korának, életének tapasztalatai, mozzanatai, hogyan képes ezekből építkezve egy teljesen fikciós világot létrehozni stb., tehát a regény az élet, a valóság művészetté alakítása technikájának már-már didaktikus példatáraként is olvasható akár.

M. Holló János a regényírás mellett éli az életét, szerelmi kapcsolatot tart fenn egy a disznóinak a kukákból kenyérhéjat guberáló asszonnyal, közben megismerkedik az asz-

⁹ Visszatérő hősök, regénytrilógiák, nyitva hagyott kapuk. Becsy András beszélgetése Gion Nándorral. Bárka 1997. 4. 7–11.

¹⁰ Másokkal ellentétben Toldi Évával értek egyet e kérdésben. Toldi Éva: Kis délvidéki szappanopera. Alföld, 1995. 08. 83–85.

szony férjével, az asztrológus, gyógyteakészítő Ervinnel, aki a Szivárvány Harcosának vallja magát, de vélhetően ő maga a szekta mestere, a Nagy Fehér Madár is, majd annak testőrével, a nyugdíjas rendőrrel, s a kereskedővel, aki a háborús körülmények miatt egyre kevésbé kap minőségi árut a nyugati országrészből, így a gyógyteák mellett egyre inkább fegyverrel kereskedik maga is. Az író bár kezdettől fenntartásokkal kezeli a Szivárvány Harcosa, Ervin szónoklatait a gyűlöletet szeretetté változtató tevékenységéről, az asszony miatt és a terjedő háborús hangulat miatt, a maga módján még segíti is, az idegnyugtató és békességet árasztó gyógyteakészítést és -forgalmazást kereskedelmi szintre emelő tanácsaival. Közben azonban egyre inkább szembesülnie kell a békességteremtő szándékok hatástalanságával, a gyógytea- és a fegyverkereskedelem összekapcsolódásával, a városban is terjedő erőszakkal és bűnözéssel. Időnként nyugtalan éjszakai vannak emiatt, ahogy a közben íródo regénye hősnének, Izsakhárnak is, mert a birkapásztorai egy a sivatagon végigrohanó, hatalmas égő szemű tevéről mesélnek, ami nagy baj, sivatagi vihar, dög-vész, hegyi martalócok garázdálkodása közeledtét jelzi, és mert sokáig nem tudja, hogy keserves munkával fölszántott földjeibe mit vettessen. Aztán eszébe jut, hogy gyógynövényeket kellene, ezért eljár egy bölcs öregemberhez, hogy megtudja tőle a gyógynövények, gyógyteák titkát, majd a termést jó pénzen áruba bocsátja a környező kereskedőknek. Izsakhár békességet próbál teremteni, ahogy M. H. J. is hasonló forróságot kezd érezni, mint ami a bibliai tájakon hevít, és azt lesi az égen, hogy megkritkultak-e már a csillagok, mert a nagy szakállú, bölcs öregember azt mondta Izsakhárnak, hogy ez is, nemcsak az égő szemű tevé, a vész közeledtét jelzi. És így tovább. A párhuzamosan íródo regények fokozatosan átjárják egymást, egészen a mondatok szintjéig. M. H. J. nemcsak írja, de már maga is éli Izsakhár világát, vagy másképpen: M. H. J. valósága izsakhári vonásokkal telítődik, a valóság és a fikció különbsége feloldódik. Vilcsék Béla megfogalmazásában: „A valóság tényei benyomulnak a fikció világába, maguk alá gyúrik a regény elképzelt világát; a mindennapok valóságossága viszont fikciós eszközök alkalmazásának köszönhetően mégis regényszöveggé, művészi világgá nemesedik.”¹¹

M. H. J. egyszer felidézi a lakását korábban takarítgató idős néni sommás véleményét, aki a képes Biblia áttanulmányozása után azt a tanulságot vonta le belőle, „hogy az emberek mindig gyilkolták egymást”. Erről az jut az író eszébe, hogy „Izsakhár esetleg háborút is kezdetne valamelyik szomszédja ellen, és akkor nem kellene földet művelnie és egyéb fárasztó dolgokat végeznie, a háborúval mindent meg lehet magyarázni, azt is, hogy miért nem dolgozik az ember, és ürügyet is mindig lehet találni a háborúra, csakhogy Izsakhár sivatagi földjét minden oldalról testvéri törzsek vették körül (...) és Izsakhár nem akarta bántani saját véreit, bár Manassétól megpróbálhatott volna kijáratot kérni a tengerre, ez biztosan háborúhoz vezetett volna...” Az ilyen gondolatmenetekben, helyzetrajzokban vagy az olyan párhuzamban, melyet például a kiadói szerkesztő fogalmaz meg M. H. J. regényét lapozgatva („Az emberek mindig is idegesek voltak, még a régi bibliai időkben is. Manapság is idegesek az emberek. Terepszínű egyenruhát öltenek magukra, fölfegyverkeznek és idegesen lövöldöznek.”) nem nehéz felismerni az arra irányuló szerzői szándékot, hogy „a háborús környezetnek történeti dimenziót adjon, érzékeltesse az öldöklési vágy és a testvérháború ősi jellegét.”¹² Vagy ahogy Fekete J. József fogalmaz, „a jelenben

¹¹ Vilcsék Béla: Regény helyett regény. Kortárs, 1995. 02. 106–109.

¹² Toldi Éva i. m.

zajló testvérháború atavisztikus eredői a történelem előtti időben nyernek okozati megerősítést, mindkét világ abszurdá válik és groteszkbe vált, megteremti az egymásba való átjárhatóságot, és ezáltal erősíti a másik és saját hitelét.” A hangzatos szólamokat, a kis-szerű emberi magatartásokat leleplező finom, rejtett ironia, humor régóta jelen van már Gion műveiben, az *Olyan mintha nyár volna* című novelláskötetben abszurd, groteszk helyzetekkel is találkoztunk már, de a történelem valóságos képtelenségei mégis mintha új minőségekkel, az abszurd és a groteszk más, tragikusabb vonásaival is gazdagítanak művészetét. Az *Izsakhár* ugyanakkor nemcsak ábrázolja a téboly természetét, de a humanizmus nevében egyúttal el is utasítja: M. Holló János regényhőse nem indít a testvérei ellen háborút, az író nem ír regényt a Nagy Fehér Madárról (mert rájön, hogy immár azzal is a fegyverkereskedést szolgálná), bármennyire is megfizetnék, de leginkább a regény záró mozzanatából olvasható ki az elutasítás, amikor M. Holló János az öt katonai távcsővel figyelőnek azt írja föl egy lapra: Izsakhár elment és csak akkor jön vissza, amikor a levendulabokrok magasra nőnek. Ugyanis nem sokkal korábban azt írta a regénye végére, hogy Izsakhár földműveseivel levendulát ültetett a sivatagi földekbe, mert (amint azt a kiadói szerkesztőtől hallotta az író), „a levendula igen hasznos növény, nagy ereje van, illatával elűzi a szúnyogokat, böglyöket, legyeket, sőt még a patkányokat és egyéb undorító rágcsálókat is.”

*

A *Mint a felszabadítók* (1996) című, a kiadói jelzet szerint „elbeszélések”-et tartalmazó kötet ismét keretes szerkezettel él, olyan, az *Angyali vigasságé*hoz hasonlóval, amelynek egyik a funkciója szintén a mesélés alaphelyzetének megteremtése, még ha kicsit másképpen is, mint ott. A tizenöt írás első és utolsó darabja (*Szomorú langaléta négerék, Űriemberek a folyón*) szerint M. Holló Jánosnak, „aki önérzetes és hengegős kedvében híres írónak szokta magát nevezni”, Irmay József, „az erős csontú és biztos kezű asztalosmester” „szép, békebeli történeteket” mesél a saját életéből, többek között feltehetően azt a tizenháromat is, melyeket a keret között ad elő, egyes szám első személyben az írónak. Ugyanakkor a *Hatodik ujj* és a *Halk szavú tisztességes lányok* című elbeszélések első mondatai is erre a narratív alaphelyzetre utalnak¹³: Nem meséltem még magának Bruzsinszki-ről, a lengyelről.”; „A házasságomról, pontosabban a nősülésemről eddig nem meséltem magának, mert úgy gondoltam, túl hosszú történet, nyilván nem írná meg...” A két keretnovellában azonban, egy (mintha csak az *Izsakháréval* azonos) harmadik személyű elbeszélő ad elő egy-egy önmagában is megálló és érthető történetet, amelyek középponti szereplője M. Holló János, s csak eközben, mintegy mellékesen, a történet kommentálása során derül ki az említett alapszituáció. Az írások, illetve a kötet megalkotásával kapcsolatos meta-narratív reflexiók szokatlan játékokra hívják föl az olvasót, s ennek részeként megpróbálják el is bizonytalanítani az elbeszélőt, illetve szerző kilétét illetően. „– Írjon valami másról – tanácsolta Irmay József. – Sok mindent meséltem én már magának, azokat is megírhatja.

¹³ Nem is értem, miért állítja Dömötör Edit, hogy míg az *Angyali vigasságban* magának a mesélésnek az aktusa is gyakran olvasható, ebben a kötetben „nincs olyan novella, amelyikben – nyelvi-leg jelölt módon – Irmay mesélne M. Holló Jánosnak. Azt, hogy a keret által közrefogott történeteket Irmay neki mesélte, magát mint aktust a szöveg nem jeleníti meg...” Dömötör Edit: Műfaj és kompozíció – Gion Nándor novellásköteteiről. *Iskolakultúra*, 2002. 3. 104–116.

– Az egyik történetét már megírtam – hazudta M. Holló János. – Igazi szép békebeli történet. Jó novellát kerekítettem belőle. (...) – Mi a címe a novellának? – »Jó lélek költözött beléjük« – olvashatjuk az első írás (*Szomorú langaléta néger*) vége felé. A mindentudó narrátor szerint tehát hazudik M. H. J., csakhogy a kötetbeli következő írás címe éppen az, hogy *Jó lélek költözött beléjük*. A keret zárulásaként pedig ezt olvashatjuk az utolsó írás végén: „– Írni fog erről a hajóútról? – kérdezte Irmái József. – Most éppen egy novellát írok. Egy békebeli történetet, melyet maga mesélt nekem valamikor. – Mi a címe a novellának? (...) – »Nemzeti színek« – mondta M. Holló János, és mivel alapjában véve szavartató ember volt, elhatározta, hogy egyszer tényleg megír egy novellát ezzel a címmel.” (*Úriemberek a folyón*). Viszont a kötet tizedik elbeszéléseként olvashattunk is már egy ilyen címűt, tehát megint hazudott(?), hiszen már megírta(?), vagy a narrátor hazudik (ismét?), aki maga is azt a látszatot kelti mintha M. Holló János még nem írta volna meg(?). Ráadásul a kötetbeli M. Holló János azonos Gion előző kötetének, az *Izsakhár* című regényének az *Izsakhár* című regényén dolgozó főhősével, számtalan utalás egyértelműsíti ezt, például az említett kötetzáró novella tetőpontján M. Holló János az *Izsakhár* című, közben már megjelent regényének (ami Gion regénye is lehetne akár) mutogatásával ér el döntő fordulatot a cselekményben. A ki, mikor, mit mondott és írt meg „valójában” gordiuszinak látszó csomója azonban, ha nem is oldható meg egy huszárvágással, viszonylag egyszerűen kibogozható (legalábbis ezen mű esetében), ha azt feltételezzük, hogy az Irmái József által különböző alkalmakkor elmesélt történeteket „valóban” novellákká formálta az M. Holló János nevű író, de valamikor a keretnovellákban történtek után, csakhogy az M. Holló Jánosról szóló történetek narrátora a két általa előadott elbeszélés közé illesztette az Irmái által előadott, M. Holló által megírt történeteket. Kár, hogy Domokos Mátyás nem egyszerűen az Osiris kiadású kötet kiadói szerkesztőjeként van feltüntetve benne, hanem úgy is, mint aki „Válogatta és szerkesztette”, mert így a szerző, Gion Nándor szerepe válik kérdésessé némiképp.

A kötet írásai között a keretszituáción túl összefüggést teremt az is, hogy az Irmái József által mesélt történeteknek ő maga is szereplője (sőt, néhány más szereplő is több írásban felbukkan), s a történetek kronologikus rendben haladnak az ő életpályáján, sőt, az elbeszélő-főhős időnként vissza is utal életének korábban már megismert szakaszaira. Az egyes írások történeteiből azonban nem bontakozik ki egy összefüggő cselekményű élettörténetet, sőt, nem is Irmái sorsának alakulása áll középpontjukban, Irmái többnyire tulajdonképpen csak médium, rajta keresztül, az ő közvetítése által, az ő előadásában (igaz, M. H. J. leírásában) ismerünk meg másokról szóló történeteket. Bármelyik szöveg elhagyható volna a többi és az egész sérelme nélkül, mint ahogy újabbakkal is kiegészíthető lenne a kötet, az előzményekre utalások nem motivikus jellegűek és nem működnek önmagukon túlmutató kohéziós erőként, miközben az önmagukban megálló és érthető egyes történetek kerek egész novellaformába öntöttek. Mindezért az én olvasatomban ez a Gion-kötet áll legközelebb ahhoz, hogy novellafüzérként, akár regényszerű novellafüzérként jellemezhesük, miközben az *Ezen az oldalon* értelmében semmiképpen nem, de még az *Angyali vigasság* értelmében sem regény.

Egy sajátosan laza szerkezetű regény esetleg abban az értelemben lehetne, ha az Irmái József történeteit megíró M. Holló Jánosról szóló regényként olvasnánk, ami nem lenne egészen légből kapott olvasat, hiszen, amint láthattuk, az *Izsakhár*ról regényt író M. Holló

Jánosról szóló (eredetileg novellaformákban közölt) regény az *Izsakhár* is. Korábban pedig idéztem már, hogy Gion egyik interjújában trilógiát emlegetett az *Izsakhár* kapcsán (is). A harmadik kötet az író korai halála miatt sajnos már nem készülhetett el, de az, hogy nagyjából a két kötet megírásának időszakában, esetleg utána is születtek olyan, M. Holló Jánosról szóló novellák is, melyek az M. Holló Jánosról szóló köteteknek nem váltak, válhattak részeivé, azt mutatja, hogy valóban tovább, illetve másképp is foglalkoztatta Giont az általa teremtett író alakja. Az *Ahol szépek a tengeri kagylók* című elbeszélés (ami eddig csak Tiszatáj, 1995. 6. számában jelent meg) M. Holló János és a montenegrói Gara nevű író kubai útjáról, illetve M. Holló ottani szerelmi kalandjáról szól, nyitott, további élményeket sejtető befejezéssel, a *Jéghegyen, szalmakalapban* című (olvasható az azonos című, 1998-as válogatott novelláskötetben) a Havannából való hazatérésüket meséli el (Jugoszlávia szétesésének lehetőségét előre-, illetve hátravetítve), a *Mint a felszabadítók* első írása (*Szomorú langaléta négerek*) pedig a havannai élményekre és a hazatérésre utal vissza, s arra, hogy „Már akkor elhatározta (ti: Havannában – E. T.), hogy egyszer majd hosszasan ír ezekről a kellemes élményekről...” Ezek alapján elképzelhető, hogy a harmadik, M. Hollóval kapcsolatos kötet erről a kubai útról szólt volna, esetleg a fiktív író más külföldi útjairól is, mivel az *Átlósan az utcán* című, először a Vigília 2001. 5. számában megjelent (a *Mit jelent a tők alsó?* posztumusz-kötetben is olvasható írás) M. Holló János egy svédországi élményéről számol be úgy, hogy közben a délvidéki magyarok ingtag identitástudatáról, szolgalelkűségéről mond kemény ítéletet.

A *Mint a felszabadítók* azonban mégis inkább Irmay József regénye lehetne, mint az M. Holló Jánosé, csakhogy az Irmay történetek, ahogy fentebb jeleztem, igazi regénnyé nem állnak össze, ezért is maradok én a novellafüzér műfaji meghatározás mellett. Gion a keretnovellákkal (és az utolsó előtti, *A málnaszedő gyógyulása* cíművel) egyrészt folytatja a délvidéki háborúk világának az *Izsakhárban* megkezdett bemutatását, másrészt, az Irmay-féle elbeszélésekkel, a háttérükről, a hozzájuk vezető útról is adalékokkal szolgál. A háborús élmények azonban, miként az *Izsakhárban*, itt sem közvetlenül jelennek meg: az első elbeszélésben az M. Hollónak könyvespolcot készítő Irmay mutatja be a Vukovárból remegő kézzel hazatért keresztfiát „háborús hősként”, akit tökrészezen vittek ki a frontvonalra és neveltek arra, hogy lőjön mindenre, ami mozog (öregekre, gyerekekre is akár), ne csak a gárdistákra. A történet szerint M. Hollónak támad az az ötlete, hogy ezt a háborúba visszatérni nem akaró fiút, egy nála éppen ismét felbukkanó (ti. az *Izsakhárban* betörőként már megismert) fiatalember útlevelével szöktesse át Magyarországra az asztalosmester. A két utolsó elbeszélésben az egykor remegő kezű suhanc már nemzetközi fegyverkereskedőként, csempészként szerepel, s az éppen aktuális üzlete sikeres megvalósulásában tudatlanul és akaratlanul ismét M. Holló és Irmay segíti meg. Úgyes, ahogyan a keresztfiú, illetve nevelt fiú alakjával Gion szinte észrevétlenül összeköti, egymásba át- és visszavezeti a kerettörténeteket és az Irmay által elbeszélte történeteket, mindenféle didakticizmus nélkül, de mégis érzékeltetve ezáltal a kötet egészében fel-felvillantott tendenciák végkifejletét – az ilyen megoldások révén valóban regényszerűvé válik a novellafüzér.

Irmay történetei messze visszavezetnek a múltba, a *Norvégiától Észak-Afrikáig* című elbeszélés például egészen a második világháborúig, mivel Irmay egykori főbélője, akinek a műtétéhez vért ad, valamikor a királyi gárdában szolgált, s bár a hadifogságból már gőztesként, a kommunistákkal tért haza, majd tisztos nyugdíjjal jutalmazták, a lakása fa-

lára Sándor király képét is kifüggesztette. Súlyos betegként, Irmái segítségére szorulva a korábban elfeledett magyar nyelvhez is visszatér, ami nemcsak Irmái ösztönös humanitárius szándékát erősíti meg, de a színház igazgatóját is. Ugyanakkor Irmái barátnője, a színház párttitkára nem hajlandó vért adni a „reakciós disznónak”. A *Kardvívó télen és tavasszal* című elbeszélésben pedig az 1956-os menekült magyar olimpiai csapattag kardvívóhoz nem akarja adni a lányát az orosz hadifogságot tíz évig élvező, az oroszokat mégis (talán a ruszin származása miatt) megkedvelő Mudri Péter, mert ellenforradalmárnak tartja. A menekülteket őrző, de magyarul nem tudó szerb rendőr és a szerbül nem tudó kardvívó között Irmái tolmácsol, s már-már jelképes érvényű, hogy azáltal terem megértést közöttük, hogy a szavaikat félrefordítja. Mindkét történet alakulásában kimondva kimondatlanul szerepet játszanak a második világháborút követő jugoszláviai politikai berendezkedéssel összefüggő mozzanatok, mint ahogy a többnemzetiségű térség lakosainak származási és nyelvi adottságaival, az ebből származó elfojtott feszültségekkel összefüggők is. S így van ez a kötet szinte minden egyes írásában. Bakos Károlyt a *Rádió és a gumibot*-ban egy rendőr (aki szerint Nagy Imre is afféle magyar nacionalista volt, mert „a magyarokról sohasem lehet tudni”) politikai viccek mesélésének koholt vádjával zárhatja börtönbe, miközben annak igazi bűne, hogy elszerette a feleségét. A *Nemesi származékok*ban szereplő, a montenegrói hegyekben felnőtt Kilibardába tekintélyes öregemberek azt sulykolták, hogy ő a legkiválóbb nemzet tagja, de a síkságra költözve élete során többször alulmarad a számára ismeretlen nyelven beszélő, ezért őt kezdettől idegesítő, őslakos magyarokkal szemben, s ebbe belebetegedve gyilkos tette ragadtatja magát. A *medúzák nem hoznak szerencsét* építési vállalkozója a horvát tengerparton meggazdagodó Wanderer Imre így töpreng: „Lehet, hogy nem vagyok magyar katolikus (...) Nagypám még német gabonakereskedő volt. Az is lehet, hogy én meg horvát leszek, ha sokáig itt maradok. A feleségem szerb, és ez jó, így bebiztosítjuk magunkat minden oldalról.” A falu feltehetően horvát polgármestere viszont már így minősíti a szárazföldről érkező embereket (akikből egyébként élnek): „Gyülevész népség. Százféle nyelven beszélnek, és gyűlölik egymást. Még bennünket is. Addig maradnak nyugton, amíg lehűthetik magukat a tengerben, de egymás torkának esnek majd, ha egyszer a tenger kiveti őket. Nem szeretjük ezt a gyülevész bandát.” A *Nemzeti színekben* Till Sándornak színháza igazgatása közben annyi minden más (mulatságosnak ható körülmény) mellett a személyi kultusznak való megfeleléssel és a nacionalizmustól való félelemmel is törődnie kell.

Szilágyi Zsófia hívja fel a figyelmet a kötetről írott kritikájában, hogy a korábbi Gionművek egyneműként vagy legalábbis problémátlanul ábrázolt nyelvi közege ebben a kötetben hirtelen soknyelvűvé válik, „A *nyelv* lesz az elbeszéléskötet egyik legfőbb témája, s Jugoszlávia *soknyelvűsége* a háború lehetséges oka.”¹⁴ (Kiemelés az eredetiben.) S valóban, innen nézve vissza Gion korábbi műveire, feltűnő, hogy a többnyire nyilvánvalóan többnyelvű közegben játszódó történetek előadása során mennyire nem játszik szerepet a nyelvi kommunikáció nemzeti jellege, hogy egy-egy párbeszéd milyen nyelven zajlik például, hogyan váltanak a szereplők egyik nyelvről a másikra stb. Lehet, hogy igaza van Szilágyi Mártonnak, aki szerint Gion művei épp azt akarják szemléltetni, hogy „A szó erejével megszélidíthetők az ellenséges, alantas indulatok, bárkivel kapcsolat teremthető. A dialo-

¹⁴ Szilágyi Zsófia: Felgyújtják a világot? In: Uó: A féllábú ólomkatona. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2005. 202.

gizálás képessége és igénye nem privilégium, hanem közös, szinte nembeli tulajdonság. (...) Gion azzal, hogy nem törődik a reális kommunikáció lehetséges zavaaraival, a többnyelvűség következményeivel, azt állítja: az emberi kapcsolatok ereje minden különbözőséget áthidalhat, az egymás felé nyitottság szinte antropológiai jegy.¹⁵ Csakhogy a *Mint a felszabadítók* novellavilágából (miközben Gion ezúttal is mutat számos példát arra, hogy az emberként való cselekvés és szenvedés valójában nincs összefüggésben a származási-nyelvi kérdésekkel) már kiolvashatók a mindezzel kapcsolatos kételyek is, sőt a Szilágyi Mártonnal és Zsófiával ellentétben én már a *Börtönről álmodom mostanában* című regényben is felismerni vélem ennek jeleit. Az a jelenet például, amikor a Lírikusok börtönlelepi szavalóestjét a rivális banda, a Mánások „Nem értjük” bekiabálással próbálják ellehetetleníteni, mintha jelképi erővel villantaná fel a fordulatot Gion írói világában is, ugyanis ez a bekiabálás nem magyar, hanem feltehetően valamely délszláv, leginkább szerb nyelven hangozhat fel, s jóllehet ez valójában csak ürügy, de ettől kezdve lesz megengedhetetlen, hogy a rabok egyetlen, méghozzá olyan nyelven játsszanak színházat, melyet alig ért valaki: „többnyelvű környezetben élünk, és minden nemzetieskedés nyugtalanságot kelt” – mondja az őrparancsnok.

A művészet és az irodalom funkciójának, az alkotás emberi életben betöltött szerepének tematizálása ebben a kötetben is hangsúlyos. A keretnovellák még inkább csak a történetek elbeszélése és irodalmi művé formálása gondjának adnak hangot a fentebb már ismertetett cseles reflektáltság révén, bár a *Szomorú langaléta négerék* című nyitó daraból már az is kiderül, hogy M. Holló János számára Irmay József történetei éppúgy vizsgál szolgálnak („Már csak abban reménykedhetett, hogy Irmay József, a kiváló asztalosmester talán felvidítja egy kicsit.”), mint az *Angyali vigasság* kötet narrátorának elbeszélései szolgáltak az öngyilkosságra készülő hallgatója számára. Miközben az írás végén az asztalos nevezi „Reménykeltő”-nek, hogy a tőle hallott történetből írott novellának M. Holló a „Jó lélek költözött beléjük” címet adta. A kötetben közvetlenül ezt követően el is olvasható ilyen című elbeszélés, amelyben ha nem is az irodalom, de egy másik művészeti ág, a zene, a furulyaszó lesz az, ami jó lélekkel ruhazza fel a történet hőseit. Az író és a zeneszerek mellett, a kötetben színészek, festők, költők és maga Irmay József bútorasztalos is a művészet képviselőjeként lép föl, s ahogy a művészi tevékenység különböző szintjei között értékkülönbség a korábbi vagy későbbi Gion-művekben nem artikulálódik, úgy itt sem. „Szemérmes, de egyértelmű vallomás ez a torz forma mögött is felsejlő és megsejthető örök szépségről, amely iránt olthatatlan sóvárgás él Gion hőseiben” – írta Szilágyi Márton még a *Börtönről álmodom mostanában* című regényben szereplő nyilvánvalóan dilettáns műalkotásoknak a befogadóra tett hatása kapcsán.¹⁶ S hozzátehetjük, hogy ugyanez talán még inkább elmondható Gion-művekben szereplő alkotók szempontjából, hogy nem is a végeredmény fontos igazából, hanem maga az alkotótevékenység, az már önmagában hordozza a vigasz- és boldogságteremtés esélyét, legalábbis művelője számára. „Egy szép bútordarab is ér annyit, mint egy szép vers.” – mondja Irmay József a *Mint a felszabadítók* című írásban, ráadásul ezúttal az ő alkotásai, a mesterségbeli tudása következtében, valószínűleg nem is csak a maguk nemében és nem is csak számára értékesebbek, mint az elbeszélésben szereplő fűzfapoéták, az asztalostársból költővé válni vágyó Hugyik Mihály,

¹⁵ Szilágyi Márton i. m. 106.

¹⁶ Szilágyi Márton i. m. 108.

vagy az elhunytakat és a gyászoló rokonok nevét egyaránt kiéneklő kántor, Rostás Antal versei. Mégis, Irmái újonnan elkészült bútorait pusztítják el ebben az elbeszélésben is, éppen a megrendelői, egy anya és a vejének készülő vőlegény, de nem azért, mert elégedetlenek velük, tisztességgel ki is fizetik, hanem, mert a menyasszony a kántorral megszőkik. A „bútorgyilkosság” motívuma (Tarján Tamás találó kifejezése) több más írásban is szerepet játszik, mintegy a pótolhatatlan kincsek, épületek, együttesek, falvak, városok pusztulását szimbolizálva,¹⁷ a békeidőben végrehajtott pusztításokkal a háború rombolását felidézve,¹⁸ de leginkább ebben a címadó, nemcsak a kötetnek, az életmű egészének is egyik legjobb elbeszélésében szervesül a történettel, s nyeri el igazán a funkcióját. A *Március* címűben például a tengerparti nyaralókat feltörő csavargók, Irmái sértegetéseinek következtében, egyszerű indulatból tördelik össze és dobálják a tűzbe az életfömlővel díszített székeket, a *Medúzák nem hoznak szerencsét* címűben csak feltételezi Irmái, hogy évekkel azután, hogy megbízza tengerparti házáat, bútorait megfaragva, lakályossá varázsolta, „amikor kitört a háború, és az emberek gyilkolták egymást, a tenger melléki bérházak lakásait kifosztották, bizonyára az én karsú bútoraimat is széthordták, talán darabokra hasogatták, és feltűzték az egészet a hidegebb éjszakákon.” A *Mint a felszabadító*ban a bútorok jelenkori felhasogatása már egy a múltban lezajlott szomorú eseményre játszik rá: az anya leánya születésekor készítettett először diófa bútorokat számára, de azokat a háború végén (nem a megszálló, hanem) a „felszabadító hadsereg katonái” hasogatták szét dühükben, mert nem találtak semmi érdemleges elrabolnivalót. S mivel ebben az elbeszélésben a bútorkészítés motívumával nemcsak párhuzamosan fut a költői tevékenység mint motívum (Irmái barátja, Hugyik Mihály, az asztalosműhely tulajdonosa költő akar lenni, rendszeresen jár a folyóra, hogy verset írjon róla, mert: „A folyó viszont gyönyörű. És a folyópart is. Maga a költészet. Csak meg kell írni.”), hanem érintkezik és rendre össze is kapcsolódik a kettő, így a „bútorgyilkosság” már nem csupán a háborús pusztítást idézi, hanem általában az alkotótevékenység veszélyeztetettségét. Miközben „A művészeknek az a dolguk, hogy felgyújtsák a világot” – ahogy Hugyik Mihály mondja, az elbeszélés végén Irmái tüzeli el a tél során az asztalosműhely vaskályhájában a széthasogatott diófa bútor darabjait, és az elszökött kántor munkáját átvevő Hugyik is felgyújtani készül tavasszal a folyóban hagyott, ezért ott megroggyant csónakját. Múlt és jelen, élet és művészet, alkotás és rombolás motívumait játékosan, humorral és iróniával egymásba játszátva szól itt (de egész kötetében) Gion olyan örökérvényű kérdésekről, amelyek a kilencvenes években már személyes gondjaivá is válhattak. Tarján Tamás a *Nemzeti színek* című színházas történet kapcsán, de akár erre az írásra (sőt, a kötet egészére) is érvényesen írja, hogy „Tragikum és komikum rezonanciájából létrejön az az anyagtalannul tömény, érdekes, groteszk írásmű, amely a Gion-kispróza prototípusa”¹⁹. S ez az elbeszélői módszertan és személyes érintettségű problémavilág él aztán tovább majd (a *Mit jelent a tők alsó?* című posztumusz kötet tanúsága szerint) az évtized végének novellavilágában is, immár többnyire Magyarországon, Budapesten játszódó történetekbe ágyazva.

¹⁷ Tarján Tamás: Egy s más a bútorgyilkosságról. In: Uő: *Tres faciunt collegium*. Orpheusz Kiadó, Budapest 1997. 205.

¹⁸ Szilágyi Zsófia i. m. 204.

¹⁹ Tarján Tamás i. m. 207.

Nem elég hosszú*

CSIKI LÁSZLÓ: AJAKÍR

**Magvető Kiadó
Budapest, 2008
504 oldal, 2990 Ft**

Kritikát, amely még véletlenül sem fordul át nekrológba, valószínűleg illetlenség lenne Csiki László legutolsó, Ajakír című regényéről írni. Egy nekrológ pedig, amely nélkülözi a kritikát, a regénnyel szemben lenne figyelmetlenség.

A recenzens kényelmetlenségénél persze csak a szomorúsága a nagyobb: Csiki László az Ajakír megjelenésével szinte egy időben hunyt el. És mindebből még csak nem is pusztán e regény szoros olvasása válik lehetetlenné, hanem a szoros olvasás fogalmának önmagában való haszontalansága sejlik fel. Az Ajakír elbeszélésének sajátosságai ugyanis különös fényben törnek meg a mű megjelenésének körülményeinek ismeretében.

A regény egy fantomszerűen létező ország rendszerének végnapjait írja le, a tragikus hangoltsága ellenére is anekdotikus részletekbe bocsátkozó elbeszélés ugyanakkor az identitáskeresés, az ember önmagával való szembenézésének lehetőségeit kutatja. Bár kézenfekvőnek tűnik párhuzamot vonni a regény cselekménye és Románia 1989-es történései között, ahogy Haza Bércét és feleségét is könnyen tekinthetjük a Ceaușescu-házaspár példázatszerű ábrázolásának, a valósággal való behelyettesíthetőséget nem csupán a groteszk, negatív utópiákat idéző elbeszélés teszi lehetetlenné. Az Ajakír ugyanis a mindenkori diktatúrák szimulákrum mivoltát, meg- és kiismerhetetlen természetét, valóságosságának eldönthetlenségét sugallja, sőt, azt a lehetőséget is megengedi, hogy a diktatúrák épp ebből a fantomszerű létezésből nyerik hatalmukat. A regény rúzsáros elbeszélője-főhőse azonban nem csupán a külvilág történései között, hanem a saját személyiségét alkotó emlékei között is bolyongni kényszerül, sőt, a regény egyik legfontosabb jellemzője épp e két utazás szétszakíthatatlan egybesodrása.

Az elbeszélés legérdekesebb kérdése így a külső történet belsővé válása, az idegen ismerőségének lelepleződése. Az egyes szám első személyű elbeszélés az útinaplószerű leírást váltogatja a vallomásos megszólalással, a könyv első száz oldaláig önmaga és az olvasó előtt is szerepjátékot játszva. A regény leghatásosabb trükkje például az, hogy csak az első száz oldal után válik nyilvánvalóvá – és most illő a figyelmeztetés: vigyázat, spoiler –, hogy az idegen országba érkező francia illatszerügynök valójában ebből az országból útra kelt emigráns. Noha az ismeretlenben való otthonosság jeleire már addig is találunk pél-

* A kritika első alkalommal a *Litera* c. internetes folyóiratban jelent meg.

dát: „[C]sak két órája taposom az idegen földet. Csak nehogy ismerős legyen!” (18.) – olvassuk még az utazás kezdetén, később azonban kiderül, a titokzatos ügynök valaki más helyett érkezett meg a rúzsokkal: „nemcsak hogy nem vagyok itt, hanem még nem is én vagyok az, aki nincs sehol” (23.). Később, mikor nyilvánvalóvá válik, az elbeszélő épphogy hazatért az idegen földre, az ismerős idegenség még mindig megmarad: „[H]iányzom saját művemből, a szavakkal együtt” (141.) – szól egy írásjelekből álló feljegyzés kapcsán. Ugyanakkor belső és külső történet elválaszthatatlanságára figyelmeztet az is, ahogy a leplezett otthonosságra nem maga a főszereplő vallomása, hanem az őt vallatók szavai nyomán derül fény.

A saját identitás keresése párhuzamos a régi helyek, emberek megkeresésével is, az elbeszélő saját magával a külvilágon keresztül szembesülhet. Mindez még fontosabbá teszi az olyan gyakran előforduló tükörmotívum jelentőségét: a regénynyitó jelenetben a reptér kutyái mintha saját tükörképükön járnának, az otthoni városban az ügynököket megtevesztendő napló egy tükör előtt hever, a rúzsokat tesztelni hivatott férficsók után az elbeszélő azt mondja titkosrendőrére: „[m]intha a tükörképe lettem volna”. (368.) Az Ajakír világának rezignált sejtése azonban az, minden mintha a tükör túlsó oldalán lenne, ami igazán fontos, a tükör számára csak torz, fonák módon visszaverhető. A világban, ahol „mindenből legalább kettőt” (396.) mutatnak, nem ismerhető fel semmi tisztán.

Így lepleződik le, hogy a politika, a történelem – akár egy bizonytalan idejű televízióközvetítés – csupán szimulákrum, eredeti nélküli másolat. Ám ha valóban az, nem is lepleződik le róla semmi. Az amúgy tökéletesen jelentéktelen diktátor figuráját, ezt a kifordított Óz varázslót a róla való beszéd, a megjelenését megelőző túlfecsegés teszi vagy a remények szerint teheti jelentékkennyé. Ám talán épp ez a rendszer természete: mindegy, hogyan beszélnek Haza Bércéről, a lényeg, hogy beszéljenek róla. Mindez szorosan összefügg a lázadás lehetőségének megkérdőjelezésével. Az Ajakír egyik legégetőbb kérdése, hogy lehetséges-e érvényes, azaz valóban rendszeren kívüli lázadás, vagy minden támadás csak megerősíti ezt a rendszert. Egyáltalán: van-e rendszer a róla való beszéden túl. „Fíúk, lányok, a múlt, amit mifelénk fennköltén, de inkább nagyképűen mindig történelemnek neveznek, az csupa-csupa ember” (196.) – mondja még tanárként, emigrációja előtt az elbeszélő az iskolában, miközben az Ajakír történeteiben is át-átítatja a magánélet tereit a korszellem áporodott légköre. Az igazgató sem elégszik meg a válasszal, hogy a főszereplőt nem érdekli a politika: „[n]em veszi észre, hogy maga politizál, amikor azt mondja, nem politizál?” (197.)

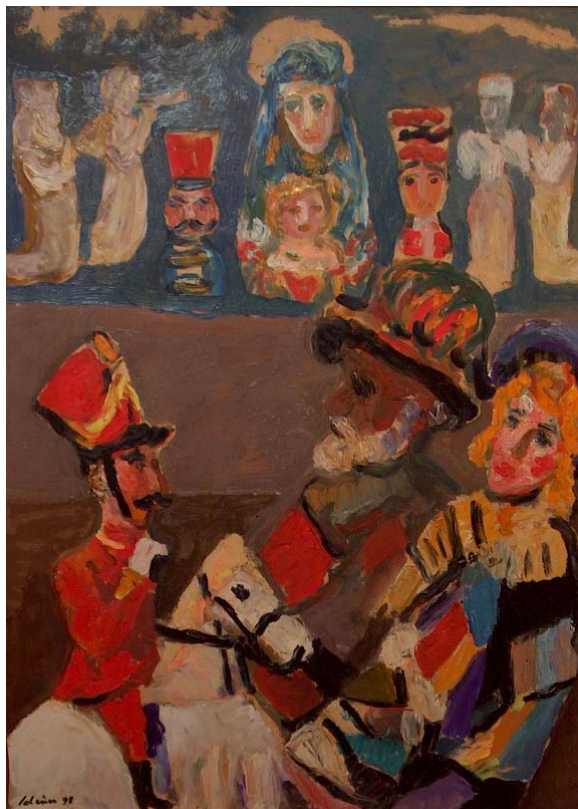
Ám ha a rendszerről való beszéd mindig éltetés, a lázadás egyetlen módja a felejtés. „Ezeket el fogják felejteni. [...] Az lesz a büntetésük.” (85.) – mondja az elbeszélő, ő maga mégsem tud felejteni. Hiszen a lepusztult városban egy gödör „[e]lraktározta a többi ócska holmi mellett a szökőkutat és a tehenet, akár egy [...] nagyregény”. (144.) Az Ajakír a fonák felejtés regénye: az emlékezésé.

Az emlékezés pedig megosztandó, de megoszthatatlan. A regény elbeszélője feltehetően anyanyelvén mesél és emlékezik, ám ennek a nyelvnek csak fordítása lehet a regény nyelve. Így válik az Ajakír nyelve is szimulákrummá: eredeti nélküli fordítássá. A vallomás vagy Emnek, az otthon hagyott valóságos, vagy Lucille-nek, a bizonytalan létezésű francia szerelemnek szól, de legtöbbször önmagának. A rúzs szépítőszer, ám egy másik tükör fénytörésében mérgezett fegyver, a választékos ajakír szóban azonban ott az író ajak is: ez

a regény nem egy kéz írása, hanem egy száj meséje, még akkor is, ha ez a száj nem mozog. Ennek az elbeszélésnek pedig ugyanaz a tétje, mint a bolyongásnak: megtalálni valami valóságost a tükörpalotában. „Jó lett volna elmesélni [...] Úgy talán valóságos lehetett volna.” (299.)

A megtalált valóság, amely természetszerűen szabadság is, azonban csak Emben és (vagy inkább vagy?) a rá való emlékezésben ölthet – szó szerint is – testet. „A teste volt a hazám” (140.), olvassuk egy helyütt, később pedig: „végignéztem a testét, úgy, mintha egy hosszú történetet hallgatnék végig”. (275.) Hosszú történet – ez az Ajakír találó alcíme is, hiszen ez a történet valóban hosszú, néha úgy érezni, talán túlságosan is; ám ahhoz képest, hogy mennyi mindent kéne elbeszélni, mégsem eléggé. Éppúgy, mint az emberi élet.

Turi Tímea

TD munkásságának nagyszabású leltára

AZ ÚJ TANDORI-BIBLIOGRÁFIA¹

Budapest, 2008
478 oldal

Életének nyolcadik évtizedébe lépett Tandori Dezső a múlt év decemberében. Több folyóirat is íráskorokról emlékezett meg az író 70. születésnapjáról (továbbá irodalmi rendezvények is szerveződtek): pályatársak, irodalmárok méltatták, pásztázták ebből az alkalomból az alkotó eddigi életművét, idézték fel rendkívüli személyiségét. E sorok írójának meggyőződése, hogy az ünnep az egyik legfontosabb, impozáns és maradandó eredménye Gergely Ferenc és Kovács Ákos Tandori-bibliográfiájának megjelenése². A finom grafikai borítóval fedett, szép papírra nyomtatott, igényes nyomdai kivitelű vaskos munka – amelyben a Liget Műhely Alapítvány kiadásában évekkor elelőtt megjelent első kiadás anyaga több mint négyszeresére nőtt – mint bibliográfiai mű is igen különleges. Nemcsak azért, mert a szerzői páros – a Tandori-életmű esetében nem meglepő! – elképesztően nagy gyűjtőmunkája áll mögötte, hanem ennek a – a bibliográfiai tételek nagy mennyisége ellenére is csak „válogatott” – könyvészeti gyűjteménynek az egész karaktere miatt is.

Ahhoz hogy mérlegre téve jellemezhessük: rövid tekintést kell tegyünk az írói személyi bibliográfiák némely kérdéseit érintve. A tájékoztató szakkiadványoknak ez a sok szorgalmat, alaposítást igénylő műfajáról aligha állítható, hogy manapság a könyvtári vagy más intézményi publikációk előterében állna. Kereskedelmi érdek nem fűződik hozzájuk; az efféle publikációk kellő reputációjáról, értékeléséről sem igen beszélhetünk. Pedig az irodalmároknak, stúdiumokat végző egyetemi hallgatóknak az elektronikus dokumentáció korában is nagy szükségük lehetne a tájékoztató források eme változatára. Szerepüket a vonatkozó számítógépes adatbázisok (egyelőre?) azért nem veszik, vehették át, mert azok segítségével többnyire a hivatkozott tételek strukturálatlan, igen vegyes halmazai jelennek csak meg a számítógépek képernyőjén.

¹ Gergely Ferenc – Kovács Ákos: Miért ne élnél örökké? A hetvenéves Tandori Dezső válogatott bibliográfiája. 1965–2008. 2., átdolgozott, bővített kiadás. Bp. 2008.

² A mindössze pár száz példányban kiadott munka sajnos nem került nyilvános, kereskedelmi terjesztésbe; a kötet kolofonjából tudható: a Petőfi Irodalmi Múzeum és az Atel Csepel Erőmű anyagi támogatása tette lehetővé a megjelentetését.

Bár irodalmi klasszikusaink bibliográfiáinak helyzete sem fényes, különösen így van ez a kortárs írókkal kapcsolatosan. (Igaz, hogy folyóiratokban, gyűjteményes kötetekben sokkalta több ilyen összeállítás lappang, mint ami kötetes formában hozzáférhető; ezek azonban – megjelenési módjukból adódóan – nehezebben felderíthetők. Példaként: az *Irodalomtörténet* jelentette meg Szabó Magda bibliográfiáját.) Ha az ember az elmúlt években publikált – a 20. század végi irodalmi jeleseiéről szóló – kötetes bibliográfiai kalauzok halmozát akár a teljesség igénye nélkül átpásztázza, akkor nemigen érti az itt megnyilatkozó szeszélyt, véletlenszerűséget. Talál ugyan közöttük (elsősorban lezárt életművek esetében) teljességre törekvő munkákat (Pilinszky János, Takáts Gyula, Galgóczi Erzsébet, Székely János, Nádas Péter, Bertók László), az esetek többségében azonban az összeállítók csak válogató regisztrációra törekedtek, vagy csak arra volt módjuk (Márai Sándor, Nemes Nagy Ágnes, Kormos István, Hajnóczy Péter, Juhász Ferenc, Kertész Imre, Csoóri Sándor, Ferdinandy György). Vélhetően nem is érdemes feszegetni, nehéz lenne megérteni, miért hiányzik fontos alkotók egész sora...

Minden ilyen bibliográfia a maga módján sajátos szellemi alkotás, és bár a műfajnak megvannak a – többé vagy kevésbé érvényes – sztenderdjei, nem lehet és szabad azonban valamely szerkezet, módszer egyenruháját rájuk szabni, tőlük megkövetelni. A szerző vezető szempontul választhat a személyi bibliográfiában időrendet, műfaji tagolást, vagy a publikációs közeget veheti alapul, kétségtelennek látszik azonban, hogy kellően átgondolt, kiegészítő függelékeknek, indexekkel szükséges pótolnia azt, amit a leíró, regisztráló részek nem adhattak meg. Avégett, hogy az adatok közötti több szempontú (vissza)keresést elősegítse.

Meggyőződésünk, hogy – egyéb, fontos feladataik mellett – a nagyobb könyvtárak tudományos feladatai között ilyen munkák összeállítását és kiadását (is) érdemes lenne előtérbe állítani, hiszen náluk együtt található a forrásállomány, az irodalomismeret és a könyvtárosi-bibliográfiai tudás szakértelme.

*

Gergely Ferenc és Kovács Ákos alkotása esetén egészen más, különös körülménnyel van dolgunk: az alkotó iránti személyes lelkesedésük hajtóereje kellett ahhoz, létrejöjjön ez az új Tandori-bibliográfia, amelynek főcíme (*Miért ne élnél örökké?*) az író nevezetes regénycímének – a születésnaphoz is illő – parafrázisa.

Több mint két és fél ezer tételt regisztrál a könyv tíz fejezetbe rendezve. A fejezeteken belül megjelenésük időrendjét követően sorakoznak a tételek.

Az első hat fejezet-egység több mint ezerhatszáz tétele Tandori saját alkotói munkásságának tükrö. A mű egyik igen fontos törekvése az, hogy ennek a nagyszabású alkotói termésnek a műfaji változatosságát, azaz egész spektrumát megjelenítse. Így aztán a primer (szöveges formában megjelenő) költői, próza- és esszéírói, műfordítói munkáinak regisztrációját a következőkben interjúinak, vallomásainak, saját műhelyéről referáló szövegeinek adatait közlő fejezetek egészítik ki. Az első hat rész azáltal teljesedik ki, hogy a (szerző előadását rögzítő és a művei alapján komponált) hangzó anyagok diszkográfiája, illetőleg Tandori egyéni és csoportos kiállításainak adatai is külön-külön fejezet-egységekben jelennek meg. Ezek persze terjedelmükben igen eltérőek. A bibliográfia tételeinek mennyiségét tekintve: a szerző kötetekben publikált „szöveg-munkáinak” száma a legbőségesebb

(1502 tétel), majd interjúi, műhely-vallomásai szerepelnek szép számmal (191), végül a hangzó dokumentumok (19) és a kiállítási adatok (43) következnek.

Szemlénknek ezen a pontján érünk a kérdéshez: miért és miben „válogató” ez a bibliográfia? Bárki, aki az elmúlt évtizedek magyar periodika irodalmát valamennyire ismeri, tudja, hogy Tandori Dezső milyen sok publikációval volt jelen időszak kiadványok lapjain – fővárosi és vidéki folyóiratokban, politikai lapok szépirodalmi rovataiban. A könyvészet készítői – nyilván, mert ez erőiket meghaladta, melyet a kötetes publikációkra összpontosítottak – e folyóirat-publikáció teljességének feltárása nem vállalkoztak. A folyóiratokat azonban mégsem mellőzték teljesen: a lapok tematikus számaiban megjelent írásait feldolgozták (ezek külön fejezetben szerepelnek), és a szerzői műhelybe, az alkotó intenciókba bepillantást adó interjúit, önvallomásait is felvették (két fejezetre tagolva) a forrásoknak ebből a köréből.

Hogy ez a kötet mennyire nem mellőzi a periodikaforrásokat, azt leginkább a mű hetedik, a műveiről szóló tanulmányokat, kritikákat felvonultató fejezete bizonyítja. Ez az ugyancsak kronologikus adatsor (615 tétellel) a Tandori-recepció nagyszabású áttekintését teszi lehetővé. Így van ez még akkor is, ha a szerzők nem az összes – de talán valamennyi fontos – periodikában megjelent cikket felvették, a határon túli magyar irodalmi lapokat is feldolgozva. (Célszerű lett volna a feldolgozott folyóiratok címeiről a könyv függelékeként jegyzéket mellékeltek volna.) Ugyancsak alaposságra és körültekintésre vall a következő különleges rész (*Mail art* címmel): itt a pályatársak (elsősorban költők) Tandorihoz szóló, neki dedikált műveinek leírásai szerepelnek (közel 200 ilyen versre letek). A kötet leíró részének két zárófejezete a Tandoriról készült és kiadványokban megjelent fényképeket és azt a három filmet regisztrálja, amelyet a szerzőről forgattak.

Egy-egy bibliográfia információs értékét az is befolyásolja, hogy az egyes tételekben milyen leírást ad. Gergely és Kovács igen sajátos annotációs kódrendszert dolgozott ki, amellyel tizenhatféle műfajt (pl. D=dráma; DF=drámafördítés; P=próza; R=rajz) képesek különféle rövidítésekkel jelezni. Ez különösen a kötet első, Tandorinak a szövegalkotás igen sokféle változatában megjelenő teljesítményét tükröző részében jut jelentős szerephez. A tipográfiával is kiemelt annotációk egy számszerű adattal egészülnek ki: ez jelzi az adott mű vagy művek terjedelmét (sor-, illetőleg oldalszámát). (Itt szerepelnek a tételek között keresztutalások is.)

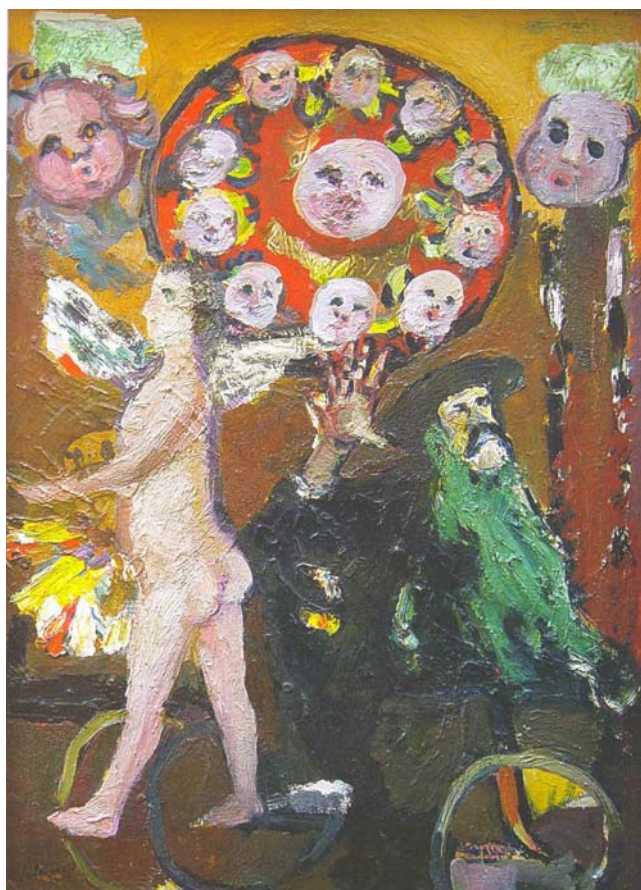
Egyetlen, igaz, hatalmas (másfél ezernél több nevet tartalmazó) indexet kapunk a könyv végén: a névmutatót. Ebben a Tandori által lefordított külföldi írók neve éppúgy szerepelnek, mint a vele foglalkozó hazai szerzőké.

*

A *Miért ne élne örökké?* szerkezeti megoldásának, a könyvekben megjelent eredeti Tandori-opuszok és az általa készített műfordítások egyetlen törzsfejezetben történő időrendi besorolásának persze van „hendikepje”. Ha valaki csak az előbbieket akarja azonosítani, akkor műfordítói munkáinak tömkelegén kell az éves ciklusokban végigmennie. Hiszen ebben a másfél ezer publikációs tételsorban fontos és efemer munkák (a megélhetés végett végzett átültetések) kerültek egyazon halmazba. Igaz, így is megmutatkozik TD lenyűgöző írásos, rajzos „munkateljesítménye”; ennek reprezentálása a szerzők elsődlegesen és nagy-nagy munkával törekedtek.

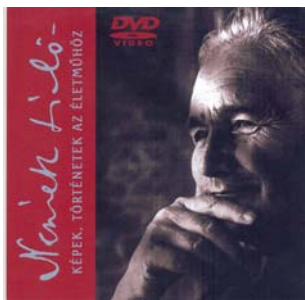
Bízzunk: a Tandori-bibliográfia egy esetleges következő változatában Gergely Ferenc és Kovács Ákos e néhány probléma megoldásával – több indexszel, esetleg az első nagy fejezet tovább bontásával, netán a folyóirat-közlemények feldolgozásával – tovább tudják majd javítani ezt a hatalmas leltárt. Reméljük: ezt a felettébb fontos adattárat legalább a nagy (egyetemi, megyei) könyvtárak referenzállományában meg lehet majd találni.

Fogarassy Miklós

Ama kései, tékozló remény

NÉMETH LÁSZLÓ – KÉPEK, TÖRTÉNETEK AZ ÉLETMŰHÖZ (DVD)

DVD
Budapest, 2008

*Németh László*nak a minőségszemély alá rendelt életműve az utókor értő vagy az író érteni akaró olvasóit, szemléltetőit és értelmezőit is magas minőségű gondolkodásra és megnyilatkozásokra sarkallja. A Németh László-recepció gazdag, s feldolgozása is megtörtént *Monostori Imre* 2002-ben megjelent kötetével. Az író levelezése, önéletrajzi írásai, önelemzése és -értelmezései mind olvashatók. Ugyanakkor a fiatalok, az érettséggel az igényes olvasástól nagyrészt búcsút vett korosztályok jó esetben is életművének csak egy kis szeletéhez (Horváthné meghal, Gyász, Iszony, esetleg egy dráma) jutottak közel, noha mind a *Nemzeti alaptanterv*, mind a magyar irodalmi érettségi követelményrendszer, amely mindössze hat szerző (*Petőfi, Arany, Ady, Babits, Kosztolányi és József Attila*) életművének ismeretét követeli meg, Németh Lászlót mégis viszonylag megkülönböztetett helyen szerepelteti. Ezekhez a nemzedékekhez, különösen az őket követőkhöz könnyebb utat találni a vizuális impulzusok segítségével.

Időszerű tehát Németh László alakját, gondolkodását, műveit, az élet értékesítését valló közösségi attitűdjét vizuálisan is feldolgozni. Erre az első kísérlet a *Németh László élete képekben* c. kötet volt 1985-ben, majd már a digitális adathordozók korában a *Németh László univerzuma* c. CD-ROM 2002-ben. *Erdélyi Erzsébet, Hajas Magdolna* és *Nobel Iván* nagy munkával létrehozott lemeze a minisztérium tankönyvvé nyilvánítási segítsége ellenére sem tudott áttörést hozni – talán túlságosan is enciklopédikus törekvései miatt. Mégis ezt a vállalkozást kell a *Petőfi Irodalmi Múzeum* támogatásával megjelent új *Németh László – Képek, történetek az életműhöz* c. DVD előzményének tekintenünk. E lemez szerkesztője-rendezője *Mohácsi Szilvia*, forgatókönyvírója az író leánya, *Németh Ágnes*, akinek sikerült kiforrott egyensúlyt teremtenie a szubjektív közelség és a nyilvánosság megkövetelte objektív távolságtartás között.

A DVD egyszerre ad élet- és pályarajzot, s egyszerre hozza közel az alkotó és a művek világát, az alkotó és művei magyar és európai történelmi háttérét. Családi fényképek és filmfelvételek, szerzői visszaemlékezések és önkomentárok, írói és baráti arcképek, másoktól vett idézetek, a társművészetek feldolgozta művek színpadi és filmrészletei széles sodrású kronológiai rendet alkotnak. Különösen nagy hangsúly esik a gyermekkor, az íróvá avatás, a hódmezővásárhelyi tanárkodás és a sajkodi remeteség, majd az elhatalmasodó betegség éveire; a két világháború megpróbáltatásaira, a második világháború előtti és utáni irodalmi életre, 1956-ra, később a Kossuth- és a Herder-díj átvételére.

Közismert, hogy az író a „magyar szellemi élet organizátora”-nak vágyával, a Trianon utáni készülődés tevékeny elhivatottságával, a szárszói beszéd előremutató figyelmeztetésével és később beigazolódott félelmével részese és domináns formálója a nemzeti önszemléletnek, s közismert az is, hogy 1945 után ez a közösségformáló aktivitás a politika és a kultúrpolitika egyetlen szűk dimenziójában, majd a betegség rombolásában egyre csendesebb és passzívabb lesz, egyre erősebbé válik a megértő szemlélődés, egyre jellemzőbb az elfogadás és a csönd. Ahogy az értő kortársak közül is kiemelt Pilinszky mintegy előre láttatja:

*Ama kései, tékozló remény,
az utolsó, már nem a földet lakja,
mint viharokra emelt nyárderű,
felköltözik a halálos magasba.*

Ezt az írói-közéleti pályát jobban értjük, ha a családtörténetet, főleg annak szintúgy a dinamikusból az elhalkuló felé tartó ívét is ismerjük. Ez az intimitás is visszafogott és mértéktartó képekben, finoman válogatott szövegrészekben jelenik meg. Így áll plasztikusan előttünk a sokoldalúan tevékeny és küzdelmes életéből számtalan értéket teremtő Németh László. Életének példáját bátran továbbadhatjuk a minőségre vágyó fiatal nemzedékeknek.

Lami Pál

„Csak jelentős dolgokról szabad írni”

LÁZÁR ERVIN: NAPLÓ

Osiris Kiadó
Budapest, 2007
372 oldal, 2980 Ft

A naplóolvasás mindig izgalmas szellemi élmény. Az írók, költők, képzőművészek feljegyzéseit mindig különösen nagy érdeklődés övezte, övezi. Akkor is, ha a naplóíró kiadásra szánta feljegyzéseit, akkor pedig még inkább, ha nem. Gárdonyi Géza titkosírással készült naplóját sokáig nem tudták megfejteni. Márai Sándor egységesen és következetesen vezette naplóját, amelynek teljes kiadása nemrég látott napvilágot, korábban a cenzúra miatt nem ismerhettük. Illyés Gyula naplójegyzeteinek egy része még ma sem nyilvános. Érdekes, hogy például József Attila nem írt naplót. Talán valamiféle sajátos lelki alkat szükségeltetik ahhoz, hogy valaki rendszeresen feljegyezze gondolatait, érzéseit, esetleg a napi történéseket vagy múltbeli fontosabb emlékeit, élményeit.

László Ervin *Naplója* az Osiris Kiadó gondozásában jelent meg 2007-ben. Az igazán impozáns kiadványt Ács Margit szerkesztette és látta el jegyzetekkel, az ő munkáját dicséri az alapos szöveggondozás. Kiemelendő, hogy az olvashatatlan szavakat, kifejezéseket, a bizonytalan olvasatot szögletes zárójelben jelezte, nem is akarván megfejteni, mit írhatott a szerző. Néhány szó személyes okból maradt ki. A szerkesztő a kötet végén felhívja a figyelmet arra, hogy László Ervin több füzetbe írta feljegyzéseit, rendszertelenül, néha csak egy-egy telefonszámot, nevet rótt a papírra, máskor egész novellát vagy mesét. Ezek a füzetek egymással párhuzamosan keletkeztek, így az időrend tartása lehetetlen volt, s minthogy maga László Ervin is a füzetek külleme alapján különböztette meg naplóit, a kiadó a legcélravezetőbb megoldást választva az egyes füzeteket tette közzé *Napló* címmel: *Nagy füzet 1984–2006*; *Lázálom-töredék 1971*; *Koreai füzet 1986*; *Barna füzet 1982–1989*; *Zöld füzet 2002–2005*; *Kisszékelyi füzet 1997–2006*.

László Ervin naplójában a legváltozatosabb témákra bukkanunk. A kötetet olvasva a sokszor gyötrelmekkel teli küzdelmes írói alkotófolyamatnak lehetünk tanúi; annak, hogy miként születik egy-egy novella, mese, ajánlás vagy kiállításmegnyitó-szöveg. László Ervin megküzdött minden egyes szóért, mondatért. Előfordult, hogy arról panaszkodott, nem megy az írás, „Jaj, de jó lenne, ha újra tudnék éjjel dolgozni”. (69.) vagy „A munka meg nem megy. Mint az érckongás, olyan a szöveg”. (329.) Máskor a toll nem volt megfelelő: „Elromlott a szép kék tollam, ez meg így ereszti a tintát, mint egy kellemetlen bolond. Bolondóra.” (126.) Volt, amikor a huzat vagy a köszvény kínozza, vagy éppen az egyre pofát-

lanabb Görcs úrral bajmólódott. 1988. október 27-én azt jegyezte fel például: „A kőfal. Viszi a huzat a térdem meg a könyököm, a bokámat is. Hogyan lehet elkezdni egy ilyen hangjátékot?” (69.)

Lázár Ervin a televízióban, rádióban hallott vagy a sajtóban olvasott nyelvhelyességi hibákra rendszeresen reflektált naplójában. „Már sokadszorra hallom a rádióban: »fejen vágják«, ahelyett, hogy fejbe vágják. Vajon mi lehet az oka? Tájnyelvnek gondolja?” (134.) Egy televíziós sportriporterről többször megjegyzi, hogy „azt hiszi szegény, hogy valóban és valójában ugyanazt jelenti! Valóban helyett valójábant mond.” (246.) De följegyezte azt is, amit egy Kanadába szakadt hazánkfiától hallott a postán: „Ez is a sztétzsbe megy”. (39.) – A nyelvi leleményt mindig elismeréssel illette: „Új jelszót talált a HVG a Ceausescu-rezsimre. Balfasiszta. Jó, csak könnyű eltévesztetni a kimondását. De így is jó.” (75.) Vagy Kertész Zsuzsa emlékezetes „gyönyörű baki”-ját említi: „A megbukott diktátor (Duvalier) helyett: BUKTÁTOR.” (242.) A gyerekeitől hallott mondatokat is rendszeresen rögzíti. „Zsiga: dán dog helyett bándog” (247.); „Zsiga alattomos helyett ALATROMOS” (249.); „Fruzszi: Legjobb a karácsony! Zsiga: De a többit is tisztelni kell.” (250.) 1993. júl. 10-én azt jegyzi fel Lázár Ervin, hogy „A gyerekek nyelvújítók is, mennyivel jobb az étvágygerjesztőnél az étvágyító és a hamis igazolvány helyett a hazugolvány.” (83.) E gyerekenyelvi kifejezések nemegyszer ihletforrásként működtek, s később meséiben vagy más írásaiban ismét előkerültek.

A *Barna füzet*ben rajzok is láthatók. Lázár Ervin különféle tárgyakat skiccelt le s magyarázatot is fűzött hozzájuk: a bucsér „vesszőből font alkalmatosság baromfi és egyéb kisállatok szállítására vagy időleges fogva tartására”, a melence „a teknő unokatesvére”, a cuca egy „hegyes, mutatóujj nagyságú fadarab”, amit kukoricaszédéskor használtak. Megismerkedhetünk a burittóval (borító, de így sohasem mondták!), a dohányvágóval (vagyis „Szűcs Lajos gépész úr dohányvágó szerkezeté”-vel), a röpíke nevű gyerekjátékkal, a parázscsüptetővel, a fűrészbakkal, a kézfejre húzható morzsolóval, a petróleumlámpával, a vízhordó fával, a klumpával, a gyalog- és fejőszékkel. Gyerekkori emlékek ezek is, egyben a falusi élet meghatározó kellékei. Lassan-lassan elfeledett szavakká válnak, egyre kevesebben ismerik őket. Lázár a melencéről megjegyzi: „Kisfejú Nagyfejú Zordonbordonról írtam, hogy melencemellű, a nyomdában folyton medencemellűre javították.” (237.)

A múltbeli élményeket, emlékeket egyébként gyakran fölidézi az író a különböző füzetekben. A *Kisszékelyi füzet* lapjain egyszer csak a rácegresi bivalyfogatások tűnnek fel, akik a sárban fürdőző állatokat ostorral vagy vasvillával noszogatják a továbbhaladásra, mindhiába: a bivaly „nem volt hajlandó kijönni a sárból, csak akkor, ha elunta a fürdözést”. (291.) Sokféleképpen használták például a kukoricát: a gyerekek kukoricaszárból hegedűt készítettek, a csutából lovat; a háziasszonyok ismerték a szemes főtt kukoricát, a pattogatott kukoricát, a kukoricaprószát és -kását. Létezett sült kukorica is: „Kint a mezőn parázs nyárson sütöttük. Meg kellene próbálni újra, mert már elfelejtettem, milyen volt.” (293.) Kukoricás emlék a pirgálás is: „Morzsolás előtt szokták megpirgálni a csövet. Ami azt jelenti, hogy két sor kukoricaszemet kifeszettek a csőből, hogy aztán kézzel könnyebben lehessen morzsolni.” (293.) Máskor a régi fákról ír. A két fehér cseresznyefáról, a vadkörte re oltott, kerek körtét termő ifjú fáról, a tyúkfól felőli sarkon álló öreg körtefáról („Alája temettük Gyöngyös kutyát.”), a vörös ringlóról („A gyümölcse héját magamra ra-

gasztgattam, hogy szegény Tusikám sebnék lássa. Jaj, de elvert!”), a kapu melletti nagy rétesalmafáról (Az ágai közé bújtam olvasni.”).

A néha-néha nosztalgikus visszaemlékezések mellett feltétlenül meg kell említeni az aforizmaszerű gondolatokat, melyek ugyan kisszámúak, ám annál magvasabb, gondolkodtatóbb gondolatok. Lázár Ervin játékos-mesélő író, a humor, a fantázia és az ironia mindennél fontosabb számára, néha mégis úgy érezzük, nem lehet mindent a mese eszközeivel kimondani. Istenről, hazáról, szeretetről, halálról komolyan szól, persze ezekben a mondatokban is ott bujkál a sajtos lázári stílus. 1986. jan. 24.: „A szeretet nem áldozatvállalás, hanem életszükséglet (nélkülözhetetlen az élethez).” (45.) 1994. nov. 14.: „Elmaffiásodott a világ. (...) Nincs istenhit. Nincs nagy cél. Csak az önzés, a rövidtávú saját érdekek.” (89.) 2003. febr. 27. csüt.: „Aki távolodik Istentől, az is közeledik hozzá, csak a hosszabbik utat választotta. Félúton lehetek.” (170.) 2003. okt. 4. szombat: „Mennyivel könnyebb volna meghalni, ha a halál nőnemű volna!” (337.) 2005. máj. 22. vasárnap: „...a haza nem szolgáltatás.” (350.)

Nem lenne napló a *Napló*, ha a sport kimaradt volna belőle. Lázár Ervin nemcsak a sportújságírók nyelvi hibáit jegyezte föl rendszeresen, hanem az aktuális sporteseményeket is rögzítette. Nagyon találóan fogalmaz Kovács István ökölvívó 2001. június 17-i veresége kapcsán: „Le lehet menni a padlóra, ha föl tud állni az ember, sőt ki is kaphat – csak nem így. Lehet az ökölvívó fölényes a ringben, ha a tudása fölényes. De ha csak a viselkedése, az bizony nagy baj. Elröppent egy magyar legenda.” (311.) Máskor a hollókban bízik, hátha szerencsét hoznak a vízilabda-világbajnoki döntőn. Úgy lett. (2003. júl. 27. vasárnap) 2004. június 19-én, a foci-Eb idején a *Kisszékelyi füzet*ben az áll: „Csak azért írok, mert Békési Bélától ajándékba kapott őszöreg tv-nk kinyiffant (...), és nem tudom rajta nézni a cseh–holland meccset. Mert csak árnyképeket látok. Különbö is focimérgezésem van. Mindennap két meccs, tragikusan sok.” (341.) Szintén 2004-ben írja, hogy az olimpia miatt egy Thomson tévével felszerelve érkezett Kisszékelybe, de megjegyzi: „az olimpiát nem lehet ilyen intenzitással nézni. Ki kell választani mindennap egy-két adást, mert különben megbolondul az ember.” (344.)

Nagyon is emberi és nagyon is egyedi a Lázár-napló. Nincs jobb szó rá. Emberi, mert a kolbászkészítéstől kezdve a betyártészta és a vaníliás kifli receptjén át szóba kerül benne a kisszékelyi kukszliban hallható nagy csattanás is, amit egy dió okozott, s aminek kapcsán az író úgy nyilatkozik: „Itt mások a hangok. Ha éjjel a földre esik egy szilva, akkorát dobban, mintha az ördög ugrott volna be a kerítésen.” (314.) De másutt is szembesülhetünk „lázáru” írt mondatokkal, szavakkal, szójátékokkal: „ameroszok, rogoszlávok, svájtrákok, szlogyarak, spatugálok, lenvánok, fitteek, belciák, dálóndok, norvédek, grúmények, bolbá-nok” (235.), vagy „A villamos ÁLOMSZEDŐJE” (247.), vagy „Vedelő, vedd elő, vedlő vadló.” (259.) Aminthogy olvashatunk orosz közmondást („Az ember nem olyan, mint a disznó, az ember mindent kibír.”), a családi krónikába illő adatokat a nagyszülőkről (Pentz Jakabné Kőnig Teréz élt 78 évet, megh.: 45. okt. 13. 1/2 8. Pentz Jakab 84 évet élt, megh.: 1948. jún. 12.) vagy verskezdeményeket („Kacagányom, zokogányom / ijedten a falra hányom.”).

A naplóban gyakoriak az álomleírások: „Bulcsuról álmodtam.” (169.); „Az álom: Mo.–SzU. 1:0 A gólt az utolsó percben lőjük. (241.); „Nagy álmodás volt ma éjszaka.” (306.); „Álmodat egy öreg nő sétálgatta végig. Úgy hívták, Lázár Ervin. Ajaj!” (314.); „Jött egy hajó az úton, nagy monstium. Megcsúszott (hogyan?), és belezuhant az út bal oldalán álló

irodaépületbe.” (345.) A jövő irodalomtörténészei tán pszichoanalitikai szempontból is vizsgálják majd Lázár Ervin följegyzéseit, igaz, ő maga egy helyütt megjegyzi: „Nagy Laticka álmofeljegyzéseinek olvastán tudatosodott bennem, hogy az álmok mások számára érdektelenek. Lehet, hogy a magunk számára is?” (117.) – Nagy László, akivel Lázár Ervin hat éven át együtt dolgozott az *Élet és Irodalom* szerkesztőségében (öt évig közös szobában), visszatérő szereplője a naplónak. Különösen szép emlék a *Melléktörténet*. A költő saját kezűleg készített sárgarézből súlyos derékszíjcsatot kollégájának, s minthogy az nem vitte el a Nagy Sándor utcai szíjgyártóhoz, maga varrta rá egy derékszíjra: „...a varrás imittamott megbicsaklott. Látszik, rakoncátlankodott a mester kezében az ár és a bőrvarrótű. De ezektől az apró tökéletlenségektől annyira meghitt lett az a varrás, mint egy bensőséges, személyhez szóló üzenet.” (35.)

A *Nagy fizet* egyik bejegyzése 1985. márc. 26-án kelt: „Csak jelentős dolgokról szabad írni. Jelentéktelenekről nem. Nincsenek jelentéktelen dolgok! Csak olyanok, amik téged nem érdekelnek.” Lázár Ervin e hitvalláshoz tartotta magát. Naplójában éppúgy, mint más írásaiban.

Gajdó Ágnes

Szerkesztői asztal

Simai Mihály a Szegedért Alapítvány idei fődíjasa. Március 11-én a Szegedi Nemzeti Színházban adták át a Szegedért Alapítvány díjait. A fődíjat Simai Mihály József Attila-díjas költő, író, szerkesztő érdemelte ki munkásságával. Simai Mihály 1935-ben született Medgyesegyházán. 1974-től 1996-ig a Kincskereső című gyermekirodalmi folyóirat főszerkesztő-helyettese, majd főszerkesztője. 2003-ban Tiszatáj-díjas. A Tiszatáj Könyvekben két kötetét adtuk ki: *jel/ölhető* (2003), *titkos testvériség* (2008). A díjhoz szeretettel gratulálunk!

*

Negyven éves a Forrás. Kecskeméten megjelenő laptársunk márciusban ünnepelte megjelenésének negyvenedik évfordulóját. A Forrás az értékőrzés és -teremtés, a biztos értéktudat fóruma évtizedek óta, őrzője annak a szerkesztői gyakorlatnak, mely örömet és értelmet a szerzőkkel, kéziratokkal való foglalatosságban, a komoly műhelymunkában talál. Szerkesztőknek, szerzőknek és olvasóknak további tiszta Forrást kívánunk!

Májusi számunk tartalmából

A 100 ÉVE SZÜLETETT RADNÓTI MIKLÓSRA EMLÉKEZÜNK

*Juhász Ferenc, Tandori Dezső, Lengyel András, Péter László,
Bíró-Balogh Tamás, Gergely Gábor, Sebők Melinda, Kovács Krisztina,
Turi Tímea írása,
Darvas Ferenc bori visszaemlékezése.*

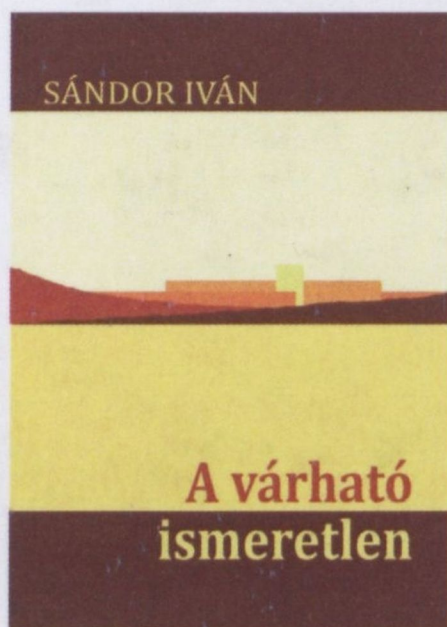
Ára: 500 Ft

Előfizetőknek: 400 Ft

Új könyveinkből:

2500 Ft

2900 Ft

nka

Nemzeti Kulturális Alap

9 770133 116008

0 9004